85
Х 49

ПРѢМЪ

НА

БѢЛГАРСКАТА СЛОВЕСНОСТ

отъ

А. Теодоровъ

Свезка I.

Паиси Хилендарски

Історія

Славеноболгарская

1762.

Пловдивъ

Издание и печать на

Хр. Г. Дановъ

1898

Цѣна 50 ст.

А 467/VI
Инв. № 6834.
ПЕДАГОГИЧ. У-ЩЕ
ЗА НАЧАЛ. У-ЗИ
ИНВ. № 1869 / 56 год.
Цена 2 лева

Инв. № 4046
6834

ТРѢМЪ НА БЪЛГАРСКАТА СЛОВЕСНОСТЬ.

СВЕЗКА I.

Паиси Хилендарски

Історіѧ Славеноболгарскаѧ

(1762)

Стъкми за издание

А. Теодоровъ.

1898

Издание и печать на Хр. Г. Дановъ

ПЛОВДИВЪ

85
ПЕДАГ. У-ЩЕ [illegible] У-ЛИ
БИБЛ[illegible]КА
РУСЕ
85
ПЕДАГ. [illegible] НАЧАЛНИ У-ЛИ
[illegible]
2323/56г.

УВОДЪ.

I. Въ българския Зографски манастиръ на Светагора Атонска се написа въ 1762. година една книга, съ която се положи основа за нова българска книжнина. Тая книжнина трѣбаше да отложи вече оная безгрижность за работитѣ въ свѣта и въ обществото, онова изключително занятие съсъ жития на светци и религиозни притчи, които отличатъ старата българска книжнина. Заченѫта въвъ врѣме, когато българскиятъ народъ се отрече отъ вѣрата на своитѣ прѣдци за да прѣгърне спасоносното учение Христово, и заченѫта възъ основа на литургичнитѣ трудове на Кирила и Методия, старата ни книжнина прие изеднѫжъ характеръ на органъ на християнството въ България ; и като такъвъ органъ тя изработи за българския народъ много книги за догматична и религиозна поука, ала не изработи токо-речи нищо и за свободно развитие на умътъ му и възпитание на сърцето. Затуй тя бѣ нѣма за добри съвѣти, какъ да цѣни българинътъ тоя свѣтъ и себе си въ него, какъ да си реди домътъ и държавата; затуй тя бѣ хладна, чужда за копнежитѣ на душата му и го остави съвсѣмъ безъ помощь, когато той паднѫ подъ стихийната мощь на османския завоеватель.

Българскиятъ народъ, нѣкога славенъ между своитѣ съсѣди и пръвъ между славѣнскитѣ си братя, станѫ клетникъ робъ на турци и на гърци: оставенъ самъ на себе си, лишенъ отъ духовно срѣдство, което да го свързува въ едно по чувства и помисли, той се разложи въ просто множество, що живѣеше по отдѣлни краини само съсъ свои унаслѣдени обичаи и устна словесность. Въ това положение той изгуби постъпенно ясно съзнание за своето заеднично политическо минѫло, и като отдаваше своитѣ страдания подъ новата власть само на противата между мухамедан-

ство и християнство, прѣтопи всѣко чувство за народность въ чувство за вѣра. А това чувство, що заличваше народностьта му, биде твърдѣ хитро употрѣбено отъ гръцката духовна власть, поставена отъ завоевателя и надъ българскитѣ земи, за едничка полза на гръцкия народъ. Така изпаднѫхѫ българитѣ подъ суровата мухамеданска власть политически и подъ коварната гръцка власть духовно, разединени помежду си умствено, забравили минѫло, прѣстали да чувствуватъ своята народность и обречени едничко на подържката на своитѣ словесни и обредни прѣдания.

Краятъ на такава робия можеше да бѫде само дълбоко невѣжество и национално пропаданье. Обаче историята пощади българския народъ отъ такъвъ скърбенъ край. Подиръ нѣколко вѣка робство, прѣзъ които невѣжеството у насъ бѣ се въцарило надлъжъ и наширъ и народностьта ни погълнѫта отъ идеята на гръцкото християнство и образованость, духътъ на врѣмето въ Европа прати и намъ единъ проповѣдникъ, който заговори къмъ народа съвсѣмъ инакъ нежели всички проповѣдници отъ старата българска книжнина. Той заговори вече не просто за вѣра, за светци и за оня свѣтъ, но за българска вѣра, за български царье и светци и за тоя свѣтъ; и тоя говоръ въ неговата проповѣдь досѣгаше твърдѣ отблизу чувството на българина робъ.

II. Новиятъ проповѣдникъ изложи онова, що бѣ призованъ да каже на българския народъ — за да му посочи пѫть за избавянье отъ невѣжество и национално пропаданье — въ една книга, която нарече „Исторія славѣнобългарска за народа, царьетѣ и светиитѣ български и за всички български дѣяния и събитія“. Той завѣща книгата си на потомството съсъ съвѣтъ: да се чете, прѣписва и разпространява. И тя отдѣли задъ себе старата ни книжнина, та застанѫ като първо книжовно произведение на едно ново врѣме, — врѣме на национално пробужданье и обща просвѣта. Името на бѣлѣжития проповѣдникъ на новитѣ просвѣтни идеи между българитѣ, — на родоначалника на новата българска писменость е Паиси Хилендарски. То е име на скро-

менъ монахъ българинъ, комуто дори слабо се знае родината и животътъ: Паиси е роденъ въ Самоковската епархия, въ македонскитѣ нейни прѣдѣли, около 1722. година и билъ йеромонахъ и проигуменъ въ Хилендарския манастиръ при игумена по-голѣмия свой братъ Лаврентия, а послѣ минѫлъ въ Зографския манастиръ. Ала това име е записано и ще остане за вѣченъ поменъ въ историята заради дѣлото, извършено за българския народъ съсъ „славѣнобългарската история“ на маловѣстния хилендарецъ. Сто и двайсетъ годинъ подиръ списваньето на тая история величието на извършеното отъ нея дѣло въодушеви новобългарския поетъ, та изобрази автора виновникъ въ единъ чудесенъ епически портретъ

«Паиси.

Сто и двайсетъ годинъ! Тъмнини дълбоки! . . .
Тамо, въ дънь горитѣ Атонски високи, —
Убѣжища, скрити отъ лъжовний миръ,
Мѣста за молитва, за отдихъ и миръ,
Дѣ се чува само ревътъ бѣломорски,
Или вѣчний шопотъ на шумитѣ горски,
Иль на звона тежки набожниятъ звънъ, —
Въвъ скромна килийка, потънѫла въ сънь,
Единъ монахъ тъменъ, непознатъ и блѣденъ
Прѣдъ лампа жимеща пишеше наведенъ.
Що драскаше той тамъ умисленъ, единъ?
Житие ли ново? Новъ ли дамаскинъ,
Захванѫтъ отъ дълго, прѣкѫсванъ, оставянъ,
И прѣдъ кандилото срѣднощь пакъ залавянъ?
Поличби ли божи записваше тамъ?
Слова ли духовни измисляше самъ
За въвъ честь на нѣкой славенъ чудотворецъ,
Египтянинъ, елинъ или светогорецъ?
Що се той морѣше съ тоя дълъгъ трудъ?
Или бѣ философъ? Или бѣше лудъ?
Или туй канонъ бѣ тежъкъ и безуменъ,
Наложенъ на него отъ строгий игуменъ? . . .

Най-послѣ отдъхнѫ и рече: „конецъ!
На житие ново азъ турихъ вѣнецъ“.
И той фърли погледъ любовенъ, привѣтенъ
Къмъ тозъ трудъ довършенъ, подвигъ многолѣтенъ,
На волята рожба, на бдѣньето плодъ,
Погълнѫлъ безшумно полвина животъ; —
Житие велико, заради което
Той забрави всичко, дори и небето! . . .
Нивга майка нѣжна първенеца свой
Тъй не е гледала, ни младий герой
Първитѣ си лаври, ни поетътъ мраченъ
Своя идеалъ новъ, чуденъ, лѫчезраченъ. . .
И катъ нѣкой древенъ библейски пророкъ,
Иль на Патмосъ диви пустинникътъ строгъ,
Кога разкривали възъ гладката кожа
Тайнитѣ на мрака и волята божа,
Той фърли очи си, разтреперанъ, блядъ,
Къмъ хаоса тъмни, къмъ звѣздния святъ,
Къмъ Бѣлото море, заспало дълбоко,
И вдигнѫ тѣзъ листи и викнѫ високо:
„Отъ днеска нататъкъ българскиятъ родъ
История има и става народъ!
„Нека той познае отъ мойто списанье,
Че голѣмъ е билъ той и пакъ ще да стане;
Че отъ славни Будинъ до свети Атонъ
Билъ е припознаванъ нашиятъ законъ.
Нека всѣкой братъ нашъ да чете, да помни,
Че гърци сѫ люди хитри, вѣроломни,
Че сме ги блъскали, и не единъ пѫть,
И затуй не могѫтъ нази да търпѣѫтъ;
И че сме имали царство и столици,
И отъ наша рода светци и патрици;
Че и ний сме дали нѣщо на свѣтътъ,
И на вси славѣни книги да четѫтъ!
И кога му викатъ „българину!“ бесно,
Той да се гордѣе съ това име честно!
„Нека нашъ братъ знае, че Богъ е великъ,
И че той разбира български езикъ;

Че е срамъ за всѣкой, който се отрича
Отъ своя си рода и при гърци тича,
И своето име и божия даръ
Зафърля безумно като единъ тваръ!
Горко вамъ, безумни, овци заблудени,
Съсъ гръчка отрова що сте напоени,
Дето се срамите отъ вашия братъ
И търсите пища въ гръчкия развратъ;
И ругайте грѣшно бащини си кости,
И нашитѣ нрави, че тѣ били прости:
Та не вашто племе срамъ нанася вамъ,
О безумни люди, а вий сте му срамъ! . . .
„Четете да знайте, що въ стари години
По тѣзъ страни славни вършили дѣди ни;
Какъ съсъ много кралства имали сѫ брань,
И отъ царье силни зимали сѫ дань;
Какъ е царь Асѣнь тукъ храмове градилъ
И дарове пращалъ; кой бѣ Самуилъ,
Дѣто си изгуби душата въвъ ада,
Покори Дурацо и влѣзе въ Елада!
Четете и знайте, кой бѣ царь Шишманъ,
И какъ нашто царство сторихѫ го плянъ;
Кой бѣ Иванъ Рилски, чийто свети мощи
Съ чудеса се славѭтъ до тоя день още;
Какъ се Крумъ прѣславни съ Никифора би
И изъ черепа му руйно вино пи;
И какъ Симеонъ царь Угритѣ прогони
И на Византия даваше закони:
А той бѣше ученъ, философъ великъ,
И не се срамѣше отъ своя езикъ;
И кога нѣмаше кого да надвива,
Той пишеше книги, за да си почива! —
„Четете и вижте, що съмъ азъ писалъ,
Отъ много сказанья и книги събралъ;
Четете о братя, да ви се не смѣѭтъ,
И вамъ чужденцитѣ да се не гордѣѭтъ!
На ви мойта книга, — тя е вамъ завѣтъ:
Нека се прѣписва и множи безъ четъ

И пръска по всички поля и долини,
Дѣ българинъ страда, въздиша и гине! . . .
Тя е откровенье, божа благодать:
Младий прави мѫдръ, а стария младъ.
Който ѭ прочита, нѣма да се кае;
Който знае неѭ, много ще да знае!“ . . .
Тъй мълвѣше този мѫжъ въ килията скритъ,
Съсъ погледъ умисленъ, въ бѫдещето впитъ,
Който много бдѣнья, утренни пропуснѫ,
Но пачето перо нивга не изпуснѫ;
И противъ канонътъ и черковний звънъ
Работи безъ отдихъ, почива безъ сънь!
Тъй мълвѣше прѣди сто и двайсетъ годинъ
Този дивъ светогорецъ, за рая негоденъ,
И фърляше тайно прѣзъ мрака тогазъ
Най-първата искра въ народната свисть.

(1882. Ив. Вазовъ, „Поля и Гори“ 1884, стр. 119—122).

III Авторътъ на горния портретъ е уловилъ въ него извънредно сполучливо ония чърти, съ които Паиси Хилендарски има значение за българския народъ. Паисиевата славѣнобългарска история наистина проповѣда на съврѣменници и потомци българи, да не се срамуватъ отъ своята простота, та да се отричатъ отъ народното си име и да се прѣфърлятъ къмъ гърцитѣ; наопаки, тая тъкмо простота,—за която сѫ криви най-сетнѣ не българитѣ, но гръцкото духовенство, що ги е взело подъ рѫката си слѣдъ паданьето на българското царство! — тая българска простота каже е много по-добра и похвална нежели гръцкото лукавство и подлость (вж. §§ 7, 8, 116). Гърци и сърби ни хулѭтъ, че сме нѣмали своя история, нѣмали ни царство българско, ни царье, ни светии: който прочете тая славѣнобългарска история, събрана и съставена за отговоръ на такива хули, ще се убѣди, колко сѫ тѣ злорадни и съвсѣмъ безосновни; защото българитѣ сѫ били нѣкога славенъ народъ и държава, та сѫ поразявали много пѫти гърцитѣ на война, взимали сѫ отъ тѣхъ дань, а тѣ сѫ да-

вали на нашитѣ царье свои царски дъщери за да иматъ съ нази миръ; така и спроти сърбитѣ ние сме били много по-рано отъ тѣхъ и устроени като държава, и кръстени, па сме имъ показвали доста и силата си на бойно поле (вж. §§ 122, 4—6, 72, 76). Сърби и руси ни се присмиватъ на невѣжеството, въ което ни гледатъ днесь: и то е несправедливо и невѣрно, защото и еднитѣ, и другитѣ си служѫтъ и сега още съ книги, създадени най-напрѣдъ за българитѣ; и да бѣхѫ сърбитѣ и руситѣ паднѫли подъ такова иго турско и гръцко, подъ каквото стенемъ ние, тѣ бихѫ ни дори благодарили, че все пакъ сме си запазили въ тая робия неизмѣнно езикътъ и вѣрата! (вж. §§ 111, 113). Българското царство биде погубено отъ турцитѣ; ала не уцѣлѣхѫ слѣдъ него ни сърбското, ни гръцкото. И вината за това турско завоюванье не лежи върху никого другиго толкова, колкото върху гърцитѣ, които отъ злоба противъ насъ сами повикахѫ завоевателя изъ Азия (вж. §§ 86, 87, 95). Когато се разби послѣдниятъ български царь и удари часътъ за край на царството ни, по българската земя настанѫ грабежъ и насилие, разнесе се „скърбь на скърбь и жалость на жалость“. Слѣдъ нѣкое врѣме се свикнѫхме съсъ злото, понеже и злосторцитѣ се бѣхѫ поопитомили; ала то не можеше да трае дълго, защото у тѣхъ сѫ прѣстанѫли и сѫдъ, и правда (вж. §§ 89, 90)! Паиси настоява прѣдъ българския народъ, да чете историята му, за да познае що е билъ по-прѣди и що би могълъ пакъ да бѫде еднѫжъ, понеже му се струва, че Богъ нещо е съвсѣмъ забравилъ нашето племе; и както сѫ неизслѣдни божитѣ тайни, възможно е да събере Богъ отново разпелѣното и да уцѣли разбитото (вж. § 3). Като познаѫтъ българитѣ своето минѫло, тѣ щѫтъ и да милѣѫтъ за него; па ще си пазѫтъ и родътъ, и езикътъ, а не да се мамѫтъ по чужда книга и обичаи. Прѣдъ всички тия проповѣди, съвѣти и приговорки разсѫдливиятъ и прозорливъ Паиси е поставилъ въ историята си едно разсѫждение за ползата изобщо отъ четенье исторически съчинения, и тукъ ни е подалъ единъ изреденъ образецъ отъ българска ораторска рѣчь отъ половината на минѫлия вѣкъ (вж. §§ 1—2).

Славѣнобългарската история на Паисия Хилендарски е имала извънредно голѣмо значение за нейнитѣ съврѣменници и за цѣло едно потомство, които сѫ се образували върху смисъла на изложенитѣ въ нея събития и сѫ се възпитали въ духа на проповѣданото тамъ родолюбие А не по-малко значение има тя и ще има изобщо за българския народъ, защото прѣдставя отъ себе паметникъ, що е помогнѫлъ най-много да се вдигне завѣсата на мрака прѣдъ очитѣ му, за да проникнѫтъ въ тѣхъ свѣтлитѣ лѫчи на едно ново врѣме на националенъ животъ. Изложенитѣ въ тоя паметникъ исторични фактове сѫ въ много случаи противни на днешнитѣ познания на българската история ; обаче въ него се намиратъ мѣста, които за винѫги ще бѫдѫтъ способни да докарватъ у читателя патриотично въодушевение, защото сѫ чистъ изразъ на сѫждения, вѣчно необходими за подържка на народни идеали. Такива сѫ мѣстата, дѣто Паиси прави единъ видъ прѣгледъ на разказаното, дѣто прѣминува къмъ поучни изводи изъ общия смисълъ на събитията, дѣто си служи съ поуката направо за възбуѫданье на българското народно чувство. Освѣнъ пъкъ това н а ц и о н а л н о значение Паисиевата славѣнобългарска история има още значение к н и ж о в н о - и с т о р и ч е с к о. Тя е по врѣмето си първо съчинение по българската история въ цѣлата ни книжнина. Между рѫкописнитѣ и печатни извори, изъ които е черпалъ вѣститѣ си Паиси, се намиратъ и устни извори, — прѣдания, които нийдѣ другѫдѣ не сѫ отбѣлѣзвани и които говорѩтъ за отражение на исторически подробности въ народната словесность. Употрѣбениятъ отъ Паисия езикъ е „славѣнобългарски“, въ който се гледа интерсна борба между черковнославѣнски и чистобългарски форми; въ него сѫ упазени чърти и елементи отъ родния говоръ на автора.

IV. Онова, щото е искалъ да постигне отецъ Паиси съ историята си, е било постигнѫто напълно: свѣдочѫтъ за това не малкото извѣстни до сега прѣписи отъ неговата история и особни прѣработки, заедно съ вмѣстянитѣ въ еднитѣ и въ другитѣ разни записи и добавки. Българинътъ, не виждалъ до тогава книга, която да му разправя за ми-

нѫлата народна слава, за сѫдбинитѣ на държавата му, за потеклото му, вѣрата, писмото и родния езикъ, челъ и прочиталъ съ увлѣчение книгата на отца Паисия. Върху впечатленията отъ неѭ той садилъ и отглеждалъ чувството си за народность и образование. Това чувство често напирало да се изрази веднага съ нѣкоя бѣлѣжка или възкликъ; и възхитениятъ четецъ му давалъ пѫть било чрѣзъ записи по празнитѣ поля на рѫкописа, или пъкъ и чрѣзъ добавки, вметнѫти въ текста като нови вѣсти за даденъ фактъ, или дори като съвсѣмъ нови части (статии) въ съчинението. Петь записа едно до друго, отъ разни четци и отъ разни врѣмена се редѭтъ въ края на единъ прѣписъ отъ Паисиевата история, що е виждалъ Г. С. Раковски прѣзъ 50-тѣ години у одеския гражданинъ Никола Мурзакевичъ; тѣ всички гласѭтъ еднакво, и най-стариятъ отъ 1772. година казва : азъ Макаріе, іеромонахъ хилендарски, прочитахъ ето исторію и разумѣхъ, что естъ писано въ нея. И вие потрудите са братия, та ія прочитети, да ви буди на ползу — Болгаромъ похвала, а на пакость Грекомъ“! А въ една прѣработка на сѫщата история, чийто рѫкописъ отъ 1831. година е притежание на Найдена Геровъ, статията на Паисия за разтуряньето на старата българска патриаршия въ Търново (вж. глава IX) е сключена ето съ какви страстни думи: „треклятая завистъ греческая! Послѣ докажу!“ И възбуненията съставитель на прѣработката наистина се опитва „да докаже“, щото мислилъ при тоя възкликъ, като списва за тая цѣль особна статия, каквато въ първичното съчинение на Паисия не се е намирала, — именно: „О времени втораго разоренія Болгаріи, каковымъ образомъ бысть“. Въ тая статия между друго той разправя: „Патріархъ нѣкто цариградскій, аду наслѣдникъ, діаволу другъ, вторый Іуда, новый Арія, ошолъ при царя Селима на поклоненіе и сказалъ ему: царю многолѣтный! Есть твои подданицы, Болгарскій родъ, соровы человѣцы, въ бранѣхъ непобѣдиміи: и аще не смиришъ ихъ до конца, то паки возстанутъ на тебе и возмутъ землю свою отъ тебе; но да разоришъ начальныя мѣста ихъ и градоначальниковъ ихъ, и тогда будишъ миренъ отъ брани . . . Тогда султанъ съ

великою яростію возрѣвъ на него и вопроси его: да гдѣ есть начальное мѣсто ихъ? Рече же патріархъ Селиму: имъ есть столный градъ Терново, въ Ѳракіи Андріанъ-градъ. Тогда воста съ великимъ гнѣвомъ на Болгарію въ лѣто Христово 1522. Селимъ самъ разори Ѳракію отъ Андріанъ-градъ до Срѣдецъ града, а единъ Каймаканъ Мурза Татарскій съ 46 тысящами войска татарска по край Дуная и Стара-планина вся рассипаша отъ Чернаго моря до Видинъ; а въ Македонію посла своего визиря сосъ 33 тысящею войска: начъ отъ Драма даже до Босна, все потурчилъ, Доспатъ-планена тогда истурчилъ, Еспину (= Чепину!) Крупникъ, Кочени, — вси тогда истурчили . . . Тогда и терновская патріаршія сожигоша и патріарха мечемъ заклаша . . . “ У сѫщия прѣработвачъ на Паисиевата история нѣкои отъ изреченията, съ които Паиси завършува отговора си на сърби, що „ругаются Болгаромъ, за що су прости и некныжны въ Писаніе“ (вж. § 113), сѫ изпуснѫти и замѣстени съсъ слѣдното по-остро: „лѣтописъ латинскій Мавробиръ, Буефиръ, лѣтописъ французскій, — оба тако глаголютъ: Сербы непотрѣбнѣйшій паче всѣхъ родовъ славянскихъ, защо яко хулятъ на законъ Божій“. Въ рѫкописа на Герова, съставенъ не по-късно 1797 г., сѫ нови още, вметнѫти отъ прѣработвача Паисиевъ, статиитѣ: списъкъ на градоветѣ отъ б ъ л г а р с к и т ѣ земи Мисинія [България, Загорие], Ѳракія, Македонія и Дардания, „Кратка исторія заради болгарскія родъ“, „Возбуденіе болгарскому народу къ добродѣтели“. Единъ отъ записитѣ на четци и въ тоя рѫкописъ съвѣтува: „лѣтописъ Болгарскіи заради Болгарскитѣ народи, който чите, съ вниманіе да чите, да познай, какво са имали Болгарите царство“. Другъ прѣписъ на Паисиевата история, направенъ отъ Т. Шишковъ въ 1845. г. отъ по-стара подложка, съдържа вече и хералдични знакове на земитѣ и образи на царье и светии, споменѫти въ текста. Тамъ сѫ втъкнѫти и двѣ книжовни пѣсни: една за боя между Крума и Никифора (вж. § 30) и друга за Самуила и зетя му Ивана Владимиръ (срв. § 45); а подиръ разказа за свършъка на българското царство (§ 89) сѫ добавени окайнитѣ думи на

прѣписувача, адресувани къмъ българи и гърци: „ахъ, ахъ! Воистину, ахъ от безумия, ахъ от завістъ: сички ищеха да са цари и господари, а сега сички турски роби и говедари; единъ други са тикаха, и двамата пропаднаха въ пропастъ лютое и въ уста лвова, да ги ядатъ живи и тое да ги гледатъ“. Изобщо историята на Паисия се е тачила като свещена история на българския народъ; затуй билъ поставенъ единъ прѣписъ отъ неѫ, направенъ въ 1765. година въ Котелъ, за вѣчно пазенье въ тамошния храмъ на светитѣ апостоли Петъръ и Павелъ. Тя е била първа книга за четенье дома и въ школата; неѫ като апостоли сѫ ходили да проповѣдатъ по градове и села отдѣлни прѣписувачи и прѣработвачи. Всички тия сѫ вѣрни ученици на Паисия Хилендарски.

V. Много се прѣписвала и прѣработвала славѣнобългарската история Паисиева, ала при това името на нейния авторъ често се изпущало, та дори съвсѣмъ заглъхнѫ и се забрави къмъ половината на тоя вѣкъ. Който прѣписвалъ или прѣработвалъ тая книга, побуденъ отъ родолюбие, смѣталъ намѣстѣ за право да гуди вмѣсто името и званието на нейния авторъ своето име и звание, понеже самъ се трудилъ надъ неѫ. Нѣкои пъкъ не споменували себе си като прѣписувачи или прѣработвачи, ала не споменували нито Паисия Хилендарски. Така биде затъмнено за потомството името на бѣлѣжития светогорецъ, и нашата история на книжнината захващаше новото врѣме съ имената и произведенията на други по-късни дѣйци. Ржкописитѣ съ текстъ на Паисиевата история, били прѣписи, или прѣработки, се наричахѫ съ едно име — царственикъ. Едвамъ прѣзъ 1859. г. се яви въ БК (= „Български книжици,“) II. 541, една забѣлѣжка, дѣто се именуваше Паиси като светогорски иеромонахъ, който билъ занесълъ въ Котелъ една история, та отъ неѫ се направилъ въ 1765. г. прѣписътъ за Котленската черква. Нѣщо по-опрѣдѣлено обади за Паисия въ 1860. г. Раковски въ съчинението си „Нѣколко рѣчи о Асѣню пьрвому и пр.,“ стр. 44 и 47, при всичко че безосновно дѣли „царственика“ отъ самата Паисиева история. Слѣдъ това двама руски учени, А. Хилфер-

дингъ и В. Ламански, се ползуваха прѣзъ 1869. г. отъ три прѣработки на историята, за да обнародуватъ изъ тѣхъ нѣкои късове въ вѣстника „Голосъ“ бр. 69. (вж. М. Дриновъ, Исторически прегледъ на българската цьрква и пр. 1869, стр. 184) и въ ЖМНП (= Журналъ министерства народнаго просвѣщенія) септември; ала тѣ и двоицата не знаеха че иматъ работа съ ржкописи, основани върху труда на иеромонаха Паисия. Най-сетнѣ прѣзъ 1871. год. В. Друмевъ (сега митрополитъ Климентъ) обърна по-ясно вниманието на българския свѣтъ върху личността и дѣлото на Паисия въ бПС. (= браилското Периодическо Списание“) III. 30—34, като извади изъ съобщенията на Раковски ония заключения, що се криеха въ тѣхъ още изпърво, а все стояха непокътнати. Ала пълно изложение на фактове, сравнения и съображения, изъ които тепърва се издига цѣлиятъ образъ на Паисия свѣтълъ и величавъ, подаде професоръ М. Дриновъ сжщата година и въ сжщото списание, въ прѣкрасната статия „Отецъ Паисий, неговото врѣме, неговата история и ученицитѣ му“, IV. 3—26. Статията си Дриновъ завърши съ думитѣ: „ние сме обикнали да броимъ възражданьето на народътъ си отъ началото на наший вѣкъ, и туряме на чело Априлова съ Неофита, Венелина и пр. Да, голѣми сж заслугитѣ на тѣзи благодѣтели народу ни. Но да ли не ще да е по-право да отнесемъ възражданьето си на 60—70 години по-рано и да туримъ на чело отца Паисия?“ Тия думи бѣха оправдани, и отъ тогава ние взехме да броимъ — не възражданьето си, но началото на новата си писменость отъ 1762. година.

За характеристика на Паисия Хилендарски и на трудà му отъ гледище на сърбскитѣ посяганья върху наши земи професоръ Дриновъ написа въ сПС. (= софийско „Периодическо списание“) 1886. XIX — XX. 134 — 145 „Още нѣколко бѣлѣжки за Паисия и за неговата история“. Въ тази и въ по-прѣдишната му статия се съдържа всичко, щото може да се знае до днесь за Паисиева родъ, животъ и дѣйность. И главниятъ, негли и едничъкъ изворъ на тия вѣсти е пакъ самата славѣнобългарска история на Паисия, особито нейното послѣсловие (вж. §§ 122 и 123). Откакъ

ходилъ прѣзъ 1764. година съ историята си въ Котелъ, що е станѫло съ него нататъкъ, дѣ и кога е сложилъ утрудени кости, не се знае.

VI. Първичниятъ рѫкописъ на Паисиевата история, автографътъ на Паисия, не е намѣренъ до сега, и надали ще нѣкога да се намѣри. Ние познаваме само по-близки или по-далечни прѣписи отъ него и прѣработки. Отъ тия прѣписи и прѣработки може да се открияѫтъ съ врѣме още нѣкои, особито въ Македения, дѣто Паисиевата книга несъмнѣно е обикаляла, но кѫдѣто диреньята на съврѣменни любители не сѫ били въ състояние да проникнѫтъ. Което е намѣрено и извѣстно до сега, то може да се нареди въ слѣдния списъкъ:

А. Прѣписи отъ „славѣнобългарска история“ на Паисия Хилендарски.

1. Котленски. Направенъ въ 1765. г. 29 януари въ Котелъ отъ Стойка иерея, послѣшенъ епископъ Софрони Врачански, и прѣданенъ за пазенье въ черквата св. Петъръ и Павелъ. Първи споменъ за него въ Български книжници 1859. стр. 541 заб., а сетнѣ отъ Г. Кръстьовичъ въ Читалище 1871., стр. 335—337, дѣто е съобщенъ и единъ кѫсъ за показъ (= § 114). Рѫкописътъ прѣминѫ у Кръстьовича, който пъкъ е наредилъ да се прѣдаде въ Софийската народна библиотека.

2. Рилски. Направенъ въ Самоковъ отъ свещеника Алексо Великовичъ Поповичъ въ 1771. год. Прѣзъ 1870. г. придобитъ за библиотеката на Рилския манастиръ, дѣто е вписанъ подъ бр. 91. Ползувалъ се е съ бѣлѣжки изъ него К. Иречекъ въ Пер. спис. 1882, I. 48, а може би и въ Cesty po Bulharsku 1888, споредъ забѣл. 13. на стр. 450. За тоя прѣписъ вж. „Къмъ вѣститѣ за историята на от. Паисия Хилендарски“ въ БП. (= Български прѣгледъ) III, 11. 147—150.

3. Жеравненски. Направенъ до 1772. год., намѣренъ въ 1838. год. въ Жеравна и изпратенъ Априлову (= Априловски) въ Одеса. Отъ Априлова минѫлъ въ рѫцѣтѣ на Никола Мурзакевичъ, у когото го виждалъ Ра-

ковски и си вадилъ изъ него кѫсоветѣ, съобщени въ „Нѣколко рѣчи и пр.“ 1860, стр. 20—21 (= глава IX) и 44—46 (= глава II), и записитѣ, съобщени вст., стр. 47. Мѣста изъ тия кѫсове и два отъ записитѣ сѫ възпроизведени въ бПС. 1871, III. стр. 31—33. Отъ Мурзакевича тоя прѣписъ минѫлъ у И. И. Курисъ, у когото не сполучилъ да го види професоръ Дриновъ (бПС. IV. 5), но го видѣлъ А. И. Маркевичъ, членъ на царското Одеско дружество за история и старини, та се отбѣлѣзва въ XVI. томъ отъ „Записки“ на сѫщото дружество като писанъ разкошно [— съ образи?].

4. Дриновски. Отъ самата 1772. г. притежава единъ прѣписъ проф. Дриновъ споредъ сПС. 1885, XIX — XX. 135; тукъ на стр. 139—141 той обнародува изъ него само нѣколко пòзива (= изъ глава IV). Тоя прѣписъ не ще да е жеравненскиятъ, както се прѣдполага въ БП. 1896, III, 2. стр. 123 и 11. стр. 147.

5. Тошковичевъ. Прѣписванъ въ 30-тѣ години на желта руска хартия съ руско писмо. Принадлежалъ на Стефана Тошковичъ отъ Калоферъ, комуто билъ донесенъ въ Одеса отъ Света-гора, и послѣ минѫлъ въ наслѣдство на сина му Н. С. Тошковичъ, потомственъ почетенъ гражданинъ одески. У него го открилъ проф. Дриновъ, та се ползувалъ за статията си въ бПС. IV., дѣто обнародува отдѣлни кѫсове и позиви на стр. 8—14 (= §§ послѣсловие, 121, 8, 9, 7, 6, 116). Цѣлия прѣписъ издаде полковникъ А. В. Лонгиновъ въ Люблинъ, 1885. По поводъ на това издание „не до тамъ добро“ написа проф. Дриновъ бѣлѣжкитѣ си въ ПС. XIX—XX. 134 и нт., а самиятъ текстъ на изданието, поправено намѣстѣ споредъ посочванията на Дринова възъ основа на неговия прѣписъ, биде прѣпечатанъ въ „Историята на от. Паисия Хилендарский“ отъ М. Московъ, Търново 1893, и придруженъ съ особенъ прѣдговоръ. За това българско издание вж. БП. 1896 III, 2.120—126. Види се отъ желание да оправи грѣшкитѣ на първото си издание Лонгиновъ прѣиздаде Тошковичева прѣписъ въ XVI. томъ отъ „Записки на царското одеско дружество за история и старини“. Тукъ въ една забѣлѣжка на края отъ професора А. Кочубински се казва, че рѫкописътъ е

завѣщанъ отъ покойния вече Н. С. Тошковичъ на града Калоферъ (= Калоферски).

6. Башкьойски. Прѣписанъ въ бесарабското село Башкьой или Кирсовъ на 28 октомври 1842. год. отъ свещеника Василь Маноловъ родомъ сливенецъ; за подложка му служилъ нѣкой „Хилендарски царственикъ," писанъ на 9 ноември 1820. год. Възможно е да е служилъ сѫщиятъ „царственикъ" за подложка и на Тошковичева прѣписъ, понеже Башкьойскиятъ се изравнява съ тоя донесенъ отъ Света-гора и писанъ въ 30-тѣ години въвъ всичко; вж. БП. Ш, 11. стр. 148—149. Рѫкописътъ е притежание на Ивана Икономовъ въ Тулча.

7. Търновски. Прѣписванъ и прѣважданъ на простъ български езикъ въ 1842. г. въ Търново отъ учителитѣ Петко Рачовичъ (Славейковъ) и Христо Драганович въ два отдѣлни екземплара; за подложка служилъ нѣкой Еленски прѣписъ, направенъ отъ Котленския, а добавки били заимани изъ единъ Старозагорски царственикъ, донесенъ отъ К. Фотиновъ въ Търново. Екземпляръ на Славейкова, приготвенъ за печатъ, билъ занесенъ съ такава цѣль въ Букурещъ, ала въ 1881 год. се обявилъ между книжата на Българското книжовно дружество въ София; а екземпляръ на Драгановича билъ прѣданъ на учителя Христаки Павловичъ (Дупничанинъ) въ Свищовъ (вж. Фотиновски юбилеенъ сборникъ 1894, 2. стр. 88—90). Сега първиятъ отъ тѣхъ се намира въ Софийската народна библиотека подъ бр. 86 (= Софийски) и е описанъ въ БП. II, 1. 104—110; тамъ се намира подъ бр. 56. и другъ рѫкописъ, еднакъвъ съ по-прѣдния, и възможно е да е той вториятъ търновски екземпляръ. Вж. БП. Ш, 2. 121—122 и Ш, 11. 147—148. Търновскиятъ рѫкописъ на Славейкова съдържа въ началото 12 хералдични образи и една книжовна пѣсень за царя Крума въ срѣдата.

8. Шишковски. Прѣписанъ въ Търново въ 1845 г. отъ Теодора Николаевичъ (Шишковъ) и украсенъ съ 57 образа на гербове и светии въ началото. За подложка се прѣдполага да му е служилъ сѫщиятъ Еленски прѣписъ, по който е направенъ и Търновскиятъ рѫко-

писъ. Н. А. Начовъ, у когото е може би запазенъ за сега Шишковскиятъ прѣписъ, сравнява тоя съсъ Тошковичева въ статията си „Забѣлѣжка за Паисиевата история“, ПС. XLVI. 505—525, и намира, че по съдържанието си е токорѣчи еднакъвъ съ него; а И. Д. Шишмановъ, като взима поводъ отъ тая статия, описва Търновския = Софийски прѣписъ и го сравнява съсъ Шишковския въ БП. II, 1. 104—110.

Б. Прѣработки на славѣнобългарската история, именувани царственици.

1. Сопотски. Писанъ отъ клисуреца иеромонахъ Пантелеимонъ въ Сопотския манастиръ въ 1828. г. Отбѣлѣзанъ е въ БК. 1859, II. 540 като „царственикъ или кратка българска история“, та е цитувано изъ него мѣсто за разтуряньето на търновската патриаршия отъ Селима II. въ 1522. год. Редомъ съ тоя царственикъ се споменува тамъ и другъ писанъ въ 1845. г., който е еднакъвъ съсъ Сопотския, само по езикъ по-простъ, а не толкова черковнославѣнски.

2. Дрѣновски. Прѣписанъ въ 1837. год. януари отъ учителя Стефанъ попъ Зотовъ и ученика му Цено отъ царственика на Дрѣновския манастиръ св. Архангелъ Рѫкописътъ стигнѫлъ въ рѫцѣтѣ на Априлова, който го сравнява съсъ Жеравненския прѣписъ и намира тоя писанъ съсъ славѣнски букви, повече обиленъ съсъ славѣнски думи и по-пъленъ. Отъ Дрѣновския рѫкописъ Априловъ изпращалъ копия въ Москва за Венелина; копията виждалъ послѣ Дриновъ между Венелиновитѣ книжа въ библиотеката на Московския музей. Априловъ притежавалъ още единъ рѫкописъ Паисиева история, за който нѣмаме никакви вѣсти; а Дриновъ намѣрилъ въ Москва и у Осипа Бодянски единъ рѫкописенъ откѫсъ съсъ двѣ глави изъ сѫщата история. Вж. бПС. IV. 6 и БП. III, 2. 122—123.

3. Геровски. Притежание на Найдена Геровъ; писанъ въ 1831. г. Него употрѣбилъ подъ името „български лѣтописъ“ професоръ Ламански, за да спише статията си „Болгарская словесность XVШ-го вѣка“ въ ЖМНП. 1869, септември. По тая статия го характеризува и Дри-

новъ, като привожда въ бПС. IV, 16—20 и 25 главитѣ отъ съдържанието му, части отъ разказитѣ за славѣнскитѣ писмена (= § 108), за второто разорение на България при султанъ Селима, цѣлъ списъкъ на българскитѣ градове и единъ записъ. Възъ основа на списъка на градоветѣ Дриновъ заключава, че текстътъ на тоя рѫкописъ ще да е съставенъ не по-късно отъ 1797. год. (бПС. IV, 21).

4. Змѣевски. Прѣписанъ въ село Змѣево (Дервентъ), Старозагорско, на 10. януари 1831. г. отъ монаха Харитонъ, и както се види отъ една и сѫща подложка съ Геровския прѣписъ и прѣди него. Той е притежание на Н. А. Начовъ въ Варна, който въ забѣлѣжката си за Паисиевата история го сравнява съ Тошковичева прѣписъ и съ царственика, печатанъ въ Будимъ въ 1844. г.

5. Григоровичевъ. Писанъ въ 1839. год. и по съдържание приличенъ на Геровския; съ тоя и съ будимския царственикъ го е сравнявалъ П. А. Лавровъ въ особна статия въ „Трудове на осмия археологиченъ конгресъ въ Москва“ томъ II. 242—263, дѣто сѫ обнародувани и извадки изъ текста. Рѫкописътъ се намира въ сбирката на покойния В. И. Григоровичъ подъ бр. 1731. Вж. Византійскій временникъ 1896, III, 1. 174.

6. Хилфердинговъ. Писанъ въ края на XVIII. вѣкъ и близъкъ съ Геровския царственикъ, ала не еднакъвъ, по-важенъ отъ него. Отношението между тия двата освѣтли Дриновъ въвъ бПС. IV, 21—24, възъ основа на обнародвани изъ Хилфердингова рѫкописъ нѣколко свидѣтелства за покръщаньето на българитѣ и за Кирила и Методия (въ „Голосъ“ 1869, бр. 69 отъ 10 мартъ; прѣпечатани и въ Oslavení tisíciletého památky sv. Cyrilla, v Praze 1869; вж. и Истор. прегл. на българ. църква отъ Дринова, стр. 184—186). Хилфердингъ намѣрилъ тоя рѫкописъ по едно пѫтуванье въ Македония, па намѣрилъ и още единъ, за който Ламански казва, че билъ еднакъвъ съ първия, ала работата не е освѣтлена.

7. Будимски. Тоя е печатаниятъ въ Будимъ, въ 1844. г. „царственикъ“, издаденъ отъ нѣкогашния свищовски учитель Христаки Павловичъ Дупничанинъ по рѫко-

ПЕДАГ. У-ЩЕ ЗА НАЧАЛНИ УЧ.
БИБЛИОТЕКА
РУСЕ

писъ, прѣдложенъ нему отъ браилскитѣ българи. Браилскиятъ ржкописъ не се знае, дѣ е останжлъ Вж БП. III, 2. 122.

Намиратъ се отбѣлѣзани още слѣднитѣ прѣписи или прѣработки на Паисиевата история: „Цароставникъ“ у логотета на русенския митрополитъ, споредъ Венелина (министерски Сборникъ, I, 1. 178); ржкописъ въ библиотеката на хаджи Ивана въ Пирдопъ, споредъ д-ръ М. Ивановъ (вст. VI, 1. 84 заб.); прѣписъ за училищно обучение въ Дрѣново и скратенъ текстъ Паисиевъ въ Търново, споредъ Славейкова (Фотиновски юбилеенъ сборникъ 1894, 2. 88); прѣписъ отъ 1837. год. въ Стара-загора, сега въ библиотеката на Старозагорската дѣвическа гимназия (Отчетъ на сжщата гимназия, 1897. стр. 135).

VII. Паиси е писалъ историята си по образеца на старитѣ хроники: той захваща съ библейски събития, реди царье и войни и тълкува историчнитѣ фактове обикновено съ божа воля, човѣшки грѣхове и „божие попущение“; за него е вѣрна всѣка легенда и устно прѣдание. И слогътъ му е както въ хроникитѣ: раздробенъ, съ полисиндетонъ въ изреченията и съ чести, нѣкога прѣчкави за смисъла анаколути. При все това Паиси проявява намѣстѣ опитъ за критика и за рационално обяснение; а въ плана на труда му се съзира извѣстенъ похватъ педагогически. На тоя похватъ се дължжтъ: разсжждението за важността на историята, прѣдговоритъ, рекапитулациитѣ подиръ важни отдѣли отъ изложението и групираньето на бѣлѣжити лица по категории. Затуй казва и проф. Кочубински въ забѣлѣжката къмъ одеското издание на Тошковичева прѣписъ, че Паисиевата история е съставена „умно и съ педагогическимъ тактомъ“.

За изворитѣ, съ които си е служилъ Паиси, намираме въ самата славѣнобългарска история слѣднитѣ бѣлѣжки. Паиси челъ много книги ржкописни и печатни, които намѣрилъ по светогорскитѣ манастири, по България и между сърбитѣ въ „Нѣмско“, сир. въ Банатъ; споменува съ общи думи гръцки и латински лѣтописи, гръцкии истории и стари ржкописни отечници, светогорски гръцки отечникъ, по-

мениці отъ черкви и манастири, „привилегии“ (сир. грамоти) Зографски, кормчая, прологъ, „руски и московски“ печатни истории и една кратка нѣмска история; отбѣлѣзва съ имената имъ Теофана лѣтописецъ, житието на св. Петка (отъ патриарха Евтимия), „прологъ“ и житие на Илариона Мъгленски (отъ сѫщия), житията на Ивана Рилски (отъ сѫщия), на Гаврила Лѣсновски, Прохора Пшински, Ивана Сарандапорски и Иоаникия Дѣвически, жития на сърбски кралье и светци, което е сѫщо съ „родословъ сърбски“, и гръцко житие на Ивана Владимиръ. Между печатнитѣ извори на Паисия държѫтъ главно мѣсто тия двѣ книги въ руски прѣводъ: „Маврубиръ“, сир. Мавро Орбини, „Книга історіографіа початія имене, славы и разширенія народа славянскаго“ 1772, и „Баронія“, сир. Цезарь Барони, „Дѣянія церковная и гражданская отъ рождества Господа нашего Іисуса Христа“ 1716. Особно отъ първата книга изтичатъ много отъ кривитѣ и чудесни вѣсти у Паисия. Поради тия „неправилности, погрѣшки и анахронизми“ ще да е отказалъ Априловъ на браилчани, които му прѣдлагали да издаде „царственика“ (вж. Мысли за сег. бълг. ученіе 1847, стр. 30). По изданието на едно „видѣние“ на пророка Исаия въ „Споменик“ на сърбската академия 1890, III. 190—193, проф. Иречекъ съгледа, че то е дало на Паисия нѣкои отъ имената на фантастични български царье; вж. неговото издиряньe Das christliche Element in der topographischen Momenclatur der Balkanländer 1897, 86—91. А самъ Паиси смѣта за безпристрастие това, че писалъ винѫги тъй, както намѣрилъ въ изворитѣ. Отъ свои извори сѫ черпали и отдѣлнитѣ ученици на Паисия: Геровскиятъ царственикъ споменува освѣнъ „Мавробира латинскаго“, „Ѳеофана грека“, „Евѳимія Терновскаго“ още и Иоана Зонара, Буфиера французки и Димитрия Ростовски; сѫщото личи и върху Будимския царственикъ. Една глоса въ Хилфердингова рѫкописъ и подобно ней мѣсто въ текста на Змѣевския (вж. бПС. IV, 23—24 и ПС. XLVI. 515) възбудихѫ прѣдположения за нѣкакъвъ „лѣтописъ“ отъ патриарха Евтимия, изъ който да сѫ черпали Паисиеви ученици; обаче думата „лѣтописъ“ означава тамъ

лѣтописецъ, та може просто да е произволна титла, дадена Евтимию отъ писачитѣ на ржкописитѣ. Сравнявайки Шишковския прѣписъ съсъ Тошковичева и Змѣевския ржкописъ съсъ двата прѣдни и съ другитѣ извѣстни царственици Н. А. Начовъ установи въ забѣлѣжката си къмъ Паисиевата история въ ПС. XLVI. потеклото на доста вѣсти въ прѣписитѣ и прѣработкитѣ на тая книга. Хералдичнитѣ образи ще да сѫ вадени изъ сърбската книга „Стематографія“ на Христофора Жефаровичъ 1741; съ неѫ билъ заедно подвезанъ Еленскиятъ прѣписъ, по който се работилъ Търновскиятъ. А художественитѣ пѣсни за Крума и за Ивана Владимиръ сѫ прѣведени изъ книгата на далматинеца Андрея Качичъ-Миошичъ „Razgovor ugodni naroda slovinskoga“, пръвъ пѫть издадена въ 1756.

Поради тоя съставъ на Паисиевата история „тя нѣма за издиряньe на минѫлото на България по-голѣмо значение, нежели има напр. Фирдуси за староперсийската, или Качичъ за далматинската история; ала зато тя има безцѣнно значение за най-новото развитие на българския народъ“, — казва Иречекъ, Исторія Болгаръ, 668—9. На сѫщото мѣсто проф. Иречекъ привожда въ свръзка рѣшението на Паисия да спише история на българитѣ съсъ споходбата на сърбския историографъ Иванъ Раичъ прѣзъ лѣтото на 1758. г. въ Хилендарския манастиръ. Историята на Раича се яви за пръвъ пѫть печатана въ 1794—95; обаче прѣлюбопитно е, че въ прѣдговора къмъ първия ѝ томъ четемъ токо речи сѫщитѣ думи, съ които и Паиси оправдава своето прѣдприятие, па намираме и разсѫждение за важностьта на историята, само че у Раича по-съотвѣтно съ неговото високо образование. Дали ще е слушалъ това Паиси изъ самитѣ уста на Раича?

VIII. Тукъ е издадена Паисиевата история по прѣписа на Тошковича, и то по второто му издание отъ Лонгинова въ Одеса. И до послѣдна минута азъ очаквахъ да се сдобиѫ съ Котленския прѣписъ, който се намира вече въ надѣжни ржцѣ, та да обнародувамъ него като непосрѣдствена копия отъ автографа на Паисия; ала моето чаканье изглеждаше да се продължи богъ знае до кога. За-

туй пристѫпихъ да подамъ на българския читатель Тошковичева текстъ. увѣренъ, че той не ще да се отлича твърдѣ по съставъ отъ Котленския, и съ надѣжда, че тоя подирнятъ ще ми послужи негли за второ издание на Паисия. Като издавалъ Тошковичева текстъ, Лонгиновъ развързалъ титлитѣ, докаралъ правописа споредъ гражданското азбуке и изпуснѫлъ бѣлѣзитѣ надъ редоветѣ; прѣпечаталъ тъкмо споредъ рѫкописа само послѣсловието на Паисия, за да се види какъ е писанъ. Това всичко задържахъ и азъ, като извършихъ само слѣднитѣ оправки: гудихъ курсивно *е* вмѣсто нѣкои *я*, които Лонгиновъ поставилъ за ѧ отъ рѫкописа, а не съобразилъ, че това ѧ значи въ него и *я*, и *е*; съединихъ или раздѣлихъ нѣкои думи у Лонгинова, четени криво, а на други дадохъ по-правъ изгледъ, понеже сѫ били изкривени отъ прѣписувача. Тия два вида оправки могѫтъ да се провѣряватъ по онова, което е отпечатано вмѣсто тѣхъ подъ линия споредъ както стои у Лонгинова. Най-сетнѣ нѣкои явно пропуснѫти думи отъ писача на рѫкописа се потрудихъ да възстановѭ, и тѣхъ турихъ въ ѫглести скоби. Разпоставихъ и прѣпинателни знаци тъй, каквото да излѣзе наявѣ правилнятъ смисълъ на текста. Началото на всѣка страница отъ изданието на Лонгинова отбѣлѣзахъ съсъ съотвѣтната цифра, поставена между двѣ отвѣсни линии. За прѣгледность на текста отдѣлихъ въ него нѣколко нови глави и го разбихъ по параграфи. Така се получи слѣдното съдържание на текста:

Глава I. §§ 1—3 [Важность на историята].

Глава II. §§ 3—9. Прѣдисловіе къ хотящимъ читати и послушати написаная въ історійцу сію.

Глава III. §§ 10—64. Собраніе историческое о народѣ Болгарстемъ.

Глава IV. §§ 65—76. Зде вонми, читателю: речемъ во кратцѣ ради Сербски кралы.

Глава V. §§ 77—90. Паки окончаемъ повѣсть — ради Костантина Шишмана.

Глава VI. §§ 91—95. Зде потрѣбно совокупити заедно имена краломъ и царемъ Болгарскимъ, колико ся обретаютъ и кой по кого е царствовалъ.

Глава VII. §§ 96—106. Собраніе во кратце, колико были знаменити крали и цари Болгарски.

Глава VIII. §§ 108—113. О учителяхъ Словенскихъ.

Глава IX. §§ 114—116. Внемли, зде опасно читателю [За търновската патриаршия].

Глава X. §§ 117—121. Ту собрахомъ во кратце имена святыхъ Болгарскихъ, колико просіяли отъ Болгарски езикъ въ послѣднаа времена.

§§ 122—123. [Послѣсловие].

Дѣто се посрѣщатъ мѣста отъ текста и дѣто самъ Паиси се позива върху такива мѣста, тамъ отбѣлѣзахъ въ скоби съотвѣтниятъ параграфъ. Подиръ текста иде азбученъ показалецъ на по-характернитѣ думи отъ езика на Паисия и на собственитѣ имена, които изискватъ нѣкоя забѣлѣжка или оправка. Въ правописа на Тошковичева прѣписъ нека се отбѣлѣжи: употрѣбението на ы въ сричкитѣ *бы*, *ны*, *ры*, *ты*, *цы*; *а* вмѣсто *е* и ъ отъ ѣ въ от*а*чество, иноч*а*ски, торж*а*ство, прѣл*а*щ*а*йся и под. (сърбизъмъ?); *а* вмѣсто вметнѫто ъ въвъ вет*а*ръ, рек*а*лъ и под.; *а* вм ъ въвъ *ва*, *ка*, *са*, сов*а*купихъ, срѣщу които има и *во*, *ко*; *о* вм. ъ въ тежокъ, возели и под.; -ск*о*ю за -ск*ую*; чати, обещ*е*валъ, повѣ*к*е, и др. Такива особности, наколкото не идѫтъ отъ книжовно влияние, се намиратъ въ Самоковско и въ сѣвероизточна Македония.

София, февруари 1898.

А. Т., dr. ph.

|1| ІСТОРІЯ

славеноболгарская ѡ народахъ и о царѣхъ и сватыхъ болгарскихъ и о ксехъ дѣанія и бытія болгарская. Собрано и нареждено Паисіемъ іеромонахомъ (бывшаго ко сватѣй гори Ѳѡонскія отъ епархіи Самоковскія) къ лѣто 1762, на пользѣ роду Болгарскому.

ГЛАВА I.

[Важность на историята].

§ 1. Вѣденіе прежде бывших въ міре семъ вѣщей и дѣяній живущимъ на земли не токмо полезно, но и зѣло потребно есть, любомудри читателю: аще навикнеши сих често прочитовати, обогатишися разумомъ и не будеши вѣсма неискусенъ, младимъ детем и препростим человѣком безотвѣтенъ, егда по случаю вопроситъ тя о преждебивших в мірѣ церковная дѣянія и царскія історики, и съ не малимъ стідомъ будеши, егда о сихъ ничтоже возможеши отвѣщевати.

§ 2. Откуду же вѣдѣнія сихъ возможеши снискати, аще не отъ сих, иже дѣянія міра сего писаша, и не долго время поживши (ни кому бо даровася долго жити), на долгое врѣмя писанія отъ сих оставиша[1].

---

[1] оставиши.

Сами собою умудритися не можем: кратки бо суть дни житія нашего на земли; — отъ четенія убо древних лѣтописаній и отъ чуждаго искуства скудость лѣтъ нашихъ ка стежанію разума наполнити понуждаемся. Хощеши ли въ дому сѣдети и всѣхъ царства міра сего—и безчисленаго[1] труднаго и бѣдственаго путьшествія — увѣдети содѣянная и содѣваемая ва нихъ и вѣденія сего въ наслажденіе умное и въ ползу себе и иним употребити? Чети исторію. Хощеши ли вѣдети аки на позорище игру міра сего, премененія и пагубу великихъ царствъ и царей и непостоянное благополучіе ихъ, како господствующих и гордящихся о народѣхъ язикъ, силни и непреодолѣни въ бранехъ, славни честнии у всѣхъ, внезапу изнемогоша, смиришася, падоша, исчезоша? Четы исторію. И отъ нея познавъ суету міра сего, обучайся презирати его! Исторія не токмо всякому ка управленію себѣ и дому, но и великим властителемъ къ доброму обладанію подаетъ разумъ: како возможно Богомъ вручених подданих содержати во страси Божіи, въ послушаніи, тишинѣ, правде, благочестіе; како метежних укротити, искоренити; како навикнеши ихъ врагомъ ополчатися, въ бранехъ побѣдити ихъ, миръ |2 устроити. Зри, коликая полза отъ исторіи! Во кратцѣ то изявилъ Василія кесаръ восточни сыну своему Льву Премудрому. Увѣщеваетъ его, глаголя[2]: «исторію, рече, древнихъ читати не престай; тамо бо без трудовъ то обрещеши, оже[3] ины много трудишася. Отъ сих увѣси и благихъ добродѣтелей, и злих законопреступленія, познаеши[4]

---

[1] и безчисленого; [2] глаголетъ; [3] яже; [4] познаша.

премененія жизни человѣческія и обращенія благополучна в ней и непостоянство міра сего; и како и великая государства ка паденію преклоняются, разсудиши, и увидиши злихъ[1] казни, а добрих мздовоздаянія. Отъ сих блюдися!»

§ 3. Дивни судъбы Божіи и неизслѣдимая без[д]на совѣти его въ правленіи міра сего, и о промисле, имже управляетъ царства міра сего, раздѣляетъ, премѣняетъ, преноситъ, и когда хощетъ, погубляетъ и паки насаждаетъ. Мнится намъ навремени[2], аки бы нерадилъ о насъ, аки бы всеконечним забвеніем небрегалъ о насъ; но не есть тако. Возможно въ лѣтописих и історіях еврейскихъ познати, како многажды предаваше ихъ во плѣненія и запустенія, и паки собираше и укрепляше ихъ на царство, якоже и нынѣ видится отпаденіе восточнаго царства Греческаго и Болгарскаго. И мнится нам за невсеконечно отвержено бысть отъ Бога и забвено; но кто постигнетъ умъ Господнь, или кто изслѣдитъ совѣтѣхъ его, ащели паки воставитъ и соберетъ расточеная, и исцѣлитъ сокрушеная, и имиже вѣсть самъ святыми своими судбами?

ГЛАВА II.

Предисловіе къ хотящимъ читати и послушати написанна къ історійцѣ сію.

§ 4. Внемлите ви, читатели и слышатели, — роде Болгарски, кой ревнуетъ и усердствуетъ по своего рода и по свое отачество Болгарское, и желаетъ разу-

---

[1] за ихъ; [2] на времени.

мети и знати извѣстно ради своего Болгарскаго рода, и за ваши отцы и праотцы, и царюве, и патріарси, и святых, како са исперва поживели и прейшли! И вам потребно и полезно естъ да знаете известно деянія отецъ вашихъ, како що знаютъ вси други родовѣ и язици за нихни родъ и языкъ и имѣютъ історіи, и всяки книжникъ от них знаетъ и сказуетъ и хвалится за свой родъ и языкъ.

§ 5. Тако и азъ вамъ написахъ по реду известно[1] за вашъ родъ и языкъ: читайте и знайте, да не будете от други родове и язицы подсмѣваеми и укораеми. Азъ излиха поревновахъ по рода и по отечество Болгарское и много трудъ сотворихъ собирати от различни книги и історіи, дондеже собрах и совокупих дѣянія рода Болгарскаго въ книжицу сію: ради ваша полза и похвала вамъ написах, кой любитъ свой родъ и отечество Болгарское, и любите знати за свои родъ и язик! Преписуйте історійцу сію; платите, нека и вам препишетъ кои умеютъ писати, и имѣйте ю[2] да ся непогуби.

§ 6. А кои нелюблят за свой родъ Болгарски знати, но ся обращаютъ на чужа політика, и нерадетъ за свой языкъ Болгарскы, но ся учатъ З читати и говорити по гречески и срамется да ся наречатъ Болгари, — о неразумне юроде! Поради что ся срамишъ да се наречешъ Болгаринъ и не чатишъ по свой языкъ и не думашъ? Или не са имали Болгари царство и господство, за толико царствовали и были славни и чудни по вся земля, и много пути отъ силни Рим-

---

[1] изветно; [2] имѣютъ.

ляне и отъ мудри Греци данъ взимали, и давали имъ царовѣ и кралеве свои царски дщери во супружество и дабы имѣли миръ и любовъ со цари Болгарсти? И от всего Словенскаго народа наиславни были Болгари: перво *са* оны патріарха имели, перво оны ся крестили, наиболе земля оны освоили; тако от всего[1] народа Словѣнскаго оны силны и честнии были, и первы святыи Словенскыи отъ Болгарски родъ и язикъ просіяли, како за то по реду вся в сію історію написахъ. И за то имеютъ Болгари отъ много історіи свидѣтелство, — за що е истина све за Болгари, како и поменухъ.

§ 7. Но от що ся ти неразумне срамишъ от свой родъ и влачишся на чужди язикъ? Но ся рече: Греци [са] по мудри и пополітични, а Болгари са прости и глупави и неумѣютъ[2] речи полѣтични; за то рече лучше е пристати по Греци! Но виждъ неразумне: от Греци има много народи помудри и славни; — дали си оставля некой Грекъ свой язикъ и ученіе и родъ, како ти безумне, що оставляшъ, и не имашъ никои прибитокъ въ греческа[3] мудрость и политіка? Ти болгарине непрелащайся[4]: знай свой родъ и язикъ и учися по своему язику; боле естъ болгарска простота и незлобіе! Болгари прости всякаго у свой домъ приймаютъ и гощаваютъ, и даруютъ милостиню, кои у нихъ просятъ; а мудри и полѣтични [греци] то никакво не творятъ, но и отнимаютъ отъ прости и похищаютъ неправедно, и више грех, а не полза отъ нихна мудрость и политіка пріемлютъ. Или ся срамишъ[5], за що ся

---

[1] своего; [2] несмѣютъ; [3] гречка; [4] пралащайся; [5] премудри и торговци и славни на земли отъ свой родъ и язикъ.

Болгари прости и неиматъ от ныхъ много [премудрии] торговци и книжницы, и хитрiи и славни на земли на това время, но са повѣке от нихъ прости ораче, и копаче, и овчаре, и прости занаятлiи? Азъ на то в кратце ти скажу: от Адама даже до Давида и праведнаго Іоакыма, Іосифа обручника колико быха праведни и святыи пророцы, патрiарси, нарекохася великии на земли и предъ Бога: не бѣше от ныхъ никой торговецъ, или прехитаръ и горделивъ, како сегашни хитрецы, що ги ти имашъ за почестъ и чюдишися у ных и влачишися на нихенъ язикъ і обычай; но и они праведни праотцы вси были земнодѣлатели и овчари, и были богати с скоти и плоди земл[е]нiи, и были прости на земли и незлобывыи. И самъ Христосъ у домъ простаго и нищетнаго Іосифа слезе и поживе. Виждъ како повекѣ Богъ милуетъ прости и незлобиви ораче и овчаре и найперво нихъ возлюбилъ на земли и прославилъ; а ти ся срамишъ за що ся болгари прости и не хитри овчаре и ораче и оставляшъ свой родъ и язикъ и хвалишся со чужди язикъ, и влачишися на нихенъ обычай?!

§ 8. То азъ видех отъ многих Болгари за що тако дѣлаютъ, и идатъ по чужди[1] язикъ и обы|4 чай, а на свой язикъ хулятъ; за то зде написахъ — и оны отцеругатели, кои не любятъ свой родъ и язикъ, написахъ да знаете, како не са были наши Болгарски цареве и патрiарси и архiереи без лѣтописни книги и кондики, и за толико лѣтъ царствовали и господствовали на земли, и имали ся iсторiи царскы и кон-

---

[1] чужда.

дики архіерейски всѣхъ извѣстно, и житія и правила[1] святымъ Болгарскимъ много; но небыло въ оно врѣмя щампы словѣнски, а человѣци отъ небреженія не претолковали, но на мало ся места таквія книги обретали. А кога узели Турци болгарска земля, напрасно погазили и попалилы церквы и монастиры, царски и архіерейски дворове, и въ то время человѣцы от страха и нужд и ужаса турскаго бѣгали, да сохранятъ токмо свой животъ; и въ то люто врѣмя погубили ся оны історіи царскы и кондикы за патріарси и архіереи Болгарски и наймного святыи житія и правила. И нынѣ нема оны книги лѣтописны, що са были пространно написани ради всѣго народа и царей Болгарских.

§ 9. Азъ много книги и премного прочетох и взисках за много врѣмя прилежно, и не возмогох никако обрѣсти рукописи и печатни: по мало и ретко и во кратцѣ обрѣтается. И некоя кратка історія, некой Маврубыръ латиникъ преписалъ отъ греческа історія за Болгарски царове, но весма кратко: едва ся найде ныхны имена и кой по коего царствовалъ. Самъ той Маврубыръ написалъ тако: «кажатъ Грецы от завистъ и ненавистъ, що имѣяли на Болгари, не писали храбрія поступки и славная дѣянія царей и народа Болгарскаго, но вократце и вопреки писали, како е нымъ было прилично, да не им е[2] срамота, за що много пути Болгари побѣждали и дань отъ ныхъ взимали». Отъ того Маврубыра и отъ многія други історіи собрахъ за много врѣмя по прилика и пораспространих

---

[1] правилахъ; [2] нейме.

и совакупих сію історійцу. Ако ся и находи у многих книги и історіи по мало и во кратцѣ написано за Болгари, но не можетъ всѣкъ человѣкъ имети оны книги и читати и помнити; того ради разсудихъ и совакупихъ вся за едно.

ГЛАВА III.

Собраніе історичєское о народѣ Болгарстемъ.

§ 10. Исперва откуду произишли, понеже прилучися намъ многократъ прочитати различніи історіи рукописни и печатни, что извадили Русы и Московцы, особно ради Словѣнскаго народа; — откуду повлекли свое плѣмя и напослѣдок како ся отдѣлили отъ ныхъ Болгари и прийшли и вселилися в землю сію Болгарскую.

§ 11. Егда потопилъ Богъ при Ноя рода человѣческаго, токмо остали Ноя и три сынове его: Симъ и Хамъ и Афетъ. И изишли изъ ковчега сос Ноя отца своего и четири жены ихъ. Вси были, що остали от потопа, осамъ душъ. Ноя виде, за що погибалъ на земи отъ потопа весъ родъ человѣчески; проразумелъ, за що отъ негово семя и родъ |5 хощетъ Богъ наполныти землю рода человѣческаго; и порадувался велми, за що хощетъ остати славна и незабытна память его на земли до вѣка. Призвалъ три сына своя: Сима и Хама і Афета, и разделилъ имъ на три части вся земля. Когда ся умножит на земли нихни сыновѣ и внуцы, да знаютъ оны плѣмена, кои на коя страна и земля да ся населятъ. Симу, первому сыну, заповѣдалъ, да ся насели с негово плѣмя на

первая[1] частъ земли Азіи. То е восточна земля: на нея стоитъ рай іедемъ, Іерусалимъ, и держитъ до спроти Цариградъ. Второму сыну Хаму заповѣдалъ, да ся насели на Африка. То е южна земля: на нея стоитъ Египта и фараонски[2] народъ. Третому сыну Афету заповѣдалъ, да ся насели на Европа. То е западна и полунощна земля: на нея стоитъ Цариградъ, Московъ, Бечъ, Римъ, Брандибуръ и весъ Словѣнски народъ. Тако заповѣдалъ Ноя сыновомъ своимъ и раздѣлилъ имъ на три части вся земля. И оставилъ имъ заповѣдъ крѣпка за то, да не бы преступили сыновe его.

§ 12. Еда преишли отъ потопа 529 лѣта, умножилися сыновѣ и внуци Симови, Хамови и Афетови, и глаголали единъ языкъ. Восталъ Невротъ отъ плѣмя Хамово: онъ былъ мударъ, звѣздочатецъ, и найсиленъ былъ въ оно время отъ всѣхъ человѣковъ на земли. І онъ былъ перви царъ и учитель[3] на земли: онъ зградилъ Вавилонъ градъ и царствовалъ въ немъ; онъ почелъ на земли правити сребро и злато на пари и на грошевѣ, и войска дигати, и творити бранъ и волхованіе на земли. Той богопротивенъ Невротъ наперво созвалъ человѣци, що были на земли, и рекалъ имъ: «да начинима сѣбе столпъ на земли, да е високъ до небесъ: ако будетъ потопъ паки, или огань на земли, да [не] можетъ Богъ да насъ погубитъ, како що[4] погуби перви человѣци на земли». Тако умыслилъ оны Невротъ богопротивно дѣло, и послушали его вси человѣци творити столпъ. И трудилися за

---

[1] первоя; [2] френски; [3] мучитель; [4] ще.

четыридесять лѣта, и изнели го высоко до облакъ: и едны падали от силенъ вѣтаръ, и сокрушалися, а други от солнцѣ и отъ зима, и умирали; и падало оно зданіе отъ вѣтаръ и побивало ихъ, и безъ числа человѣци изгинали в оно дѣло. Невротъ не престалъ[1] от свое намѣреніе: искалъ да зида оны столпъ до небесъ. Но Богъ милосерди видѣлъ безуміе и прѣласть человѣчаскою, како ся трудатъ всуе; [показа] имъ, не богопротивитися и прелащатися всуе: тамо раздѣли имъ язици на седамдесетъ і двои[2] язикъ, а оны первы язикъ вси заборавили и не разумѣли единъ на други, кой що говори, и смялися, і оставили оны столпъ дѣлати[3].

§ 13. И раздѣлили ся язици: на Симово плѣмя 25; Хамово плѣмя 32 язици. Оно плѣмя проклелъ Ноя: оно ся было наивече умножило; отъ него наймерски родове и языци произишли. А Афетово плѣмя на 15 языци се раздѣлило. И тако оны языци повеленіемъ Божіимъ, какъ що заповѣдалъ праведны Ноя своимъ сыновамъ, — пойшло Симово плѣмя, и остали на Азиа; Хамово плѣмя на Африка, но были много остали от 6 ныхъ и на Азиа, и умножилися на 37 царства: мали были, после ги потребыли Іевреи. Іисусъ Навынъ отъ оная земля. И наследили Іевреи землю Ханааню по писанному; побили Сіона, царя Аморейска, і Ога, царя Васанска, и вся царствія Ханаанска. Ханаанъ сынъ Хамовъ; негово ся плѣмя звало племя Ханаане; найпроклето было на земли отъ всѣхъ племена; на седамъ языци

---

[1] пересталъ; [2] і о двои; [3] дѣлата.

были; отъ него ту са и Цигани были. Тія языци 7 на 37 царства побыли и прогнали Евреи и узели отъ ныхъ Палестиню, Іерусалимъ. Тая земля исперва обѣщалъ Богъ Авраму, и далъ ю послежде Евреом. Іевреи от Симовъ родъ. Еверъ не послушалъ Неврота: не ишелъ неговъ домъ и сынове да помагаютъ Невроту на они столпъ; боялся Бога Еверъ, и в неговъ домъ токмо осталъ оны перви и стари язикъ. От неговъ родъ Авраамъ былъ; по негово имя Еверъ і Евреи ся нарекли, и до днесъ Іеврейски родъ. Афетово плѣмя на петнадесятъ языци: оны вси языци прейшли море Чермное и Белое и насѣлилися на землю сію Европу.

§ 14. Имѣялъ Афетъ единаго сына, звали го Мосхосъ; на негово плѣмя и родъ палъ и расдѣлилъ ся нашъ Словѣнски языкъ и звался Мосхосовъ родъ и языкъ. Поишли на полунощна и северна страна, гдѣ сега Московска земля, и по оного Мосхоса, прадѣда своего, гдѣ ся перво насѣлили, нарекли оная река Москва, а по нея і оно сѣло; после по мало начинили го градъ и поставили тамо престолъ царски. И поради то нарекли ся вси Москови и до днесъ. У Московская земля има некоя страна, зовется Скандавія. Како ся разсеяли исперво оны, що были на оная страна, звали ги Скандаляне. Оны Скандаляне по много лѣта и врѣмена, когда ся умножили на оная земля, дигнали ся от оная земля к западу и нашли тамо земля по край окиянъ-море. Називася оно море Болтіское и Помариское. И населилися тамо по край Брандибура оны Скандаляне, а по то имя Скандаляне после нарекли оны родъ Славяни и до днесъ. Оны,

що остали тамо, зовутся Славяны. Крести ги святы Кирілъ и Меѳодія, и поради ныхъ нарекли наши кныги и весъ родъ и языкъ Словѣнски родъ. Оны найправо и найчисто беседать словѣнски язикъ и много речи подобны на болгарски речи беседатъ; но сега держатъ римска вѣра и вси воинствуютъ кесареви Немскому. Обратили ихъ римляны подъ властъ и вѣру папину. Тыя Словенѣ единъ родъ и язикъ со Болгари. Когда ся населили по оная земля, край Немци и Брандибуръ, по некое время востали отъ нихъ много народъ и поишли паки во землю Московскою; но Москали и Русы не пускали ихъ в землю ныхну. И было война и брань велика. Ту одолели на брани и влезли паки в ону землю, и населили ся по край великія реки Волги, коя течеть отъ южна страна на северъ през Московская держава и входитъ въ окіянъ море; по ради тая рѣка Волга нареклися Болгари Славяне и до днесъ. И были въ оная земля за много лѣтъ и времена отъ рождеств[а] Христова 378.

§ 15. |7| В то врѣмя царствовалъ Уалентъ царъ во Цариградъ. Онны Болгари имѣяли намереніе и согласіе да идатъ да тражатъ добра и питома земля; и востали от оная земля и река много народъ и пріишли въ землю Маджарскою и Влашскою. Пратили царю Уаленту, просили да и пуститъ презъ Дунавъ, да ся населатъ по край Дунавъ во Тракію: тая земля возлюбыли Болгари; обѣщалися царю Уаленту да му будутъ покорни, и Грекомъ, и Римляномъ, и да помагаютъ имъ на войска. И повелелъ Уалентъ Болгаром преити Дунавъ въ Тракію и да ся населятъ по край Дунавъ, от Черно море до Морава и Храшава, и да

чуваютъ крайна[1] Греком отъ Гоѳовъ, Скиѳовъ, Аваровъ (то су Татари и Маджари). Тако Болгари преишли[2] въ то врѣмя Дунавъ, и населилися перво по край Дунавъ. Едни Болгари остали с некоего войвода своего въ Панонію со Авари или Маджари, и были за много врѣмя за едно со Маджари. Въ то врѣмя незнаяли Греци Болгари, како ся називали Болгари, но са ги звали Гоѳи и Гуны: кои[3] народи исходили от северна и полунощна страна, всехъ називали Гоѳи, како и[4] нынѣ називаютъ ихъ Татари. Много народъ на то имя после разумели во время Ѳеодосія и називали ихъ Бо̀лгари или Во̀ргари, за що неимѣютъ Греки буки, но веди пишутъ въ место буки и кажутъ Воргари, а не Болгари. Тако нашли Болгари добра и изобилна земля и населилися.

§ 16. Но не были учени покаратися царѣмъ, но были свирепы и диви, безстрашни и силни на бранъ, како лвове: единъ ишелъ на десятъ небоязнено, како и до нынѣ отъ северна и полунощна страна всесиленъ народъ и крѣпокъ на бранъ и война. Такови были испервa Болгари крѣпки и силни на бранъ. Пишетъ Баронъ во перва частъ (Баронія, на листъ 567): «Болгари страшни всему міру, малъ народъ, но непобѣдимъ». Тако и Греци пишутъ въ нихных историіи: «Болгари дивы[5] и непобедими во браны;» и паки: «тежки народъ Болгарски, непобедим во бранехъ». И много пакости чинили Грекомъ и Римляном, за то ихъ тако називаютъ. Тако оны Болгари по мало врѣмя востали на землю Греческою и чинили пакость Греком.

---

[1] крайна; [2] пришли; [3] кой; [4] и како; [5] дивъ.

За то поишелъ царь Уалентъ с войска на ныхъ; но попущеніемъ Божіимъ одолели Болгари и Гоѳи Уалента на брани: онъ побегалъ дабы утекалъ, оны го гонили прі Едрене, он ся скрилъ с неговаго везира во едину плевницу, оны зажегли ону плевницу, и изгорелъ тамо царь Уалентъ сасъ своего везира. Тако писано за Уалента въ дѣяніе его: «обезумился Уалентъ царъ и пустилъ Гоѳи, и прейдоша Дунавъ и вселишася въ Тракію; послежди от ныхъ побежденъ и сожженъ бысть». Ту яве естъ, како ся Болгари въ оно врѣмя нарицали Гоѳи и гунынъ[1] народъ; по край Дунавъ во Тракію до нынѣ пребываютъ, а ва оно врѣмя именовали ихъ поради Татари Гоѳии. Тако Болгари востали въ то врѣмя и освоили много место от Греци: вся Терновія и Видинска и Нишска епархіи; и стали самовластни и населилися пространо по тія епархіи. После царя Уалента сталъ царъ Ѳеодосія. И изишелъ с |8| войска на Гоѳіи и Болгари и смирилъ ихъ, и отелъ отъ ныхъ градъ Свищовъ; но неможелъ конечно да ги покоритъ подъ Римска власть, но ся оцѣпили конечно отъ онова врѣмя и были самовластно.

§ 17. И по-мало како ишли, оны ся умножили и [стали] силны; и одолевали многократы Грековъ и Римляновъ, и узимали отъ ныхъ земля и мѣсто, и тако до после узели вся Тракія и Македонія, и Илирикъ нека част. И населилися Болгари на тая земля и донынѣ, какося видитъ. Во тая врѣмена перво проклиняли Греци царя Уалента, за що пустилъ Болгари презъ Дунавъ въ Римскою державу; но то было воля

---

[1] конынъ.

Божія да ся насели той Словѣно-Болгарски народъ по тая земля. И воздвигалъ Богъ Болгаромъ царство противо Греци (смирилъ ихъ Богъ много [грѣховъ] ради с той мали народъ и прости Болгарски); в послѣдная времена обрѣли толико земля красна и изобилна. Было Римское царство силно и славно на земли; но Болгари посреди Греци и Римляновъ сосвоили и обладали найболее земля и царствовали за толико лѣтъ самовластно и славно. Въ некоя врѣмена и когда одолѣвали ихъ Греци и хотели да ихъ покоратъ подъ своя властъ, но Богъ паки воздвизалъ Болгаромъ цари крѣпки, и тако паки одолевали и свобождали свой народъ Болгарски отъ порабощенія Греческаго и Римскаго, какося речетъ послѣди въ сю історію за десяти царовѣ и два краля, кои были наисилни и благополучни отъ прочихъ царехъ Болгарскихъ. Зри дѣянія ихъ, читателю [глава V.], и познай истину. И зде во кратцѣ начертахом.

§ 18. Батоя краль, силни и храбріи в бранех, взелъ земля отъ Нишская епархія, Скопская и вся Охридская и патріаршія, колико заповѣда, и поставилъ престолъ в Охридъ градъ Оустіниановъ [§§ 22, 23, 96]. Паки святый краль Тривелія былъ: узелъ вся Маджарска земля, и заповѣдали ю Болгари за много лѣтъ и имѣяли Маджари себѣ даниковъ [§§ 24, 25]. Паки царъ Крунъ [§§ 30, 31] и Михаилъ [§§ 32—34] узели отъ Греци епархія Софиска, Филибилиска, Самоковска, Щипска, Струмица, Едрене, и населили по тія места і епархіи и народъ Болгарски. Послѣди Іоанъ Калиманъ, сынъ Асена царя стараго, взелъ отъ Греци епархіи Драмска, Серска, Мел-

ничка, Солунска, и изгналъ отъ тамо Греци и населился Болгари; тако и въ Едренелыская страна онъ населылъ Болгаровъ [§§ 57, 59, 60]. Тія пять цари найразпространили землю Болгаромъ и населили ихъ по тыя епархыи, якоже речеся [§ 16]. И до днесъ Болгари седатъ и живеютъ на тая земля.

§ 19. Паки пойдемъ на первая повѣст. Оны Болгари, що остали въ Панонія заедно съ Маджари [§ 15], ради поставленіе новаго краля двигнали бранъ и крамола: нехотели Болгари себѣ краля отъ Маджарски язикъ. За то востали Маджари на Болгари: были много зѣло, и изганали всѣ ѻни Болгари изъ Панонія, то есть Банатъ, Панонія и Сремъ. Они Болгари востали девять хиляди и пошли во Френцію при краля Дагобарда, просили место, да се тамо поселатъ. Онъ ги прелестилъ и разделилъ ихъ по доми чужди: повелелъ |9| своимъ, и избыли ихъ всехъ за една нощь со жени и детей ихъ. Други отъ ныхъ имели себѣ князя Алецека. И поишли при краля Грималда, и просили место да ся населятъ тамо; онъ имъ далъ место и насели[ли] се при край Бело море. Оны се паки називаютъ Славяны, а Греци называютъ ихъ Склавуни; карабчыи Венец'яном работаютъ. Тако оны Панонски Болгари озлобили и изгнали Маджари; за то послѣди имъ сотворилъ велико отмщеніе святый краль Тривелія, яко же речетсе [§ 23].

§ 20. Оны Болгари, що были по край Дунава, имеяли себе князя Вукича. Въ лѣто 450 напали на Догобарда краля, що побылъ деветъ хиляди Болгари, и одолели его на бою и пленили вся земля негова, и паки прійшли въ своя земля. Въ лѣто 495

имеяли Болгари себѣ княза Драгича, и напали на Франгію и на Илирикъ, разбыли войска греческая, — първи и силни в нихъ Анастасія царъ; побыли 40 хиляди и пленили много земля и народъ. Послалъ царъ Анастасія Болгаромъ много злато и дари, и искупилъ себѣ миръ. Той Драгичъ перво узелъ данъ отъ царя греческаго Анастасія.

§ 21. По Драгича восталъ краль Борисъ: поишелъ на Акума краля, и ухватили его на бранехъ и привели его жива въ Болгарію; тако и Θеодорика краля Маджарскаго ухватили на бранехъ и привели его свезана въ Болгарію. Паки ишли Болгари сами, [съ] мало войска, и напали на Мунда краль: онъ ги одолелъ и поробилъ ихъ; пратилъ ги царю греческому Иустину; он ги разнелъ[1] по Аморея, Арменія. За то паки Болгари во время Иустиніана великаго напали на Тракію до Едрене, и не можелъ стати противъ ихъ царъ Иустиніанъ: пратилъ Болгаромъ полна колесныца злато и дари многоцѣни, и сотворилъ миръ. Тако Болгари и отъ Иустиніана возели данъ въ оно славно царство его. И каково изишли Болгари отъ Волга, пріишли по край Дунава, прейшло 300 лѣтъ. Имеяли много вожди и князове въ тая лѣта, но токмо петъ именуются, кои се нарицали кралове, до краля Батоя. И имеяли престолъ во Видинъ и въ Свищовъ по край Дунавъ *)

§ 22. Въ лѣто 678 восталъ в Болгарія паки силни и благополучни царъ Батоя: поишелъ со велика сила на Цариградъ во время шестаго Собора и со-

---

[1] разннелъ. — *) Съ друга рѫка на прѣписувача добавено: и въ Никополъ. Лонгиновъ.

творилъ царя Костантина себѣ даника за много время; узелъ отъ Грецы вся земля Охридская и поставилъ въ Охридъ престолъ кралевски и крѣпость Болгарскою. И былъ славенъ во бранех Батоя краль и страшенъ на окрестнія кралевства, якоже рекохомъ [§ 18]; за много время два царя Римски дань ему даяли. (Баронія 2 часть, листъ 791.

Въ лѣто Господне 678 былъ царь Костандинъ Погонитъ. Во время шестаго Собора толико укрѣпился народъ Болгарски и возмогалъ: восталъ |10| въ тая времена краль Болгарски Батоя силни и страшни Греком. Глаголетъ Θеофанъ лѣтописецъ: «егда убо Болгари сосъ великою силою на кесаря пріидоша, и изволилъ примирится и обѣщался на всяко лѣто данъ даяти имъ, аще и велика срамота была тогда Римскому царству. Чудо велико и слишати, яко той царъ и отъ други царства окрестны данъ взималъ, а отъ сего тежкаго народа побежденъ былъ, и данъ имъ даялъ отъ того краля Батоя». Но по реду именуе вси царіе Болгарски у історія, що су по него царствовали, а исперва що са были кралевѣ, не са вси писани у лѣтопису.

§ 23. Батоя краль паки ималъ велика бранъ со царя Иустиніана, сына Константинова: перво победили Греци и узели отъ Болгари Илирикъ и всего разорили; а когда ся возвратилъ царъ Иустиніанъ, Болгари обтекли его во некои тесни места и поразили Греческая войска до край, що едва царъ побегналъ съ мало дружина у Цариградъ. Тако и онъ обѣщалъ данъ даяти Батою кралю. По томъ имеялъ Иустиніанъ со Арапе [брань], но и отъ ныхъ побежденъ былъ.

На другое лѣто паки собралъ нова воиска, напалъ на Болгарія и разорилъ две места нарицаемія Мизии, що ги былъ далъ отецъ неговъ Болгаромъ, ради миръ да бы имеялъ со Болгари; но когда ся возвращалъ с много користъ въ Тракію, напали ему на среща Болгари и разбили воиска Греческая. И возвратился царь назатъ, и тако со моленіемъ сотворилъ миръ со Болгари. Послежде того мира умрелъ[1] Батоя краль Болгарски. Сотворилъ себѣ незабитна память, учини себѣ даниками кесари Римски и Гречески, Костандина, сына Иракліева, Иустиніана втораго. Ималъ велика жалость краль Батоя при смерти, за що неумрелъ на воиска, каялся и глаголалъ: «фортуно велика и нуждо! За що ми още мало недопусти животъ, да умрехъ на войска витезски сосъ мечъ въ рукахъ моихъ».

§ 24. По немъ учинили Болгари себѣ краля Тривелія[2]: человѣкъ изреденъ, великодушенъ, благополученъ. Сей в началѣ своего кралевства развоевалъ Аваровъ (то су Маджари Авари), за кое перво речеся [§ 19], како изгнали Болгаровъ изъ Панонія за несогласіе при поставленіе новаго краля, и за сребролюбіе и грабителство Аварско. И повелелъ созвати народъ Болгарски и объявилъ имъ законъ таковъ: ако се кой отъ нихъ найдетъ и обличенъ будетъ за кое зло дѣло, да смертію казн[ен]ъ будетъ. Перви кралевѣ Болгарски не знаяли закони царскіе; но той краль перво уставилъ законъ гражданъски и судъ правъ народу Болгарскому, что он исперва[3] не

---

[1] умерлъ; [2] Тривелія є҃; [3] оны сперва.

знаялъ[1]. Иустиніанъ трети изгнанъ былъ отъ Апомара и Тиверія: отрезели му носъ и заточили го въ Херсонъ; и былъ заточенъ 7 лѣтъ. Пакы пратилъ писма тайни Тривелію кралю и обещевалъ ему титла царская и венецъ ако бы возмогалъ одолети Апомара и Тиверія и поставилъ бы его паки на царство. Тривелія же собралъ народъ Болгарски и воздвигалъ войска велика, и узелъ Цариградъ, и поставилъ паки на царство Иустиніана; но Іустиніанъ, лукавъ и неблагодаренъ за доброе дѣло, что ему сотворилъ |11| Тривелія краль, въ то время отложилъ дати ему титла царская. Послѣжде началъ обличавати его жестоко Тривелія о неблагодареніе и лукавство его; Іустиніанъ же собралъ войнство велико и наступилъ на Болгарію, но напрасно: победилъ его Тривелія, и спасалъся бѣгствомъ чрезъ море у Цариградъ. Левъ Исаваръ, перви иконоборецъ, — напалъ на него Малъсада, принципъ Амговъ, и Сулиманъ султанъ Турски со силна войска, и заседли Цариградъ за три лѣта; и тако отъ глада и зима и отъ моръ едни избегли и у море[2] подавили [се], и тако три хиляди человѣцы погибнали. Тривелія же краль Болгарски собралъ войска силна и шелъ на помощь христіанамъ: напалъ на Срацини крѣпко и убылъ отъ нихъ двадесятъ и 4 хиляди и отгналъ вся сила Турская отъ Царыградъ.

§ 25. Сей краль Тривелія перво воспріялъ вѣру христыанскою, въ лѣто Господнѣ 703 [§ 111]. По воспріятію святую вѣру имеялъ велико благоговѣиніе и усердіе къ Христу; того ради соградилъ себѣ монас-

---

[1] знаяли; [2] Морея.

тиръ и оставилъ волею кралевство своему сыну старейшему, и заповѣдалъ ему пребивати вѣрно и постояно во благочестіе, по томъ одѣялся во иночаски чинь. Сынъ же его [вж. § 91. т. 6] за мало врѣмя былъ христіанынъ: паки ся обратилъ во поганство. Тривелія оставилъ иночество на врѣмя и паки воспріялъ кралевство; и поималъ сына своего и ослепилъ его сурово безъ милости, за що обратилъ и народъ Болгарски въ идолопоклоненіе, по томъ вручилъ царство юнейшему сыну [вж. § 91. т. 7] своему с таковою заповедъ: наказовалъ его дабы разумно строилъ царство и твердо содержалъ вѣру христыанскою, да невоспріиметъ казанъ, якоже и братъ его старейшій, за непослушаніе; и воспріялъ паки иночаское одеяніе. Скончалъ святое свое житые; имя ему было иночаское Θеоктистъ монахъ [§§ 97, 117]. Сынъ же его юнейшій за мало врѣмя ходилъ по заповеди отца своего: былъ развращенъ въ вѣре и тежокъ Болгаромъ; того ради изгнали его отъ кралевство и учинили себѣ краля Асѣня великаго.

§ 26. Сей Асень перви былъ царъ Болгарски; а Греци отъ зависти нарекли его Хасанъ, Касанъ. Левъ Исаваръималъ велика бранъ сосъ Кафиля Арапскаго царя, но неможелъ никако да го побѣди; того ради[1] звалъ на помощъ Асена краля и обещалъ дати ему вѣнецъ с написаніемъ титла царская, що былъ обещалъ прежде Іустиніанъ дати Тривеліи, а по томъ, егда воспріялъ царство, солгалъ неблагодарни, якоже прежде речеся [§ 25]; Левъ же со клетвою обещался

---

[1] ряди.

дати, ако бы пришелъ на помощь Грекомъ и побѣдилъ бы Араповъ. Асенъ велики собралъ войска Болгарская, пошелъ на Кафиля царя Арапскаго и разбилъ его: побылъ девятьдесятъ хиляды Арапе, на мали части сосекли ихъ Болгари, и узели отъ ныхъ Армен'ю и Мидію (то были исперва два царства: Армени и Мидіи); вся она земля покорилъ подъ царство Греческое. Егда ся возвратилъ Асѣнъ велики отъ боя Арапскаго, усретилъ его Левъ царь Гречески съ великою почестію яко победителя. Тако изволені |12| емъ царскимъ и всего синклиту мірскаго и чина духовнаго дали ему титла царская и венецъ, нарекли[1] его «Асѣнъ велики, перви царъ Болгарски» [§§ 92. т. 1; 99].

§ 27. По Асѣна насталъ Добрыца царъ отъ страны Дунавскія. И послалъ посли царю Лву за ради мирни договоръ и нови, за некои градове и места; но Грецы непріяли почетено посли Болгарскіе. Добрыца пошелъ съ воиска и бой до урочища зовомаго Долгихъ-Стенъ, и плѣнилъ и побралъ много користъ отъ Греческая земля; за то ся разгневалъ царъ Гречески и вшелъ съ войска тежка въ Болгарію, но былъ затеченъ отъ Добрыца и разбитъ и развоеванъ отъ Болгари. После того боя востали Болгари на Добрыца царя: рекли некои негови врази, какоималъ тайни договоръ со Грецы, да издаде царство Болгарское; и изринули его отъ царство и убыли его со вси принцыпи и господіи, що строили царство Болгарское [§ 99]. На Добрыца поставили на царство Телезвия. Былъ тридесятъ лѣта, но неблагополученъ былъ: на перва

---

[1] нарикли.

войска го разбыли Греци и побыли Болгари, а други пленили и изсекли всѣхъ у Цариградъ. Послѣди Болгари убыли Телезвия и поставили на царство Сабина. Сей Сабинъ послалъ къ царю просити миръ, за що ся убоялъ отъ Грецы. Болгари же видѣли за що ся убоялъ, собралися и противилися храбро. Видевъ же себѣ Сабинъ ненавидима отъ воинство и отъ поданихъ, побѣгалъ во градъ Заморія[1], а оттуду пріиде въ Цариградъ подъ защищеніе царя Копронима, и отложилъ почитаніе святыхъ иконъ, що былъ почиталъ въ Болгарію. Болгари же поставили на царство Тагана. Сей Таганъ послалъ царю Копрониму да бы имѣли миръ Болгари и Греци и да има разговоръ лыце къ лыцу съ Копронима; и твердили договоръ. Егда пришелъ Таганъ у Цариградъ при Копронима со всеми своими Болгари, Копронимъ поносивъ имъ ради Сабина, за що неправедно дигнули распра и уклонился Сабинъ отъ царство Болгарское. По привиденыемъ учинилъ миръ со Болгарскаго царя Копронимъ, а въ тайне послалъ войска безбройною[2] въ Болгарію и разорилъ и попленилъ место оное.

§ 28. Болгари же прогнали Тагана, поставили на царство Телерика. Онъ ся противилъ царю Греческому, за что была войска Греческая ишла съ корабли на Болгарію. Но погибли бурею и волненіемъ морскимъ. И паки на другое лѣто имали Греци бранъ со Болгари: егда пришелъ царь по море и по Дунавъ и пріишелъ до Варни, напало на него страх и ужасъ; тако сотворилъ миръ съ Болгари, возвратився въ Ца-

---

[1] за морія; [2] безъ соборною.

риградъ. Но паки лѣта того мѣсеца октомврія уразумелъ Копронимъ царъ, за що нестоялъ на миру Телерикъ, но собралъ дванадесятъ хиляди войска, да восхититъ отъ Греци градъ Берцестая. Собралъ и Копронимъ седамдесятъ хиляди войска и рекалъ, за що хощетъ со Арапіе да ся быетъ, но обратилъ вся войска на Болгарія. Тако напрасно побѣдилъ Болгари. Того ради просилъ миръ Телерикъ; но Копронимъ не восхотелъ мира, но послалъ войска силна съ корабли на Болгарію. Но егда пришли 13 Греци съ корабли, при Месебрія быша корабли разбыти и поломлены отъ[1] силнаго вѣтра. Телерикъ поразумелъ, за що хотѣли Болгари да поставятъ другаго царя: послалъ царю Копрониму, обявилъ себѣ како хощетъ да побежитъ у Цариградъ, и помолилъ го да му прати человѣци скришно, да его проведетъ до Цариграда. Но некои отъ велмужи Болгарскіе разумели намереніе Телериково како хощетъ бежати, и стрежали его; но онъ съ хитростію некако избегалъ и пріишелъ у Цариградъ, и пріялъ его царъ Левъ, сынъ Копронимовъ, радостно.

§ 29. Въ лѣто 777 умрелъ Копронимъ, окаяни иконоборецъ: царствовалъ 35 лѣта, много святыи убылъ за святыя икони и много былъ тежокъ Грекомъ и Болгаромъ. Въ то негово царствованіе паки отступили Болгари отъ христіанство и обратилися на первое поганство, за що и еще небыло въ то врѣмя писмо словенское, но Болгари са латински читали и писали; того ради слабо разумевали законъ христіански, що были прежде за 78 лѣта держали [§ 25].

---

[1] и отъ.

А въ то врѣмя Телерикъ былъ невѣренъ. Грецы крестили Телерика; царъ Левъ оженилъ его за Ирина, сестра царичина, и поставилъ его на великій санъ въ дворе царстемъ. Болгари поставили на царство Кардама. Константинъ шести много и различная войска и брани имеялъ съ Кардама, но Кардамъ былъ благополученъ и неопреодоленъ, много изгубылъ патрикіи и генерали и войска Лва царя Греческаго [§ 100].

§ 30. Умершу Кардаму по немъ насталъ Крунъ, изреденъ, веледушенъ, благополученъ въ воинстве. Сей Крунъ былъ невѣрни, но весма смирилъ Греци и разширилъ державу земли Болгарскіе, [по] що были неколико цари Болгарстіи прежде его неблагополучены и одолени отъ Грецы. Созвалъ Словѣны Панонски и напалъ на Француская страна, и убилъ Борна въ Далмацію; и паки поставилъ миръ съ царемъ западнимъ и обратился на царя Греческаго. И разорилъ всех предели земли Греческія и Франческія. Никифоръ царъ послалъ хазна царская да сабира[1] войска на Болгарія. Егда былъ генералъ при река Струмица, ту притекалъ Крунъ, убылъ генерала и всехъ войска, похитилъ вся хазна, що носилъ поради собраніе войска. Въ то лѣто 808 узелъ отъ Грецы градъ Софія и избылъ 600 хиляда отъ войска Никифорова и безъ числа простаго народа. Никифоръ собралъ воинство безчисленное, наступилъ на Болгарія; имеялъ съ собою и сына своего Ставрикія. Тако безбожно погубилъ землю, идеже проходилъ. Ималъ намереніе разорити всю Болгарію и сожегалъ дворъ Круновъ [вж. § 32]. Крунъ отчаялъ

---

[1] сибира.

своего живота и свою надежду: просилъ миръ отъ Никифора; Никифоръ не восхотелъ примиритися, разгорделся победою. Тогда Крунъ повелелъ заградити тесная места и клисури и напалъ на Никифора царя блызъ Славоміръ, недалече отъ Никополя, разбилъ его всеконечно и узелъ все именіе, що былъ пленилъ Никифоръ отъ Круновъ домъ и отъ Болгарія и прочая. Ту и убыли Никифора царя Болгари. Повелѣлъ Крунъ и натак|14|нали главу его на вилу ради позорища, да помнитъ всякъ, какоималъ победу на Грецы; повелелъ и оковали ю ѥо злато, начинили чаша отъ нея: когда имеялъ Крунъ велико веселіе, пилъ изъ нея вино съ велможи Болгарскія.

§ 31. Тако обладалъ Крунъ многимъ градомъ Греческимъ. Послалъ въ Цариградъ да учины миръ со Михаила царя; но не сотворилъ Михаилъ миръ: собралъ войска велика и поишелъ на Болгарію. Крунъ же подвигналъ своя войска на Месебрія и узелъ градъ оны сосъ огань, сирече сосъ топови; научилъ го некой арапинъ, що билъ прежде при Никифора царя. Когда ся приближилы обе войски Болгарская и Греческая, было на небеси знаменіе: явилися две комети въ образъ луны, и пак ся собирали и разходили въ разліянія, въ лѣто 813, блызъ Адріанополъ, сиречъ Едрене. И сразилися Греци и Болгари, и тако начели Греци бежати; Болгари же не смеяли пог[а]няти ихъ напрасно, да ся некако непреластатъ; но егда видѣли ихъ яко истина бѣгаютъ, потекли за нимъ, и тако изсекли безчисла множество отъ ных. Едва Михаилъ царъ убегналъ въ Цариградъ; того ради оставилъ царство самоволно. По немъ насталъ Левъ Арменынь.

Крунъ же оставилъ неколико войска под началство брата своего Муртагона, а з другая войска отишелъ и обседалъ Цариграда за много время; но невозмогалъ взети его. Паки ся возвратилъ, и взелъ Едрене; и много пленилъ народъ без числа: ту былъ и Василія Македонъ плененъ съ родителей свои (последи былъ царъ Гречески); Мануила епископа съ много народъ христіански, съ священыцы и клирицы и монаси, — всѣхъ избылъ, за що ся не отвергли Христа. То у прологъ пишетъ мѣс[е]ца іуніа. Некой свещеникъ Греч[ес]ки зналъ язикъ Болгарски, молилъ Круна царя да бы го пустилъ свободно; онъ повелелъ убыти его. Оны свещеникъ проклелъ его предъ всеми. По некое врѣмя сотворилы миръ Греци и Болгари: егда отпускалъ Крунъ неколико робіе Гречески, виделъ Василія Македона междо оныи робіе, како стоялъ благоговѣйно и слободно; онъ призвалъ его при себѣ близско и далъ ему яболка велика, и тако отпустилъ его. По некоеже время царъ былъ Василія [§ 100].

§ 32. Умершу же Крунъ, по немъ насталъ на царство братъ его Муртагонъ. Въ то врѣмя имеяли миръ Грецы и Болгари. Имеялъ Муртагонъ многи войны въ Панонія противо кесаря Римскаго Лодовика, и пленилъ много земля Римская; за то Римляне изгнали Лодовика отъ кесарство. Въ то врѣмя были Сербіе подъ властъ Болгарская: ту яве войни были Болгарски въ Панонія. И паки ходилъ противо Словенъ и одолелъ ихъ съ великимъ кровопролитіемъ обоихъ странъ; поставилъ правители надъ ихъ областми, и изгналъ що были отъ ныхенъ родъ, и поставилъ Болгари правители. Сотворилъ миръ со царицу Θеодору, жену

Θеофила царя (тогда была вдова), и узелъ сестру свою, що былъ испрежде пленилъ царъ Никифоръ, когда билъ напалъ на домъ Круновъ, брата его [вж. § 30]. Сестра его была крещена |15| и учена писаніе и христіански законъ: она почела да учи брата своего да вѣруетъ во Христа. Имеялъ некоего раба грека, нарицался Θеодоръ Куфаръ; былъ христіанинъ добаръ и искусенъ, и онъ часто воспоменувалъ Муртагону, да бы вѣрувалъ во Христа; но онъ слабо то внималъ: былъ всегда любылъ да идетъ на ловъ да ловитъ звериe; за то начиналъ на она гора полата велика ради лова, тамо утешатися и свезувати пси. И повелелъ некоему монаху иконописцу [вж. § 108], да напишетъ по оны полати звериe, пси, ловитва. По некое врѣмя закоснелъ царъ Муртагонъ. Меѳодія не написалъ звериe и подобые ловитви и прочая, но написалъ второе пришествіе Христово, како стояли одесную праведны и подобіе рая, а ошуею грѣшници и подобіе вѣчна мука. Егда пріишелъ царъ Муртагонъ видети палату, напало на него ужасъ отъ виденія онаго. Тогда Меѳодія началъ сказувати ему о пришествіе Христово и о воздаяніе грѣшнимъ и праведнимъ; онъ же воздохнувъ и рекалъ: «блаженъ иже обрящется тогда одесную!» Отъ оно врѣмя началъ познавати Христа по мало, а не совершенно. Въ то врѣмя пустилъ Богъ на Болгарія велики гладъ и смертоносіе; тогда началъ Муртагонъ молитися прилежно Христу Богу и далъ обетъ, яко престанетъ оны гладъ и смертоносіе совершено, да воспріиметъ вѣру христіанскою. И абіе услишанъ бысть: въ мало врѣмя престалъ оны гневъ Божій, що былъ на Болгарія.

§ 33. Тогда послалъ Муртагонъ въ Римъ къ папе Римскому Николаю, такожде и у Цариградъ къ царици Θеодори; и царица предварила и послала единаго епископа, иже и крестилъ его нощію. Боялся отъ своихъ боляре, но оны уразумели, за що е приелъ крещеніе: вооружилися на него. Онъ взелъ въ руку честный крестъ и тако одолелъ всехъ, яко съ некое копіе; оныже видели, и много ся отъ ныхъ обратили къ Христу, силою креста святаго привлечены къ вѣри [§§ 93, 98, 117. т. 2]. Въ лѣто 867 послалъ папа Римскій Николай два епископа изъ Римъ, Павла и Фармоса; и тако весъ народъ къ святому крещенію приведоша, и Формоса поставили архіепископа. Паки послалъ царъ Михаилъ къ папе 106 вопросе ради вѣра и церковная дѣянія и просилъ папа да поставитъ въ Болгарія патріарха. Папа отписалъ ему на 106 вопроси отвѣтъ; за патріарха рекалъ, за що не е пришло еще врѣмя. По три лѣта изгнали Грецы папины ипископи изъ Болгарія; Игнатія патріархъ Цариградскій поставилъ Болгаромъ Θеофилакта въ архіепископства, — не оны Θеофилактъ, що толковалъ евангеліе, но други святый Θеофилактъ; за много врѣмя и лѣта после былъ. Но Греци и Латини потомъ имѣяли велика распра ради Болгарія на соборъ у Цариградъ. Въ то врѣмя и попрежде были отступили Латини отъ Православіе, но и еще не били разлучени конечно отъ Греци; но ради Болгарія распра имели, кои да бы я имеяли под своя властъ. И тако ся конечно разлучили Грецы отъ |16| Латини и проклели.

§ 34. Но Болгари за мало врѣмя были подъ патіраршію Цариградскою. Грецы когда поставляли

Болгаромъ архіепископа, искали отъ ныхъ много злато и дари; за то ся соблазнили Болгари и отлучилися отъ патріаршія Цариградскія: поставили себѣ патріарха въ Болгарію, и тако докле стояло царство Болгарское, имеяли патріарховъ отъ своего язика (Зри о томъ въ кныгу Кормчія, на листе 5 отъ края). Ради того царя Михаила несогласно естъ въ лѣтописехъ. Маврубиръ пише: «Муртагонъ прія крещеніе», а Баронъ пише: «Болгариское имя, по гречески Вургаросъ». Непогодили какво му было имя прежде крещеніе, но просто Бо́лгарисъ писали [§ 112.]; ради то несогласно въ лѣтописцы стоитъ. Былъ некой робъ Ѳома у некоего боларина въ Цариградъ: за некое согрѣшеніе побегалъ отъ своего государа и пріялъ турская вѣра. По двадесятъ лѣта притворилъ себѣ, како е онъ Константинъ, сынъ Ирины царицы, и тако собралъ войска и взелъ отъ Грецы Арменія. Пакъ пришелъ съ велика сила и обладалъ Цариградомъ; и были Греци въ велика теснота: неможели ник[ак]во да му ся противятъ[1]. Того ради послали тому царю, еще когда былъ невѣренъ, велико моленіе, да би пришелъ и помогалъ имъ. Оня ся подвигналъ съ велика сила и войска, напалъ на Ѳома отступника и поразилъ его въ конецъ; самого Ѳома ухватилъ, и перво отрѣзалъ ему нозе и руце, потомъ отсекалъ ему и главу. Тако ся возвратилъ съ велики користъ и слава въ Болгарію.

§ 35. По преставленіе царя Михаила насталъ по немъ на царство сынъ его Симеонъ Лабасъ. Въ то врѣмя имали крамола терговцы Гречески и Бол-

---

[1] противати.

гарски по ради некыя купля; по ради оны терговцы стала крамола и между цари Болгарски и Гречески. Того ради подвигнулъ Симеонъ Лабасъ войска на Греци и разбилъ войска Греческая и генерали съ умерщвленіемъ великимъ; за то пріялъ велика печалъ Гречески царъ Левъ Премудри и пратилъ Маджарскому кралю, да бы пришелъ въ Болгарію и учинылъ пакостъ Симеону и Болгаромъ. Тако напалъ кралъ Маджарски напрасно и разорилъ много места и пленилъ народъ безчисла множество; царъ же Гречески искупилъ оны народи Болгарски отъ краля Маджарскаго у прекостъ Симеону Лабасу. Паки послалъ Премудри къ Симеону некоего Киросвата да утверди миръ; но Симеонъ удержалъ Киросвата, а самъ поишелъ на Маджари. И тако въ конецъ разорилъ вся Маджарская земля; воздалъ имъ отмщеніе, що были оны прежде сотворили Болгаромъ. Потомъ писалъ къ царю Лву, да отпуститъ оны робіе, що узелъ отъ Маджарскаго краля; царъ Левъ подвигнулъ войска на Болгарія, но невозмоглъ нищо успети: поразилъ его Симеонъ Лабасъ, и тако отдалъ и неволею Левъ все оны робіе и просилъ миръ.

§ 36. Умершу же Лву, оставилъ царство своему брату Александру. Симеонъ царъ послалъ Александру: хощеши ли стояти на оны перви миръ, що былъ учинилъ со братомъ его Львомъ; но Александръ не воспріялъ съ почестію посли Симеонови. Того ради наступилъ на землю Греческою и разо 17 рилъ много места и побылъ много отъ воинство ихъ; пришелъ и обладалъ Цариградъ, и пустили го Греци вънутръ града. Онъ искалъ самого царя, да имеютъ разговоръ;

и тако пришелъ царъ Гречески въ палати Влахерскія. Беседовали о договоре мирномъ; но Грецы почели беседовати непокорно и въпреки. Симеонъ абіе изишелъ изъ Цариградъ и обратился на Тракію и Едрене; но егда невозмогалъ поскоро взети Едрене, далъ солдатомъ злато много и отверзли ему нощію. И тако пленилъ градъ и запустилъ го конечно.

§ 37. Царь Гречаски Константинъ собралъ войска велика и послалъ на Болгарію подъ некоего Фока генерала. Егда ся сразили Греци съ Болгари на бою, одолели Грецы Болгаровъ и начели Болгари бежати. Егда ся уморилъ Фока на бою, отлучился самъ на некой кладенецъ да ся прохлади; и исторгнулся конь изъ рука, побегалъ натрагь у войска. Когда видѣли Грецы конь Фоковъ бѣжащъ, а за самого Фока не знали где есть, и было сметеніе велико. Симеонъ былъ на некоя гора близо ихъ, вся гледалъ, що ся дѣяло, и собралъ отъ своя войска колико нашелъ, напалъ на Грецы крепко, и победилъ и разгналъ ихъ. Едва возмогалъ убежати Фока во Месамбріи и спастися. Того ради было въ Цариградъ сметеніе междусобное много по ради то дѣло. Симеонъ ся разгорделъ победою, паки пошелъ и облегалъ Цариградъ; но оны Фока паки пришелъ съ нова войска и отгналъ Симеона отъ Цариградъ. Но онъ послалъ къ князу Срацинскому, моля его да пріидетъ съ свои Срацины по море, а Болгари по сухо, да бы пленили Цариградъ. Князь Срацински послалъ съ послы Симеонови Срацини, да утвердятъ здраво, въ кое врѣмя да повдигнать войска. Егда пріишли въ Каламъбрію, ухватили ту оны Срацини и Болгари и привели ги у

Цариградъ. Романъ царъ отпустилъ Срацины и обдарилъ, а Болгаровъ удержалъ. Но Симеонъ Лабасъ паки восталъ и разорилъ Греческая земля, — несмеялъ никой да му ся противи, — и узелъ много користъ.

§ 38. Романъ царъ послалъ войска на Болгари со некоего нарицаемаго (дес)пота Аргира; но царъ Симеонъ развоевалъ его и побылъ его конечно, и возвратился въ Цариградъ. Невозмогалъ одолети его. Паки второе пошелъ на Едрене: и отъ глада предалися ему, и покорилъ градъ Едрене подъ своя властъ; и тако пошелъ по Трак'ю и Македонію, разорилъ невозбрано, и паки пришелъ четверти путъ на Цариградъ, и звалъ царя Романа на разговоръ. Сотворилъ съ нимъ миръ и возвратился въ Болгарію съ велика слава и користъ. Попущеніемъ Божіимъ много пакостъ деялъ на Грецы и непрестано воевалъ на ныхъ; послежде пошелъ на Харватія, и ту въ некой тесни места отъ Грецы и Харвати разбита была войска его конечно. Въ то время напало на него болезанъ отъ стомаха и умрелъ [§ 102].

§ 39. По немъ насталъ на царство сынъ его Петаръ; но неблагополученъ въ бранехъ якоже отецъ его былъ прежде, но былъ Грекомъ пріятелъ и покорливъ: отъ того времене ослабела Болгарская скиптаръ насиліемъ |18| Греческимъ, по ради несогласіе и малодуш'е Петрово. Но въ то едино былъ велми благополученъ, понеже во время царствованіе его просиялъ святый преподобны отецъ нашъ Іоаннъ Рилски [§ 117. т. 17]. И отъ великое благоговѣніе, що имеялъ къ святому отцу Іоанну, ходилъ по Рилскою пустыню да бы виделъ его и бесѣдовалъ съ нымъ.

Понеже неудобна места были къ хожденію ради дълбоки дебри и високихъ холмовъ, невозмогалъ пріити и выдети святаго отца. По прошенію получилъ отъ святаго писание, и тако имеялъ оно писаніе велми въ ползу душевною. Сей царъ Петаръ послалъ во Цариградъ и сотворилъ миръ съ Константина и Романа. Паки поишелъ самъ въ Цариградъ, и тако утвердилъ миръ: оженилсе за внука царева, дщи Хрисофона сина царева первородна. Егда возвратился изъ Цариградъ, братія его Іоаннъ и Михаилъ воздвигли бранъ на Петра царя со барони и господии Болгарскія; и тако за много время распра имели, междусобная брань три брата. Тако было велика бранъ многа лѣта между има. Петаръ пратилъ свои сынове Бориса и Романа у Цариградъ за аманетъ, да бы имеялъ миръ со Грецима; за що въ то время была умрела жена его, оная царская внука. По времени, егда умрелъ[1] Петаръ царъ, возвратилися два сына его Борисъ и Романъ ради воспріятія царство въ Болгарію; но имъ много дѣяли пакостъ барони ихъ.

§ 40. По Петра насталъ на царство Борисъ сынъ его. Въ то время напали Маджари на Болгарію и разорили много места. Царъ Борисъ молилъ царя Греческаго Никифора да му даде помощъ и войска, но царъ Никифоръ отписалъ ему, рече: «за честь царство Греческое не могу съ таковимъ народомъ непотребнымъ чинити бранъ и крамолу». По малимъ временемъ сотворилъ царъ Болгарски миръ съ Маджари; тогда Маджари почели разорати Греческая земля. Тог-

---

[1] умерлъ.

да Никифоръ послалъ дари и моленія Борису, да бы изишелъ и противился въкупѣ съ Грецы Маджаромъ; но Борисъ возвратилъ посла и дари Никифорови, отписалъ ему: «за честь Болгарстей земли[1] немогу двизати бранъ на Маджари, понеже съ нымъ миръ учинихъ». Никифоръ пріялъ оны отвѣтъ въ укоризну, послалъ Калокира, сына Хереонова, къ Свѣтославу князу Русийскому, подвигнути его на Болгари. Той же наступилъ съ войска на Болгарія, и оттуду взелъ пленъ много и користъ, пошелъ въ Росію паки.

§ 41. На други годъ паки пошелъ на Болгарію и покорилъ большая частъ под свою державу; и умислилъ пренести престолъ свой и поставити въ Болгарію, понеже возлюбилъ землю Болгарскою ради плодородство и изобилія. Тако совѣтовалъ ему Калокиръ: егда возметъ царство Болгарское, можетъ вскоре взети и Греческое. Егда уразумелъ совѣта Калокирова Іоаннъ Цимисхія, наслединкъ Никифоровъ, воздвигалъ войнство на Свѣтослава и прогналъ его въ Росію; но понеже Борисъ помагалъ Свѣтославу, того ради пойманъ былъ отъ царя Іоанна Цимисхія, и увелъ его въ Цариградъ съ царски вѣнецъ и одѣяніе. И воспріималъ Цимисхія |19| похвала побѣдная отъ Грецы; поставилъ Бориса магистрія въ Цариградъ. По некое время изишелъ тайно Борисъ и пришелъ въ Болгарію; но некой Болгаринъ виделъ его одеяна въ Греческіе одежди, возмневъ яко Грекъ естъ, и убилъ его ту на пути. И таковъ конецъ Борисовъ.

§ 42. По немъ насталъ на царство Селевкія,

---

[1] ползи.

мужъ воинственъ и храбаръ. Сей узелъ отъ Грецы место, нарицаемое Топлица, и Сардика. Егда возвращался отъ браны, въпалъ въ болезнъ и умрелъ на пути. По немъ насталъ на царство Суботинъ [вж. § 92. т. 5], но неблагополученъ. При немъ[1] царство Болгарское одолено и покорено было подъ Греческое; но во время Василія Порфирогенита паки отложилися Болгари отъ Грецы, поставили на царство Давида [вж. § 92. т. 14], сына Комистополова. Но Давидъ мало нечто пребылъ на царство; оставилъ престолъ и пріялъ иночески чинъ, и тако скончалъ богоугодно и свято свое житіе [§§ 98, 117. т. 3]. По преставленіе его имеялъ мощи свои нетлѣнныи.

§ 43. По Давида насталъ Самоилъ на царство. И устремился[2], разорилъ провинци западніе и покорилъ подъ свою властъ; и устремился на Далматію, пожегалъ предградіе Рагуское и градъ Капару; многократи разбывалъ Грецы, посекалъ въ части войска ихъ и узелъ отъ Грецы Солунъ, Енишехеръ, Караферія, сиречъ Ларса, и Беръ и вся Теталія; и преводилъ Власи и Арнаути и Грецы отъ оная места, и заселили по край Варна и Терново. И много отъ ныхъ войны имеялъ надъ Грецы. Въ Енишехеръ много воинство Болгарское поставилъ, и оттуду много мощи святыхъ принелъ въ Болгарію: любилъ и почиталъ съ велико благоговѣйнство святыхъ мощей, за то и помогали ему исперво. И побѣждалъ и покорилъ много земля себѣ, докле былъ исперва благоговѣйнъ къ Богу и святымъ, и Богъ помагалъ ему; после ся раз-

---

[1] пріемъ; [2] устермился.

вратилъ, и Богъ оставилъ его. Восталъ завистію на свой родъ и племя царское и избылъ всѣ оно племя, точію осталъ Іоаннъ Владиславъ, сынъ брата его. Восталъ Никифоръ царъ Гречески на Самоила цара съ воинство, и одолелъ его и ранылъ его на бранъ; онъ ся возвратилъ въ домъ свой и отпустилъ господии Греческія, кои имеялъ заробены исперво на бранехъ. Далъ Азоту генералу Греческому свою дщеръ въ жену и поставилъ его ити въ Дураци или Добруджа; онъ селъ въ корабалъ и побегалъ въ Цариградъ, и поставили его магистрія.

§ 44. Паки пошелъ Никифоръ Ураныя на Болгарія съ воинство и отъялъ неколико градове отъ Самоила. Грецы ишли на Скопіе и на Сербыя; Самоилъ поишелъ на Едрене, и разорилъ и запустилъ его. Паки пошелъ съ войска на Скопіе; но Грецы обтекли Самоила некако и поразили войска его; много поробыли Болгари, и отъ велика злоба, що имали на Самоила и на Болгари, исперво сотворилъ Никифоръ царъ мучителство неслышано отъ вѣка: на 15 хиляди Болгаровъ извертелъ имъ очи, и на сто человѣцы оставилъ по единаго со едно око да ихъ водитъ, и тако послалъ ихъ Самоилу ослѣпленны [§ 102]. Толико народъ егда пріишли ко царю Самоилу, и виделъ толико мучителство и|20|поруганіе Болгарское, абіе отъ сердечнія болезни въпалъ въ недугъ и по мало дни умрелъ. Тако Самоилъ за пролитія неповиныя кровѣ, що избылъ свое царское плѣмя, прогневалъ Бога велми; и попустилъ Богъ на него гневъ и на вся Болгарія, и предалъ ихъ въ руцѣ Греческія за много время, якоже речется.

§ 45. На Самоила насталъ на царство сынъ его Радомиръ [вж. § 92. т. 17]; но за едно лѣто царствовалъ и убыенъ былъ на лове отъ насважденіемъ Никифоревымъ, царя Греческаго: онъ тайно пратилъ некоего и убылъ его на лове. По Радомира насталъ на царство Іоаннъ Владимиръ. Болгари изгнали Гаврила, сына Самоилева [§ 50], въ Валахію и поставили Іоанна, сына Аронова; а Аронъ былъ братъ Самоиловъ и Давидовъ. Царствовалъ Іоанъ святый Владиміръ за три лѣта, и имеялъ исперво чисто и свято житіе и богоугодно. На того Іоанна паки восталъ царъ Гречески съ велика сила, но онъ молитвою къ Богу и упованіемъ крѣпкимъ изишелъ са мало войска и победилъ Грецы; и возвратился посрамлены тогда воспетъ. Но имеялъ жена грекиня и шура Тако[1] при себѣ, магистрія чиномъ: оны были еретицы съ своя сестра, но въ тайни, и нелюбили святаго царя Владимира за ради православіе и чистое его житіе; и согласилися на убыеніе его. Оны шура и убылъ его на пути, въ некоя гора; отсекалъ ему главу, на коня, како ходилъ напреди. Онъ мановеніемъ Божіимъ не спадналъ съ коня, но възелъ въ руце свою главу, и оправилъ своего коня; прейшелъ много место и пришелъ въ монастиръ, що самъ исперво соградилъ, и тамо слезалъ отъ коня и предалъ Богу духъ свой. И доселе въ ономъ монастыре, въ страну Елъбасанскою, нетлени и цѣли почиваютъ мощи его и подаютъ много исцѣленіе [§ 117. т. 4]. Майя мѣсяца въ 22 денъ сва оная страна празднуютъ его.

---

[1] тако.

§ 46. И има житіе и правило красно составлено, съ бденіе и славословіе и съ велико торжаство и похвала. Ту въ кратце написахомъ за сего святаго царя Іоанна Владимира; и има на гречески преведено житіе его и правило, и то много погрѣшено: или после за много время писано житіе его, или некой сербинъ или грекъ пременили и хотели покрити родъ его, како е отъ рода цари Болгарскихъ. Написали, како да е былъ отъ рода сербскаго, сынъ Немана Симеонна, но весма погрѣшили; незнали, въ кои лѣта былъ Симеонъ Сербски. Не были въ то время въ Сербіе крали никако; а где царъ ихъ паки после былъ Симеонъ Неманъ и сыны его крали за много лѣта, и вси святыи Сербски крали, знато естъ и написано, кой де се е преставилъ и де су мощи нихни[1] и гроби. Читай родословъ сербски и обрещеши, въ кое време были Самоилъ и Симеонъ и святый Іоаннъ Владимиръ, и познаеши, како погрѣшили писатели въ томъ или покривали родъ и отечество святаго Іоанна Владимира [§ 98].

§ 47. По убыеніе Іоанново пошелъ царъ Гречески невозбрано въ Охридъ (тамо пребивалъ былъ Іоаннъ святый въ Охридъ за три лѣта своего царствованія): предали ему оны убыйцы вся Болгарія. Невозбранно пришелъ |21| и отверзалъ хазна и сокровница царская, и изнелъ много злато и сребро безъ числа и раздавалъ своимъ воиномъ; взелъ много вѣнци и коруни царскія и каменіе многоценое; показалъ велика милость царицы Маріи, жени Іоанна ца-

---

[1] и ихни.

ря, и петъ дщери: зналь, како онна предала ему царство Болгарское, убыла своего мужа. И пришелъ отъ Тернова Давидъ патріархъ и два боляри Болгарски, Богданъ и Миробизо, принесли ключи отъ тридесетъ и петъ градовъ Болгарскихъ; и предали ключи и гради царю Греческому. Онъ поставилъ Миробиза и Богдана паки барони надъ Болгари. Тако въ то время ради грѣха Самоилева, царя Болгарскаго, ради ереси Новатіанскіе, Арменскіе, що са были умножили въ Охридская страна въ Болгарехъ, паднало Болгарско царство подъ властъ Греческая конечно. Но последи святый Иларіонъ епископъ Меглински и святый Θеофилактъ искоренили и погасили оны прокляти ереси конечно отъ Болгарія [вж. § 118. 6, 119. 15].

§ 48. Былъ некой Доланъ, поробенъ отъ Грецы въ тія браны, съ Болгари що имеяли. Былъ въ Цариградъ въ некоего великаго велможа проданъ; былъ хитаръ и смотреливъ велми. По некое время побегналъ изъ Цариградъ и пришелъ въ Струмица, и творилъ себе како е онъ сынъ Ароновъ и отъ рода царска. Ту было по случаю собрано много воинство Болгарское; и огласили себѣ Долана за царя Болгарска, востали и прогнали войска Греческая отъ страны Охридскія. И воцарился Доланъ надъ Болгари Охридскіе, но не чествовалъ свое воинство добре; за то воинство изгнали Долана и поставили себѣ царя Тихомира бароня. По некое время они Доланъ хитаръ си, собралъ паки народъ. После пришелъ на Тихомира и ослепилъ его и убилъ; а царствовалъ за тридесетъ лѣта Доланъ и отъелъ много градове отъ Греци.

§ 49. Некой Алусіанъ восталъ отъ Цари-

градъ, болгаринъ, посланъ отъ гречески соборъ на погубленіе Доланово. Алусіанъ казувалъ и творилъ себе отъ рода цари Болгарскихъ: тако научили его Греци, да дигне бранъ на Болгарію. Вѣровали много народъ Алусіану, и востали на Долана бранію. Доланъ виделъ, за що неможетъ противитися Алусіану, и приобщилъ его на царство. По мало время Алусіанъ восталъ на Долана и ослепилъ его, и осталъ самъ на царство; и предался волею Грекомъ и былъ покоренъ за двадесятъ лѣтъ. Въ Охридъ царствовалъ за петъдесетъ лѣта. Токмо въ Охридъ до Скопіе и до Щипъ держали Доланъ и Алусіанъ, а Терново и Дунавія за 70 лѣтъ было подъ областъ Греческая, и творили Грецы много пакостъ Болгаоомъ и озлобили ихъ.

§ 50. Былъ въ то время, въ лѣто 1170 въ Терново патріархъ святый Іоаннъ [§ 117. т. 5]: зрелъ озлобленіе Болгарское отъ Грековъ, и плакалъ и молилъ Бога со слезами, да избавитъ ихъ отъ работи Греческія. И явилъ ся ему святый Димитрія великомученикъ: него были славили и почитали цари Терновски и Болгарски исперва отъ рода въ родъ, отъ Михаила благочестиваго до святаго Іоанна Владимира; той святый мученикъ поменулъ домъ и родъ царей Болгарскихъ. И послалъ былъ отъ |22| Бога на помощъ и обновленіе царства Болгарскаго въ Терново: рекалъ патріарху, да поставитъ Асѣна царя Болгаромъ [вж. § 92. т. 21] и Богъ будетъ съ нымъ, и успеетъ скиптра Болгарская въ руку Асѣнову. Тако патріархъ по повелѣнію Божію призвалъ Асѣна и Петра, брата его, отъ Влахію: были отъ рода царскаго, внуцы Гаврилови сына Самоилева [§ 45], що

былъ изгнатъ, якоже рече ся, въ Влахію, и повелелъ имъ сограднти церква красна въ Терново во имя св. мученыка Димитрія. И созвалъ патріархъ епископи и господи Болгарскіе въ Терново на освященые церкви. По осмотренію Божію собралъ ся много народъ. Егда освятилъ патріархъ церковъ, принелъ венецъ и багреницу, и вѣнчалъ Асѣна на царство Болгарское; и сказалъ всемъ, како повелено было ему отъ Бога святымъ Димитріемъ. Тако народъ отъ радости взивали велегласно: «да живитъ Асѣнъ! многая лѣта Асѣну царю Болгарскому! многая лѣта Іоанну, блаженейшему патріарху Терновскому, и всей Болгаріи многая лѣта!» Тако пристали много господи Болгарскіе по Асѣна царя. Онъ поставилъ Петра брата своего въ перви и велики чинъ воински, и поставилъ весь чинъ воински[1] по чину первому, како що были имеяли цари терновски, прародители его.

§ 51. И стекался народъ Болгарски како единъ человѣкъ въ Терново единодушно на помощъ Асѣну; и собралося воинство отъ Влахія, — послали Влашки Господари на помощъ Асѣну: то была воля Божія о Асѣна. И пріишла ему велика помощъ отвсюду, и укрепился на царство Болгарское, и отмстилъ Грекомъ сугубо обиду и озлобленіе, що оны за седамдесятъ лѣтъ творили Болгаромъ, зимали данъ отъ нихъ тежки; тако и оны давали за 60 лѣта Асѣну и сыну его Іоанну [§ 103]. Що оны ослеповали Болгаровъ при Самоила царя и много тайная пакость творили Болгаромъ, то ихъ постигло последи

---

[1] воинска.

отъ Болгари: триста хиляди войска Греческая, и отъ различнихъ народи откуповали, и пратили на Асѣна и на Болгарія; но Асѣнъ и Болгари всѣхъ оная за 20 лѣта побыли и поробили: тако едва престали отъ бранъ со Грецы творити и отмщати первою обиду Болгарскою.

§ 52. Обрѣтается въ стари рукописнихъ кныгъ повестъ ради того Асѣна стараго, како по преставленіе патріарха Іоанна святаго призвалъ [отъ] Охридъ св. отца Θеофилакта и поставилъ его патріарха въ Терново. Той премудрый и вселенски учителъ въ тая времена просвѣтилъ и очистилъ Болгарія отъ ересей различни, тако и Влахія: били Власи нріяли Римская ересъ всеконечно; исперво читали по латински, како су съ латине единъ родъ и язикъ. Θеофилактъ святый [§ 117 т. 6] подвигалъ царя Асѣна. Пришелъ на Влахію и покорилъ обе Влахіи подъ своя властъ и запретилъ Влахомъ: кой чатить по латински язикъ и исповедуетъ Римское исповѣданіе и вѣра, да му ся язикъ отрежетъ; и повелелъ имъ читати по словенски и держати вѣру Православною. Тако отъ то время Власи обратилися паки къ Православію и читали по словенски до скорое время; паки извадили имъ Руси на влашки язикъ [книги] прости писаніемъ. Тако тщаніемъ патріарха святаго Θеофилакта и царя |23| Асѣна много народъ обратился въ Православіе.

§ 53. Паки пойдемъ на первая, како восталъ Асѣнъ на Грецы и победилъ ихъ и прогналъ ихъ конечно отъ Болгарія [§ 51]. Егда слышали Грецы, како поставили Болгари себѣ царя въ Терново Асѣна, смелися отъ ужаса и собрали воинство много, поишли

на Асѣна царя. Не можелъ Асѣнъ одолѣти Грекомъ, и прешелъ Дунава въ Влахію со всѣхъ воинство; и собралъ тамо много воинство, паки прешелъ Дунавъ и обратилсе на Греци. И было бранъ страшна, и войска безчисленая Греческая и Болгарская; безъ числа отъ Болгаровъ посечени и побиени. Тако одолѣлъ Асѣнъ Грекомъ конечно, и побылъ ихъ и отгналъ отъ земли Болгарскіе. Паки пошелъ съ воинство на Сербіе, и покорилъ ихъ подъ свою власть; и были Сербіе неколико время подъ властію его. Паки востали на Болгари Сербіе и Грецы за едно, и много пакостъ сотворили Сербіе церквамъ Болгарскимъ. Былъ святый Θеофилактъ въ то время патріархъ Терновски и плакалъ много о запустеніе многихъ церквахъ. Были Сербіе въ то время Римска ересъ держали, за то ратовали на церкви Болгарскія. И по много кровѣпролитіе отгналъ царъ Асѣнъ Сербіе отъ Болгарія, и смирилъ ихъ; имеяли на помощъ Сербіе и Маджаровъ.

§ 54. Царъ Гречески Іоаннъ Кантакузимъ пришелъ на царя Асѣна съ велика войска; но Асѣнъ побѣдилъ его, и ухватилъ его и изболъ ему очи. По Іоанна насталъ Алексія царъ Гречески: и онъ собралъ войска отъ много язици и пошелъ на Болгарія. Егда ся почели быти, одолели Болгари Грекомъ; и побѣгалъ царъ Алексія, и отъ скорое бѣганіе палъ шлемъ его царски отъ главе его. Болгарски воини принесли они шлемъ своему царю Асѣну. Тако паки побеждени Грецы отъ Болгаровъ. И узелъ въ то время царъ Асѣнъ много градове отъ Грецы; но Алексія царъ паки собралъ войска множество и пратилъ на Асѣна силная — съ Костантина, началницы воински и генерали

гречески — 270 хиляди. Но попущеніемъ Божіимъ побыли ихъ Болгари и поробили, и не возвратился никой началникъ ко царю Алексію. Егда слышалъ Алексія то побитіе войнское, палъ въ отчаяніе и послалъ возискати миръ со Асѣна и Петра, но не получилъ. Онъ паки послалъ войска на Асѣна множество, но паки [побиенъ былъ]. Алексія царъ послалъ четвертая войска на цара Асѣна, съ некоего генерала Исака стократора. Той Исакъ побылъ 3 хиляди Болгари; последи одолели его и ухватили его, и обтекли всѣхъ войнство греческое Болгари и поробили ихъ; мало некои отъ нихъ побегли.

§ 55. Тако остала пуста земля Греческая, безъ воинство: сами числатъ 300 хиляди войска погибла Греческая на Болгарія, побиена и поробена. Тако отмастилъ самъ Богъ царемъ Греческимъ: въ то время оны много пакости чинили Болгаромъ исперво, но имъ ся возвратило въ то время сугубо отмщеніе. Не вѣровали, како е Асѣнъ повеленіемъ Божіемъ былъ поставленъ царъ Болгаромъ, но ся ругали ему; и оны дигали войска толико пути на Асѣна царя. Онъ никако не ишелъ на нихъ; но кога приходили на него онъ 24 помощію Божію побеждалъ ихъ крѣпко. И такъ за 8 лѣта непрестано бранъ чинили Грецы со Асѣна, докле погубили всехъ войнство и обнищало царство ихъ. Последи ся покорилъ царъ Алексій царю Асѣну и данъ давалъ, докли царствовалъ. Асѣнъ зималъ данъ отъ цари Греческія; тако и сынъ, и братъ его. Престали Грецы и Болгари бранъ творити. Покорилъ Асѣнъ подъ своя властъ и Влахыи обе. Тако ся прославилъ на земли паче многихъ цари и крали; и име-

нувался царъ Вселенски, за що имеялъ себѣ кесаріе Римски даницы, и прочи крали покорилъ. Славно было имя его. Тако имеялъ святыи мужи патріархи въ Терново, и послушавалъ ихъ покорно: оны его наставляли на великія добродетели. Много церквы и монастири сградилъ по Болгарія и въ святая гора Аѳонская, обновилъ монастиры много и приложилъ имъ села и метохи; и повелелъ имъ читати по Болгарски язикъ. Въ Терново обновилъ градомъ, много церквы вънутаръ сградилъ, милостиня нищимъ и церквамъ[1] уставилъ много отъ царская сокровища; пишетъ сынъ его Іоаннъ: «блаженни отецъ мой царъ Асѣнъ все свое имениe и сокровища простре на милостиня нищимъ и церквамъ».

§ 56. Таково благочестіе сіяло въ Болгарію во время благочестиваго царя Асѣна стараго; и былъ на велику ползу Болгаромъ: съ нимъ благоволилъ Богъ и воздвигалъ и обновилъ скиптру царство Болгарское, яко же рече ся исперва. Таково благочестіе и миръ невозмогалъ зрети діаволъ въ Болгарію, но воздвигалъ завистъ на царя Асѣна. Былъ некой Иванко, баронъ перви Асѣна царя, и былъ коваренъ и завистливъ человѣкъ; имеялъ родъ и братія много, и были славни въ Терново паче многихъ инехъ. Той Иванко согласился съ своими и преклонилъ многихъ на свой совѣтъ убити царя Асѣна, онъ да ся воцаритъ; тако и сестру Асѣнову прелщалъ на скверное безаконіе свое. Тое[2] Иванко во дѣло разумелъ царъ Асѣнъ и позвалъ его въ едину нощъ на судъ къ себѣ и изрекалъ на него судъ смертни; но Иванко уготовилъ своихъ многихъ

[1] церквамъ и; [2] тои.

по улицамъ и похитили стражи царскіе, и обладали домъ царски; тако Иванко имеялъ сокровенъ мечъ на то, и устремился[1], и проболъ царя Асѣна. И умрелъ царъ Асѣнъ въ тую нощъ. Иванко обладалъ Терново и изване[2] гору ему, и укрѣпилсе на бранъ; но Петаръ братъ Асѣновъ обтекалъ Иванка внутаръ града отвсюду за много время. Виделъ Иванко, за що неможетъ стати противо Петра брата Асѣнова: некако хитро со свои братія избегалъ и пришелъ къ царю Греческому; онъ го пріялъ и благодарилъ ему много за убіен'е царя Асѣна, и назвалъ его себѣ отца, далъ ему въ жену свою матеръ стару и вдову Анну, и поставилъ его въ Филипополѣ стари и Драма[3] генерала. Но на велико зло приизишло Грекомъ Иванково пріятелство, якоже речется. Благочестиви и славни царь Асѣнъ смотреніемъ Божіимъ таковъ конецъ мученически скончалъ. Царствовалъ 50 лѣта и приишелъ до осмъдесятъ лѣта житія своего, и нареченъ стари царъ Асѣнъ.

§ 57. |25| По Асѣна насталъ Петаръ, братъ его, на царство въ Терново, и имеялъ миръ со Грецы; и вси кралевства миръ имеяли съ нимъ. Петаръ лѣта три царствовалъ по Асѣна брата своего и преставилъ ся къ Господу въ мире и тишине. По Петра воспріялъ царство Калиманъ Іоаннъ, сынъ Асѣновъ. Некои го писали Кало-Іоаннъ, но ся онъ самъ подписуе въ превелегии златопечатніе: Іоаннъ Асѣнъ Калиманъ, сиречъ Іоаннъ Асѣновъ Калиманъ; первому прародителю титла, и своему отцу писалъ, пакъ свое име Калиманъ.

---

[1] устермился; [2] Изване; [3] Идрама.

§ 58. Оны Иванко отступилъ отъ Грецы и собралъ войска много: сотворилъ велика пакость Грекомъ и погубилъ много воинство ихъ. Но Грецы прелестили его со хитростію: онъ ся обезумилъ и вѣрувалъ, и пришелъ самъ въ Цариградъ; оны го метнули въ едину мрачну темницу. Ту и конецъ воспріялъ окаяни царюубийца. Осталъ Митаръ братъ его, и много градове Гречески обладалъ; восталъ на Іоанна Калимана съ воинство, призвалъ Руси отъ Русія на помощъ себѣ, но Іоаннъ Калиманъ отгналъ Руси паки въ Русію и победилъ Митра, и убылъ его на бою. Тако ся раздрушила сила Иванова и Митрева, що чинили много смущеніе между Грецы и Болгари.

§ 59. Въ то время востали Латини и узели отъ Грецы Цариградъ. Разделили ся Грецы на двое, имеяли два цари: единъ въ Витинію Іоаннъ Калосъ, други въ Солунъ, Θеодоръ Ласкаръ. Наговорили Грецы Солунски Латиновъ да покоратъ себѣ Латини и Болгарію: обещался Θеодоръ Ласкаръ помагати имъ. И востали на Іоанна Калимана съ велика сила, но Іоаннъ былъ паче отца своего благополученъ и хризъ и искусенъ на бранъ: побѣдилъ Латины и ухватилъ Балдавія краля Венецискаго и вси генерали и господии его; оковалъ ихъ и водилъ ихъ съ собою. Паки восталъ на Θеодора царя, и него победилъ и ухватилъ его, и изболъ ему обе очи въ Солунъ, и въсадилъ его въ темницу; ту и умрелъ отъ болезни. И восталъ съ велика яростъ Іоаннъ Калиманъ, разорилъ градове греческія множество отъ основанія, и до нынѣ пусти отъ ныхъ има: Филипополъ, Марулъ конечно пусти отъ то время стоятъ, а други разорени градове ихъ

Драма, Серезъ, Кавала, Демиръ Исаръ, Нено, Орванъ, Тасо и иныи многи по Нисии; единъ Солунъ оставилъ за любовъ святому Димитрію, кои го славили оны и почитали, и образъ его на печатъ свои имели: и до нынѣ стоитъ на печатъ ихъ и хрисовули. Грецы кажутъ, пришелъ и Солунъ да разори, и убылъ его ту святый Димитрія; но нестъ то истина то ихъ мнѣніе: онъ послѣди за много лѣта живеялъ, и паки на войска на Солунъ ранетъ былъ на руку десною и умрелъ. Онъ имеялъ велика вѣра и усердіе къ святому, якоже исперва речеся за отца его.

§ 60. Тако сталъ на Грецы и на Латины царъ Іоаннъ Калиманъ и покорилъ ихъ, и данъ зималъ и отъ Латини, како писуетъ въ житые преподобныя Параскеви; привелъ Балдавна Венецыйскаго и господи и генерали его въ Терново и изсекалъ главы ихъ на всехъ. Паки восталъ и покорилъ Сербіе и Маджари и Арнаути подъ свою |26| властъ; тако пишетъ и у прологъ на пренесеніе мощи святаго Иларіона Меглинскаго [§ 117. т. 15]. И превелегии Изугравски показуютъ предѣли и границы его: до Будимъ и Венецыя и Лехия была. Тако ся прославилъ царъ Калиманъ на вся земля своимъ храбарствомъ и благополучіемъ паче отца своего цара Асѣна [§ 104]; и Богъ былъ съ нымъ, и на всяка бранъ одолевалъ и побеждалъ. Создалъ монастиръ внутаръ Терново велики и красни въ имя 40 мученыковъ; и иринелъ отвсюду мощи святыхъ многихъ въ Терново [§ 117. т. 22, 28]: въ монастиръ полагалъ ихъ, и самъ ту често приходилъ на пѣніе и поклоненіе святымъ. Въ то время св. Сава Сербски прийшелъ въ Терново при

сего царя (былъ Сербски краль Владисавъ, имеялъ за жену дщеръ того царя), и ту ся преставилъ святый Сава и погребли его въ той монастиръ царски; послѣди принесли мощи его въ Сербію. Тако царъ Іоаннъ и други монастири зградилъ много на Сливенскою гору, на подобіе святія гори Аѳонскія [§ 117. т. 7]. Паки востали Латини на того царя по море, и было бранъ въ Солунъ много; на тая бранъ исходилъ напреди и управлялъ свое воинство. На тая бранъ ранили его некако со огань Латини, или съ пушка, въ десною руку, и по три дни умрелъ въ Солунъ. Барони его и воинство, що имеяло любовь къ нему велику, — и не погребли его въ Солунъ, но испрали внутерная его и принели его въ Терново и погребли въ монастиръ его 40 мучениковъ.

§ 61. По Калимана насталъ на царство Борилъ [вж. § 92. т. 25], сынъ Петровъ. И онъ учинилъ миръ съ Грецы и Латины: возвратилъ имъ неколико градове и места, и имеялъ миръ. Царствовалъ 5 лѣта и преставился на царство въ Терново. По Борила насталъ Мичо или Смилецъ на царство [вж. § 92. т. 24], и царствовалъ за двадесятъ и пѣтъ лѣтъ, но не былъ благополученъ на бранъ. Въ то негово царство узели Грецы землю отъ Болгари до Щипъ; за то Болгари возненавидѣли его отъ царство. Онъ пошелъ въ Цариградъ са сына своего Асѣна. И тамо скончался Смилица царъ; сынъ его осталъ [§ 77, 78], и далъ ему царъ Гречески въ жену свою дщеръ Ирину.

§ 62. Но Болгари поставили на царство Костантина Шишмана, внука Петрова и Асѣнова [вж. §§ 92. т. 26; 105]. Былъ возрастомъ великъ и

лицемъ красенъ, и вси дивилися на красоту и возраста Костантинову, колико былъ красенъ и персона како отъ царски родъ и племе былъ; тако и лице и персона его являла. Исперва былъ въ Видинъ: датъ ему былъ Видинъ отъ Смилица царя, особна властъ имеялъ некако и войнство. И много имеялъ бранъ съ Милотина краля Сербскаго; послѣди далъ ему Милотинъ въ жену дщеръ перваго своего велможа Драгоша, и смирился Костантинъ съ Милотина и били въ велику любовъ. Послѣди за много времена егда родили чада, далъ Милотинъ дщеръ свою Неду за Михаила, сына Костантинова, яко же речется [§ 89]. Послѣди призвали Болгари отъ Видинъ того Костантина Шишмана и поставили его царя.

§ 63. И имеялъ исперво миръ со Греци: вратилъ имъ градъ Месебра. По некое время отгналъ Костантинъ жену |27| свою первою за некая вина зазорна въ Никею, и взелъ за жену Θеодору, дщеръ царя Греческаго Θеодора. И по Θеодора царя насталъ Іоаннъ сынъ его на царство; но Михаилъ ослепилъ Іоанна и изгналъ его отъ царство; за то жалила жена Костантинова по своего брата и подвигла Костантина на гневъ. Собралъ войска много и пойшелъ на Михаила царя Греческаго; тако и Михаилъ ишелъ на Костантина царя. Егда виделъ Михаилъ множество войнство Болгарское, убоялся велми и побегалъ скритно отъ своихъ край море; и нашелъ малъ корабалъ на краю, де зимали себѣ вода, и сѣлъ въ немъ, побѣгалъ въ Цариградъ. Тако вся войска его побегла натрагъ. Костантинъ разорилъ гради и села много греческіе, наполнилися користъ много и вратился въ

Терново. Умрела Θеодора, жена его; Михаилъ Палеологъ далъ Костантину въ женȕ свою братаницю, но ны тако не получилъ миръ Михаилъ Костантина Шишмана: паки воевалъ на Греческая земля. Михаилъ послалъ и призвалъ Латины себе на помощъ: былъ пріялъ вѣру Латинскую. Въ то время Латины приходими по море и разорили и сожегли св. Гора Аѳонская, и избили много отци святыи за благочестіе; и ишли на Болгарія, но кралъ Милотинъ пошелъ на Палеолога съ войска и узелъ отъ Грецы землю отъ Щипъ до Серезъ: що были зели Грецы перво отъ Болгари, то зели Сербіе отъ Грецы. И ишелъ Палеологъ на Милотина съ войска, но умрелъ на пути окаяни еретикъ; не хотѣли священыци гречески погребсти его. Марія царица Костантина пратила тайно много злато некоимъ свящѣнникомъ и погребли стрія ея Палеолога; за то была наказана отъ мужа своего Костантина [§ 77].

§ 64. Егда исперво взели Грецы землю отъ Смилица царя отъ Серезъ до Щипъ, раздѣлилися Болгаре на двое: Охридски Болгари останися съ Арнаути заедно, Терновски Болгари со Власи заедно остали; и сталъ Охридски баронъ кралъ самовластенъ, и тако были Болгаре на двое разделени: въ Терново царъ назывался, въ Охридъ краль. Тако были на двое разделени отъ Смилица царя до послѣдняго царя Шишмана и краля Вукашина. Еще во время Костантина царя пришелъ Сербски краль Милотинъ и узелъ паки тая земля отъ Грецы, отъ Щипъ до Серезъ, и паки были Болгари разделены.

ГЛАВА IV.

Здє воими, читателю: речемъ во кратцѣ ради Сербски кралы.

§ 65. Неманъ, наречени Симеонъ перви, восталъ чуденъ и благочестивъ въ Сербіе; отъ него ся почела лоза кралевская въ Сербию и благочестие. Не былъ отъ рода Сербска, но отъ рода Латинска: былъ отъ плѣмя царя Ликинія мучителя; тако отъ Латины влачили свое плѣмя, а жени зимали отъ други кралевства, и конечно не имеяли отъ рода сербскаго никако плѣмя: ни женско, ни мужаско. Неманъ жупанъ сталъ монахъ, пришелъ въ Святая Гора, зградилъ Хиландаръ монастиръ и преставился. Отъ мощи миро истекло целебное.

§ 66. Сынъ его Стефанъ по немъ сталъ перви кралъ Сербски. И онъ сталъ монахъ при смерти, и цели мощи его и донынѣ въ Студеницу. Имеялъ |28| три сыни: перви сталъ кралъ Радославъ. И изгналъ его Владиславъ; онъ сталъ монахъ и преставилъся съ миромъ. Владиславъ сталъ краль. На смерти и онъ сталъ монахъ, и погребенъ въ Милошево монастиръ. Сталъ Урошъ братъ ихъ краль Сербски. По некое время восталъ сынъ его Драгутинъ и изгналъ отца своего отъ кралевство, и онъ сталъ кралъ; по некое время пришелъ въ чуство, оставилъ кралевство брату Милутину и въ велико покаяніе скончалъ свой животъ; и мощи его цѣли въ градъ Софія и донынѣ пребиваютъ.

§ 67. Но Софіяне мнятъ и кажутъ, да су мощи Милотина краля; но не есть тако: житіе читаютъ

на праздникъ Драгутина краля; было ему имя монашаско Θеоктистъ. Милутинъ не былъ монахъ на смерти; не читали родослова[1] Сербски крали и не разумеютъ въ житіе, кое естъ отъ ныхъ. Драгутинъ въ Софія лежитъ, а не Милотинъ. Правило и праздникъ заедно имъ составлено; но перво Милотина поменуютъ и повече славятъ правило ихъ; за то некой поради оно правило празднично возъмнелся, за що е Милотинъ, а житіе не внимаютъ, за кого ся читаетъ. Милотинъ въ Бания-Лучина: мощи его были отъ некоя размирица[2] погребены и остали въ земли, незнано гдѣ нынѣшнимъ человѣкомъ. Драгутинъ принесенъ отъ Сремъ въ Софія. Милотинъ сталъ краль по Драгутина; 40 лѣтъ царствовалъ той най-славны и добри святый краль: былъ разширилъ землю[3] Сербомъ и много места узелъ отъ Грецы, и много монастири и церкви начинылъ. И не былъ подобенъ инъ Сербски краль ему въ славу и благочестіе и ревность по Бозе, що имеялъ.

§ 68. По Милотина насталъ краль сынъ его Стефанъ. При отца своего хотѣлъ стати кралъ и дигналъ бранъ и войска; но отецъ его Милотинъ хитро некако призвалъ его къ себѣ и ухватилъ и ослепилъ его. Заточилъ го въ Цариградъ. По некое время даровалъ ему отецъ святый Николай очи, и сталъ краль Сербомъ и живелъ благочестиво и праведно. Последи восталъ на него сынъ его Стефанъ и удавилъ его съ уже. Тако мученичаски скончалъ свое житіе; мощи его и до днесъ цели и нетлени въ Дечане,

---

[1] Радослава; [2] Размирица; [3] землю съ.

творатъ чудеса много. И сталъ онъ Стефанъ сынъ его краль и убилъ отца своего святаго мужа.

§ 69. Той Стефанъ ишелъ на Грецы и узелъ до Солунъ и Охридъ отъ Болгарскаго краля; но въ Солунъ сотворилъ миръ со Грецы, возвратилъ имъ неколико гради. Возвратился въ Охридъ и зелъ оно плѣмя кралевско съ собою: отца Вукашинова и Вукашина, отца Маркова. Той естъ Вукашинъ кралъ и Марко кралевичъ. Былъ человѣкъ мудри, и храбри, и красни; за то ся почудилъ Стефанъ на ныхна персона и хитростъ, и храбростъ. Извелъ ихъ са собою въ Сербію и имеялъ Вукашина перваго по сѣбѣ, и княза Лазара втора; то были Стефану перви велможи.

§ 70. Той Стефанъ сталъ царъ самоволно въ Скопіе: ныкой ему царъ или кралъ не далъ титла царска. Тако поставилъ Сербомъ патріарха безъ изволеніемъ инехъ четирехъ патріарховъ. Перво былъ Сербомъ краль и архіепископъ; но Стефанъ по свое мненые и високоуміе воспріялъ титли |29| високи царскія и патріаршескія. За то му ся безуміе вси подсмеяли крали и цари и нарекли го Стефанъ «насилни», сиречъ перво отца своего убылъ, потомъ назвалъся самъ царъ, тако и патріарха неправилно нарекалъ Сербомъ, и вси четири патріарси соборно проклели и отлучили его отъ закона. Тако навелъ на себѣ Стефанъ за високоуміе и убийство отца своего и проклетіе отъ патріарховъ, и гнѣвъ Божій, и на него ся весъ домъ скончалъ, и лоза и родъ Немана Симеона; нарекался царъ, погубилъ и кралевство въ то проклетіе и отлученіе. И умрелъ оны Стефанъ.

§ 71. Но Сербіе некои подобны ему по своему

високоумію покриваютъ дѣла его и име «насилни[1] Стефанъ» нарекли го «силни Стефанъ», и имеютъ его за святаго, за що убылъ отца своего и умрелъ въ проклетіе и отлученые. И на немъ ся скончало плѣме и родъ Немана Симеона. То никако не смотрали и до нынѣ не смотраютъ, но го хвалатъ вече отъ оны ныхни святыи крали: паче Милотина, деда его, превознели Стефана и все Сербска слава и притчи ему приписали. Некой латински философъ написалъ причти и и титли народніе: по Европа колико народи и имена местамъ и предѣломъ, изобразилъ притчею; то Сербіе нашли и преписали его Стефану насилному, и изобразили его на щампы, и показуютъ, како да есть оны места и народи покорилъ и имеялъ подъ властъ Стефанъ. Тако самомнено написали — кой чулъ отъ баби нещо за Стефана, то писалъ за него. Не смотрили въ родословъ, како написали перви за него и за дѣло его, и колико земля держалъ: то не смотрили, и несмотраютъ; но Стефана нарицаютъ силна! Кратка была сила его и на зло произишла.

§ 72. Тако написали за царя Костантина Шишмана щампа, и укоряютъ его, и сына его Михаила царя; нарекли го: всезлобнаго Шишмана сынъ Михаилъ. Той Костантинъ и сынъ его Михаилъ имеяли жени отъ дома Сербскихъ крали и отгнали ихъ последи отъ себе: за то востала ненавист между Сербіе и Болгаровъ. И убиенъ былъ царъ Михаилъ сынъ Костантиновъ отъ краля Дечанскаго на браны: за то ся величаютъ Сербіе и укоряютъ домъ Шишмановъ и

---

[1] имена силни.

Болгаровъ. За толико лѣта Сербіе единаго цара победили и убыли на бранъ, и хвалятся, и притчи написали; Болгари за толико лѣта царствовали и толико цари убили, и покарали кесари себѣ многопута даники, — никакову притчу, ни похвала не писали имъ Сербіе, ны посмотраютъ. И ухулятъ вси и до днесъ на Шишмана и на домъ его Болгарски; а своего насилнаго Стефана похваляютъ и покриваютъ оцѣубыйство его. По ради то вкратце написася зде за крали Сербскія, и за Шишмана: въ Болгарскія [кныги] нигдѣ не поменуетъ за Костантина, за що было ему имя Шишманъ; то Сербіе пишутъ тако за него и нарицаютъ его Шишманъ.

§ 73. Стефанъ на смерти поставил на свой домъ на царство Вукашина. Той Вукашинъ не хотелъ титла Стефанова царская (писался: царъ Грекомъ и Болгаромъ); за то было несогласіе и желалъ Вукашинъ по свое кралевство |30| и царство Болгарское. И онъ былъ отъ плѣмя царей Болгарскихъ и былъ сродникъ Елени царицы Стефанови. Елена была дщи Смилица царя Болгарскаго. Той Вукашинъ убылъ сына Стефанова Уроша и сталъ кралъ Сербски и Охридски; вратилъ ся въ Охридъ и Прилепъ, и заповѣдалъ Сербомъ и много места держалъ. Князъ Лазаръ осталъ по край Дунавъ, въ Шумаида и Морава, и противился Вукашину. Тако ся разделили на двое Сербска земля за неколико лѣта. И пришелъ султанъ Муратъ на князя Лазара съ войска. Вукашинъ не ходилъ на помощъ Лазару кнезу, и убылъ Муратъ Лазара княза на Косово поле и узелъ державу его перво. Потомъ восталъ Вукашинъ краль съ войска на

Турци и изгналъ ихъ отъ Сербія до Едрене; но тако ся укрепили Турци на Вукашина и потерали его натрагъ. И убыенъ былъ отъ своего слуга на Марица при Пазарджикъ. Марко согрѣшилъ нечто исперво Вукашину отцу своему, и хотелъ его убити отецъ его; онъ побегалъ при царя Турскаго въ Едрене.

§ 74. По убыеніе Вукашина постави царъ Баазитъ Марка паша малаго въ Прилепъ и Охридъ. Той Баазитъ, сынъ Маріинъ, — дщи царя Александра Болгарскаго, сынъ Шишмана Костантина, — любылъ Марка кралевикя по сародство: якоже речеся и Вукашинъ, и Марко отъ рода Костантинова. Была другая Марія за много время послѣди, сербка, за Турского царя: она ся нарицаетъ Каламарія, дщи деспота. Послѣди осталъ сынъ княза Лазара, и даялъ данъ Туркомъ и Маджаромъ и имеялъ мало въ Срему и Смедерево неколико земля; и нарицалися деспоти. И близо за сто лѣта тако преишло, тіи деспоти Сербски; послѣди Турци и то попрали и узели. Марко, сынъ Вукашина краля, за много время сѣделъ въ Прилепъ, много церквы зградилъ и имеялъ бранъ со Арнаути много. И было страна Охридскія подъ Турцы, но Марко заповедалъ; и не были Турцы никако тамо. Послѣди позвалъ царъ Турски Марка на войска на Влахія: егда виделъ крести и иконы христіанскія преди войнство Влашское, проплакалъ и не хотѣлъ никако битися съ христіанами. Тако убіенъ былъ Марко во Влахію, а Турци отъ то время поставили турски паша въ место Марка, и донынѣ.

§ 75. Таковъ конецъ Сербом, и Вукашиновъ, и Марковъ. Отъ Симеона Немана перваго краля или жу-

пана Сербскаго стояло Сербское кралевство две стотинъ и педесетъ лѣта до Уроша, сына Стефанова, седмаго рода отъ Немана; тако на седми родъ скончалося кралевство ихъ. И не имеяли градовъ, нити[1] ся знаетъ, дека кой[2] отъ ныхъ сѣделъ, кои монастиры правили и церкви красны и имеяли ревностъ велику по благочестіе, съ що[3] ся прославили на земли и предъ Бога. Кралевство ихъ мало было, весма тесно, и за мало время пребыло. Последи той Стефанъ узелъ неколико земля отъ Греци и отъ Болгари, но весма за кратко было то негово царство. Онъ покорилъ Охридскаго краля и оны тамошни Болгари, и писалъ ся: царъ Болгаромъ. Но паки оны крали по мало время искоренили и скончали домъ его и последи воспріяли паки свою землю Болгар|31|скою и Стефанову державу: на Болгари пренела се и отъ Болгари Турци взели, яко же речеся, отъ Вукашина [§§ 69, 73]; онъ послед[н]и кралъ былъ Болгарски и Сербски въ Охридъ.

§ 76. То, читателю, во кратце речеся по ради Сербіе и Болгари, и Стефана и Шишмана. За то имеютъ и до днесъ Сербіе и порицаютъ Болгаровъ: отъ безуміе мнится имъ, да су выше были оны испервa славни съ кралевство и войска и земля отъ Болгари. Но нестъ тако: Болгари вси язици знаютъ на земли, и у всяки истории свидетелствуетъ и обретается писано; за Сербіе ныгдѣ никако писмо, ни свидетелство въ истории латински и гречески. Но оны отъ Симеона Немана почели писати; и отъ то время имеютъ пи-

---

[1] ни ти; [2] де какой; [3] съ то.

сано родословъ и житія на крали ихъ и святых, но то никако несогласно: колико ныхны книги има за кралеве ихъ, и во всяка различно написали и несогласно; кой како хотѣлъ и како слишалъ отъ прости человѣци, тако и писалъ. За то неможетъ разумети и то самое, що е право и истина, отъ несогласнаго известія ихъ; и до днесъ некои отъ ныхъ вадатъ новесма[1] и китетъ исторія и речи праздни, но не имѣютъ исперво никако свидѣтелство за своего рода, како що имѣютъ Болгари отъ гречески и латински истории.

ГЛАВА V.

Паки окончаемъ повѣсть — ради Константина Шишмана [§ 63].

§ 77. Восталъ некой овчаръ, именемъ Лаганъ [вж. § 93]; сталъ воинъ, по мало время сталъ баронь Константину; былъ хитаръ и смотреливъ. По мало время оны Лаганъ преклонилъ къ себѣ войнство Болгарское, за що былъ благополученъ и храбаръ на брани; и восталъ на Костантина съ велика бранъ и убылъ его, и воцарился въ Терново. И тако насталъ на царство Болгарское; име ему было Лаганъ. Пришелъ во Терново и реченою Марию грекиню много ругалъ ея и отгналъ ея къ Михаила въ Цариградъ, и предержалъ неколико время царство; но преждни царъ Смилецъ, що былъ изгналъ отъ царство Костантинъ Шишманъ, имеялъ сына при Греческаго царя именемъ

---

[1] весма.

Іоаннъ [§ 61]. Того Іоанна возбудилъ царъ противу Лагана. И пратилъ его съ войска силна на Лагана. Лаганъ же виделъ, яко не можетъ стати противу силы Іоаннови: отбегалъ къ двору господара Татарскаго и царя Греческаго. И убылъ Нога[2], господаръ Татарски, Лагана. Тако скончалъ свое теченіе.

§ 78. Трети Іоаннъ Асѣнъ воспріялъ царство Болгарское невозбрано, понеже былъ царски сынъ и отъ рода Асѣна стараго царя. Имеялъ жену Ирину, дщеръ царя Греческаго. И предержалъ за много время царство Болгарское мирно и безметежно; но неки баронъ Петаръ, хитаръ ва коварстве, преластилъ войнство и барони царскіе воспріяти престолъ Іоанновъ. Егда уразумелъ Іоаннъ совѣтъ Петровъ, собралъ сокровища царская и отишелъ въ Цариградъ. И тамо скончалъ мирно и тихо жизанъ своя. Петаръ воспріялъ престолъ и царство Болгарское. Но оны Нога, господаръ Татарски, восталъ со свои Татари на Петра; но Петаръ одолелъ его и ухватилъ его на бою живъ, и удавилъ его въ темныцу. По неколико время возненавидели Болгари Петра; онъ побегалъ въ Адріянополь, и тамо умрелъ отъ |32| огныца.

§ 79. И разделили ся Болгари на двое: едни искали на царство Свѣтослава, перваго бароня и искуснаго въ бранехъ, а други искали Михаила, сына царя Костантина Шишмана; но премогалъ Свѣтославъ и воспріялъ престолъ царски. Узелъ въ жену себѣ Ѳеодору, дщеръ Михаила царя Греческаго. Озлобляющимъ Персіаномъ царство Греческое, молилъ Михаилъ

---

[1] онога.

царъ Свѣтослава царя, зета своего, да поможетъ ему на Персіяне. Свѣтославъ послалъ 20 хиляди войнство со конни, а 6 хиляди пеши Болгаровъ подъ кумендантa Іоанна Хрисобозка Мацуката [1]; и тако въ начале Болгаре победили Персіане. Егда ся возвратили, заседли ги Персіяне въ некой тесни места и побыли ихъ, що ся невозвратилъ ни единъ воспятъ. За то подзренъ былъ Іоакимъ патріархъ Терновски, аки быималъ неки договоръ со Персіане тайни; но Іоакимъ о томъ былъ неповиненъ. Свѣтославъ повелелъ и свергли отъ некоя гора высока Іоакима патріарха и убили его [§ 117. т. 8]. Егда видели Болгари таково безбожно дѣло Свѣтославово, отложилися отъ него и прогнали его отъ царство.

§ 80. И поставили Болгари на царство Михаила, сына царя Костантина Шишмана; Михаилъ оставилъ свою жену Неду, дщеръ краля Милутина, и узелъ въ жену Ѳеодору, жену Свѣтославову, понеже Свѣтослава по мало время убылъ неки конта[2], деспотъ Кефалонитски; но Стефанъ Неманъ краль Сербски уготовился къ отмщеніе за обыду сестри своея на Михаила царя Болгарскаго. Но Михаилъ тожде собралъ воинство Болгарское и Влашкое; такожде возвалъ Андроника царя Греческаго на помощъ. Но царъ Грчески изшелъ со войска Греческая, но лукавски сталъ на страну Лагонскою: не пришелъ на помощъ Михаилу, егда наступилъ Михаилъ на землю Сербскою отъ северну страну и разорилъ Крайну[3] даже до верхние[4] реки Струмица. Въ пети денъ обтекалъ его Стефанъ

---

[1] Хризобозкома Цуката; [2] Конта; [3] крайницу; [4] верхине.

Неманъ; ималъ на помощъ десятъ хиляди и триста Немци, а прочии Сербіе и Маджари. И победилъ Михаила царя Болгарскаго Стефанъ Неманъ краль Дечански и убилъ его на бою. И Андроникъ царъ виделъ, яко палъ Михаилъ царъ. Болгари имеяли распра междусобная, кого бы поставили царя: восталъ съ войнство и узелъ Месебрію и ины много градове отъ Болгари. Того Андроника Михаилъ поставилъ еще прежде на царство. Напалъ съ велико войнство на Цариградъ и изгналъ стараго царя Андроника. И взималъ отъ него данъ, за колико лѣта былъ сѣдѣлъ на царство Болгарское.

§ 81. По Михаила поставили Болгари на царство Александра брата его. Стефанъ кралъ Сербски пришелъ въ Болгарію съ войнство и сталъ при Радомiръ на Мрака; послалъ посли Болгаромъ, рекалъ: аще хощете да имеете миръ съ нами и землю вашу целу невоевану, изжденитe Александра отъ царство и поставетe Стефана, сына сестріи моея. Того Стефана былъ родилъ Михаилъ съ Неду, сестру краля Сербскаго; того хотели Сербіе поставити на царство Болгарско. Но Александръ сталъ съ нова войска |33| противу Стафана Немана и возвратилъ его воспетъ въ Сербію.

§ 82. По семъ обратился на царя Греческаго и попленилъ много места и Едрене; наполнился користъ и возвратился въ Болгарію. Іоаннъ Катакузимъ царъ Гречески насталъ по Андроника: собралъ войска силна и напалъ напрасно на Болгарія и разорилъ велики утракъ украйни. [?] И видѣлъ Александръ, послалъ ка Іоанну, просилъ миръ; но Іоаннъ нехотелъ миръ.

Александръ имѣялъ при себѣ войска осмъ хиляди Болгари и двѣ хиляди Влахи, и тако сталъ созъ десятъ хиляди войска противо Греци, що были седамдесятъ хиляди; и удрилъ бой между Грековъ, но Болгари не отступили никако, но были крѣпко воинство Греческое. И тако побѣгли Грецы натрагъ и царъ Іоаннъ Катакузимъ: убѣгли въ градъ Русчукъ, а Болгари обсѣли градъ за много время; и тако царъ Іоаннъ Катакузимъ сталъ яко отчаяникъ въ недоуменіе, что бы имеялъ творити. Паки Александръ царъ пожалилъ царя Іоанна и предложилъ ему волею миръ, и казалъ ему ити въ Цариградъ съ миромъ. Іоаннъ ся обрадувалъ о томъ зѣло; восхотѣлъ болши миръ имеяти со Александромъ и далъ свою дщеръ десятилѣтною за сына Александрова Іоанна Шишмана, суща петинадесято лѣто. И совершили бракъ славенъ и торжаство въ Едрене: ту были оба двори царски съ велико украшеніе и слава царская [§ 105].

§ 83. Посемъ возвратился Александръ въ Терново, свободился отъ вси неиріятели, що имеялъ противни, и правилъ свое царство со великимъ разумомъ, що вси поданихъ свободно поживели во время его. Но имеялъ жену злунаравну и зле жила. Александръ отгналъ ея и узелъ евреанина: повелѣлъ перво крсти ю и тако поялъ ю въ жену, а первою жену съ сыномъ Страшимиромъ послалъ во Видинъ; далъ своему сыну со матеръ его правителство Видинъ и окреснія. По неколико время Страшимиръ по навожденіемъ своея матере неслушалъ своего отца, но називалъ себѣ царя во Видинъ и непокорался отцу нывчесомъ. Александръ за премногою любовъ, що ималъ

ко Страшимиру, невосхотелъ сотворити нькое зло Страшимиру; но краль Угарски пришелъ и обседелъ Видинъ, и тако ухватилъ Страшимира и наказалъ его много за непокореніе его къ отцу. И держалъ его много въ темницу. По некое время умоленъ кралъ Венгарски или Маджарски отъ царя Александра, свободилъ Страшимира отъ узъ, узелъ ему едно дете за аманетъ и отишелъ во свояси. То было въ лѣто 1351. Во то время хотелъ султанъ Муратъ воздвигнути войска на Болгарію: Александръ далъ ему едину свою дщеръ въ жену, и тако имеялъ миръ съ Муратомъ султаномъ Турскимъ, елико въ мале царствовали.

§ 84. Въ лѣто 1363 умрелъ Александръ царъ. И оставилъ Александръ три сынове: Страшимиръ, Шишманъ, Асѣнъ. По Александра насталъ на царство Шишманъ. Но султанъ Муратъ въ Бруса сидѣлъ, и было миръ между Грецы и Мурата и Болгари во время царя Александра; по преставленіе его разорили той миръ Болгари и Греци. Восталъ Шишманъ и |34| узелъ отъ Греци Едрене, и наложилъ данъ на Греци; за то оны призвали Мурата съ моленіемъ великимъ на Болгари. И пришелъ Муратъ съ велико воинство Турское по Черне море и по суху на Болгарія; раздѣлили ся Турци полъ на Болгарія, полъ на Влахія. Тако Іоаннъ Шишманъ и два брата его, Страшимиръ и Асѣнъ, былися крѣпко съ Мурата, и одолели въ то время Турци и Мурата; и побыли войска Муратова множество и прогнали его посрамлена отъ Болгарія. На той ратъ убыли Турци Асѣна брата Шишманова. Тако и оная войска Турская, на Влахія що ишла, побили Власи вся до единаго, други ся подавили въ Ду-

навъ. Тако ся спасли въ то время Болгари и Власи отъ попраніе Турское. Султанъ Муратъ ударилъ себе въ перси и воспріялъ велики гневъ и злоба на Болгари.

§ 85. И паки за три лѣта собиралъ войска Турская на Болгарія, и на то поучавалъ его царъ Гречески Мануилъ. Въ то время Страшимиръ и Шишманъ имеяли распра и крамола: хотелъ Страшимиръ царствовати въ Терново како постари братъ; но Іоаннъ Шишманъ нехотелъ уступити ему, но глаголамъ ему: «тебе постави отецъ нашъ издавна во Видинъ самовластна, и довлеетъ ти Видинъ; менѣ остави отецъ на царство, не уступаю ти». Тако имеяли велика ненависть оба между собою и готовили войска и бранъ междоусобна. Въ то время видѣли Греци и Турци несогласіе Болгарское; и восталъ Муратъ паки съ войска на Болгарія, и изишелъ по море на Калиполъ (ту было житное пристанище). Пойшла войска Турская на Болгарія. Страшимиръ не хотелъ прійти на помощъ брату своему Шишману отъ злоба и ненависть, що имеялъ на Шишмана. Тако Турци перво взели Едрене отъ Болгари, паки поишли на Терново. И было много бранъ и кровопролитіе. Шишманъ царъ за много время съ Турци и въ[1] Терново, и по клисури[2] и тверди места различна бранъ и бой было между Турци и Болгари; но попущеніемъ Божіемъ одолели Турци въ то время и узели Терново градъ, и вся Болгарія попрали и освоили. Отъ то время и до нынѣ попираютъ землю Болгарскою. Взели Турци землю и царство Болгарское въ лѣто Господне 1370.

---

[1] изъ; [2] Клисури.

§ 85. И принелъ Муратъ престолъ свой отъ Бруса и поставилъ его въ Едрене. По дванадесятъ лѣтъ поишелъ на Сербіе и узелъ и Сербская земля отъ княза Лазара; но Милошъ Момчила, зетъ княза Лазара, убылъ султанъ Мурата на Косово поле. По Мурата сталъ Баазитъ сынъ его царъ Туркомъ. По осмдесятъ лѣта отъ како зели Турци Болгарія, или три лѣта последи восталъ султанъ Мехметъ отъ Бруса и отъ Едрене, отвсюду обтекалъ Греци и узелъ отъ ныхъ Цариградъ въ лѣто 1453. Тако пали и оны въ руце Турски: ради были да зематъ Турци Болгарія и пустили ихъ два реда презъ ныхна земля на Болгарія попирати ю; но себѣ на велико зло то творили: обтекли ихъ Турци отвсюду, тако последи и ныхъ попрали и погазили.

§ 87. Въ Греческіе исторіи писано, како да су сами Шишманъ и Страшимиръ призвали Турци въ Болгарію, единъ на други |35|, но Турци востали на оба ихъ и взели отъ ныхъ Болгарія. То Грецы писали, но нестъ то истина: оны покриваютъ свое дѣло лукавое. И исперва тако написали лѣтописци ихъ; но Руски и Московски пѣчатны исторіи показуютъ извѣстно, како е царъ Гречески Мануилъ призвалъ Турцы исперво на Болгарія и пустилъ ихъ презъ море и по суху на Болгарія. Тако востала исперва бранъ чрезъ Грецы на Болгарія и на царя Шишмана. Той царъ Іоаннъ Шишманъ седамъ лѣтъ царствовалъ въ Терново. И были почели въ то время въ Терново Болгари щампати кныги Болгарскіе, и неколико кныги были изишли на щампа въ то время: и до нынѣ обретаются евангелія на кожи щампани. Въ оно вре-

мя не были человѣци хитри на то дѣло, но просто извадили и речи и слова. Тако и Руси исперво просто, и небыли искусни щампали кныги; но нынѣ разумѣли и поукрасили, и известили и речи по граматика и слова (писмена) лѣпо наредили и украсили.

§ 88. За того царя Іоанна Шишмана неимѣютъ извѣстно писано, что съ нымъ было: или убыли его Турцы въ то время, или поживелъ за неколико лѣта. Послѣди въ некое копіе или преводъ стари отъ превелигиа того Іоаннъ Шишманъ обретается, како да не су могли Терновски господи и царъ Шишманъ стати противо Турци и избегли изъ Терново и отъ Загорія и отъ Стара планына; и приишли въ градъ Срѣдецъ или Софія, и ту застали некои места тесни по край Искаръ река и по Витоша гора. Тако имеяли помощъ отъ Сербіе и отъ краля Вукашина и отъ Охридски Болгари. И за сѣдамъ лѣта сѣделъ царъ Шишманъ въ Средецъ и воскрай [1] Искаръ: имеялъ монастиръ Урвичъ тверди градъ и изъ около вода обходила; и тако съ мало воинство и Терновски велможи ту преживели и крилися отъ Турци. Когда узели Турци отъ Вукашина краля Охридска земля и то попрали и одолели, и ту конечно покарали и скончали [2] царя Шишмана и воинство и велможи Терновски и Болгарскіе. И за то и до нынѣ въ та места обретаютъ на много места сокровища: въ она времена человѣци сокривали и закоповали во земли отъ страха турскаго. Последи изгинуло [3] и остало во земли именіе ихъ. Страшимиръ братъ Шишмановъ пребѣгналъ въ Молдо-Влахія и тамо поживелъ до смерти.

---

[1] во скрай; [2] похарали; [3] и изгинуло.

§ 89. Таковъ конецъ на цари Болгарскихъ и славное имя нихно, що имеяли исперва, какося написа въ сію историцу. Отъ како преишли Болгари Дунавъ и населилися въ Тракію и Македонью и Илирикъ некою частъ, предержали свое царство и самодержавства за девятъ стотинъ и осмдесятъ лѣта. Егда насилели чада Агарины и Измайлеви, и попустилъ имъ Богъ надъ много царства и одолели имъ, тогда и царство Болгарское конецъ воспріяло и пало въ областъ Агарянскою. Обретается въ некою краткою исторію Нѣмецкою по реду за Турски цари, кой по коего царствовалъ; и писано ту за Мурата султана: когда узелъ Болгарская земля, много народ млади юноши и красни избралъ и со сила похищалъ и собиралъ ихъ въ Едрене, и писувалъ их Яничари въ Турское воинство и |36| турчилъ ихъ со сила. Тако человѣцы въ оно время имеяли скорбъ на скорбъ и жалостъ на жалостъ: плакали горко и жалостно по царство Болгарское; тако и по свои чада матери и отцы ихъ и сродныцы имеяли неутешимое риданіе и воздиханіе.

§ 90. И было на оны человѣци въ оно время велика туга и жалость подъ Турская держава: избирали кои были красни церкви и обращали ихъ въ джаміи; тако и отимали места церковны и монастирски отъ христіаны, и велики домове, и ныви и виногради, и прилична места, де що хотели; и первиначалны христіаны убывали и похищали имѣніе ихъ. Оны перви родъ человѣцы, при кой ся узело царство Болгарское, имели велика скорбъ и жалостъ и плачъ, докле прейшелъ оны перви родъ человѣци;

послѣдни родъ навикнули помало съ Турци живеяти. Тако и Турци исперво были свирѣпи и велики грабители. Егда ся укрѣпили на царство Цареградское, научили [1] отъ чинъ христіански и неколико престали. И устидѣлися похищати студно вѣщи христіанскіе и имѣніе ихъ за неколико время исперво; но паки, окаяни, въ сіе время неимеютъ никаква правда, ны судъ!

ГЛАВА VI.

Здѣ потрѣбно сококупити заедно имена краломъ и царемъ Болгарскимъ, колико са обретаютъ и кой по кого є царскокалъ.

§ 91. 1. кралъ Вукичъ былъ, 2. кралъ Драгичъ. Два брата были родни Вукичъ и Драгичъ [§ 20]. 3. кралъ Борисъ [§ 21], 4. кралъ Батоя силни [§§ 18, 22, 23, 26], 5. кралъ святи Тривелія [§§ 24, 25, 97, 111, 117], 6. кралъ Тербалъ сынъ Тривеліинъ [§ 25], 7. кралъ Мойсей сынъ Тривеліинъ [§ 25]. На седамъ краля имена писаны и обретаются исперво. Много были князи и войводи Болгарскіе, но неписали имена и дѣяніе ихъ; и тако пришли въ забвеніе оны перви вожди и князи. Седмимъ кралемъ имена и дѣяніе въ кратце обретается и начертася въ сію исторіицу по реду.

§ 92. 1. Асѣнъ велики и перви царъ Болгаромъ. При Лва Исавра царя Греческаго победилъ Арапи и Агараны и отъялъ Мидія и Арменія отъ ныхъ; и избилъ деветъдесятъ и петъ хиляди Араповъ и Турци и покорилъ Мидія и Арменія подъ царство Греческое. И пріялъ имя и титла и вѣнецъ царски отъ Гречески синклитъ мірски и духовни; нареченъ „Асѣнъ велики перви царъ Болгарски“.

---

[1] но учили.

Той царъ Асѣнъ поживелъ благочестно и мирно за многа лѣта; царствовалъ въ Охридъ градъ и преставился въ старости своей къ Господу [§§ 26, 99].

2. царъ Добрица по Асѣна великаго царствовалъ [§ 99].
3. „ Телезвія по Добрица царствовалъ.
4. „ Сабынъ по Телезвія царствовалъ.

[§ 27]

5. „ Суботинъ по Сабина царствовалъ [§ 42].
6. „ Таганъ по Суботина царствовалъ [§ 27]. |37|
7. „ Талерикъ по Тагана царст. [§§ 28, 29]
8. „ Кардамъ по Телерика царст. [29, 100]
9. „ Крунъ по Кардама царст. [§§ 30, 31, 100]
10. „ Михаилъ Іоаннъ по Круна царст. [§§ 32—34, 93, 98, 108, 117 т. 2]
11. „ Симеонъ Лабасъ по Михаила царст. [§§ 35—38, 101].
12. „ Петаръ перви по Симеона царст. [§ 39]
13. „ Борисъ по Петра царст. [§§ 40, 41]
14. „ Селевкія по Бориса царст. [42]
15. „ святы Давидъ по Селевкія царст. [§§ 42, 98, 117 т. 3]
16. „ Самоилъ по Давида царст. [§§ 43, 44, 102]
17. „ Радомиръ по Самоила царст. [45].
18. „ святы Іоаннъ Владимиръ по Радомира царст. [§§ 45, 46=Владисавъ, 98; 117 т. 4].
19. „ Доланъ по Іоанна Владимира царст. [§§ 48, 49]
20. „ Алусіанъ по Долана царст. [§ 49]
21. „ Асѣнъ царъ, втори Асѣнъ, наречены стари царъ Асѣнъ, по Алусіана отъ Бога на царство помазанъ и нареченъ. Славно царствовалъ по Алусіана за много лѣта. [§§ 50—56, 103].
22. „ Петаръ втори по Асѣна царст. [§ 57].
23. „ Іоаннъ Калиманъ по Петра царст. [§§ 57—60, 104].
24. „ Смилецъ по Калимана царст. [§ 61].
25. „ Борилъ по Смилица царст. [§ 61].
26 „ Костантинъ Шишманъ по Борила царст. [§§ 62, 63, 72, 77, 105].

27. „ Лаганъ по Костантина царст. [§ 77]
28. „ Іоаннъ Асѣнъ по Лагана царст. [§§ 77, 78]
29. „ Петаръ трети по Асѣна царст. [§ 78]
30. „ Свѣтославъ по Петра царст. [§ 79]
31. „ Михаилъ втори по Свѣтослава царст. [§§ 62, 72, 80].
32. „ Александръ по Михаила царст. [§§ 81—83, 106].
33. „ Іоаннъ Шишманъ по Александра отца своего царствовалъ, и той послед[н]и царъ Болгарски былъ [§§ 84—88].

§ 93. Тако отъ Асѣна великаго, перваго царя Болгарскаго, лѣто Господнѣ 720, до царя Шишмана последняго и до лѣта 1370 преишли 33 царовѣ Болгарски. Въ некои церкви и монастиры въ поменицы обретаются имена царемъ Болгарстемъ повече отъ четиридесятъ и не по реду писани: ту има имена на сыновѣ царски, кои и небыли 38 царевѣ, но тако писали ихъ имена „царъ“, „царъ“, „царъ“, но вси не царствовали; на некои цари и неписали имена. Некои отъ ныхъ были нечастиви преди Круна; и Крунъ нечастивъ былъ. Отъ Михаила Іоанна перваго благочестиваго царя, брата Крунова, како ся крстилъ въ Терново, вси были благочестиви; отъ него ся повлекло племя и родъ цари благочестиви Болгарскихъ, якоже рехомъ [§ 32]. Той блажени и велики царъ Михаилъ тако ся называлъ: Іоаннъ Михаилъ; и по оно негово имя кои были отъ негово плѣмя цари Болгарски, таквая титла имеяли: перво писали Іоаннъ, потомъ имя свое како ему было [§ 117. т. 2]. Тако и послѣдни Шишманъ царъ пишется Іоаннъ Шишманъ; и де им ся образи обретаютъ и печати и превелегии, вси ся тако подписували на имя своего праотца и прародителя, блаженнаго царя Іоанна. Михаилъ некой [=Лаганъ? вж. § 77] похищалъ царство Болгарское, отъ прости родъ; но не успеяли никои отъ ныхъ. По некое время изгоныли ихъ господи и войнство Болгарское и паки поставляли отъ царски родъ и плѣмя на царство Болгарское, и до послѣдняго Шишмана.

§ 94. Знаменіе на печатъ царски имеяли

изображеніе лвово: то знаменуетъ како былъ народъ Болгарски силенъ на бранъ и войска, како лави; имали народно славно имя [1] и отъ кесари многократи данъ взимали. Рекохомъ за Болгари и цари ихъ и Греци, и Болгари; неписахомъ зде, що бы похваляли Болгаръ и Грецы хулили. Смотри читателю; но како ся обрете дѣяніе ихъ, тако и написася. Греци исперво не писали по реду, а нынѣ не имеютъ писано извѣстно все за Болгари и храборство ихъ неколико время що имеяли; и не вѣруютъ що у ныхъ не е писано: у ныхъ писано по ныхна прилика; въ наши рукописны много кныги и прѣвелегіи тако обретается исперво время писато, како и написася отъ начала зде.

§ 95. Болгари имеяли и други крали и цари изокола Болгарія: Татари, Маджари, Немци, Латини, Сербіе; но мало некогда имеяли съ ныхъ войска и бранъ, а со Грецы непрестанно: ни мало когда имеяли миръ, но все бранъ и войска и злоба между ихъ было. Греци имеяли Болгари прости и глупави и укоравали ихъ съ ныхна мудрость и политика и радили всегда да ги покоратъ подъ своя властъ; но Болгари ако и прости были и глупави отъ Греческая мудрость и политика, но на бранъ и войска были крѣпки и храбри: не боялися Грекомъ на бранъ никако, но за толико лѣта ся противляли Грекомъ. Греци имеяли мудростъ и политика и церемоній много; Болгари паки храбростъ и согласіе на бранъ неуклонна. Тако не были покорни никако едины другимъ, докле привлекли на себѣ гневъ Божій и погубили свое царство и господство и стали нижайши рабы Турски, и до сего дне. Да су имеяли любовъ и согласіе Грецы и Болгари, не би могли Турци одолети ихъ никако. Но оны сами Греци позвали ихъ на помощъ, и предалися сами въ руце ихъ; и обтекли ихъ Турци отвсюду, и покорили ихъ подъ своя властъ и иго.

---

1 народъ, но славно имя имеяли.

|39| ГЛАВА VII.

Собраніе во кратце, колико были знаменити крали и цари Болгарски.

§ 96. Въ началехъ былъ найсилни и знаменитъ краль Батоя, акожде речеся [§ 18]. Онъ узелъ Нишка епархія, Скопская и Охридская отъ Греци и Латины, и изгналъ ихъ отъ тая земля и епархія; и населилъ ту Болгари, и поставилъ престолъ кралевски и крѣпостъ Болгарскою въ Охридъ градъ. Покорилъ кесари Гречески Костантина Погоната и Устиняна второто и данъ отъ ныхъ взималъ за много время, въ лѣто шестаго Вселенскаго Собора [§§ 18, 22, 23].

§ 97. Св. краль Тривелія по того Батоя краля насталъ. Тако и онъ былъ благополученъ, веледушенъ, мудръ, послѣди и святы и велики угодникъ Божій. Той краль ишелъ на Маджари и покорилъ ихъ подъ свою властъ; и много наложилъ на ныхъ данъ и теготу за оны Болгари, що были Маджари изгнали и излобили исперво, якоже рехомъ; за то много казнилъ Аваровъ или Маджаровъ той святы кралъ, велики предводитель и свѣтилникъ Болгаромъ. На велика полза даровалъ его Богъ народу Болгарскому: якоже Моісея роду Еврейскому, и Костантина царя Латиномъ и Грекомъ, тако и того Болгаромъ. Онъ поставилъ имъ и научилъ ихъ судъ царски и градски, и чинъ воински уредилъ Болгаромъ: исперво то оны никако не знаяли; тако паки пріялъ святое крещеніе и просвѣтилъ весъ народъ свой Болгарски святымъ крщеніемъ [§ 111]. И отъ великія ревности и усердіе, що имеялъ къ Христу Богу, оставилъ кралевство и всю славу мірскою и воспріялъ чинъ и смиреніе монашеское, и скончалъ [1] свято и благоугодно свое житіе [§ 117]. Всяки образъ и чинъ дѣломъ святымъ и богоугоднымъ показалъ всему Болгарскому народу [§§ 24, 25]. И царски чинъ, и христіански показалъ имъ; но Бол-

---

1 и искончалъ.

гари, исперва прости и неискусны писанію, оставили безъ памятъ и правило и праздникъ таковаго святылника великаго Болгарскаго, святаго и блаженнаго краля Тривелія; за то недобре сотворили.

§ 98. Тако паки вспоменемъ 3 цари святы и добродѣтелны: Михаила блаженнаго царя по Тривелія святаго. Егда по некое время Дунавски Болгари отступили паки отъ Православіе въ поганство, паки того блаженнаго царя Михаила избралъ Богъ народу Болгарскому, и просвѣтилъ его св. крещѣніемъ; и показалъ чудеса святымъ крестомъ въ руку его, и услишалъ моленіе его вскоре, якоже речеся исперво [§§ 32—34, 108]. Той паки втори просвѣтителъ народу Болгарскому во велику тишину и благочестіе скончалъ свое житіе богоугодно и свято; нареченъ „Іоаннъ Михаилъ, праотецъ всемъ царемъ Болгарскимъ“. Кои по него царствовали, благочестіе его содержали; и отъ плѣмя и рода его были, и на негову титлу ся подписували [§§ 93, 117. т. 2]. Нарицаютъ его въ превелегіи Изугравски: „Іоаннъ Михаилъ, нашъ прародитель, великій въ царехъ Болгарскихъ; не можемъ преступити заповѣдъ его: що онъ исперво повелѣлъ, то и ми подтверждаемъ“. Тако имеяли въ велику почестъ цари Болгарски того блаженнаго царя Іоанна Михаила. |40| Тако вспоменемъ блаженнаго Давида царя Болгарскаго. И онъ оставилъ волею царство и славу мірскою и воспріялъ смирени чинъ иночаски; и скончалъ свято и богоугодно свое житіе, и имеялъ мощи въ Охридъ градъ, цѣли и нетлѣнни [§ 42]. Тако и святы царъ Владисавъ или Владимиръ нареченъ [§ 117. т. 4], былъ и братанецъ святому царю Давиду: въ велику добродѣтелъ поживѣлъ, и за православною вѣру и за чистоту тѣлесною мученически скончалъся, якоже исперва рекохомъ [§ 45]. Греци много несогласно писали и во исторію, и въ житіе его, или по невѣденіемъ, или покриваютъ родъ его, како е былъ царъ Болгарски, и отъ рода его цари Болгарскихъ [§ 46].

§ 99. Тако и Асѣнъ, перви царъ Болгарски, знаменитъ и славенъ и благополученъ въ бранехъ былъ, якоже речеся [§ 26]: побѣдилъ и побилъ толико хиляди Араповъ и покорилъ толико земля царству Греческому и пріялъ

вѣнецъ и титла царская; поживелъ благочестно и мирно за многа лѣта на царство Болгарское, въ Охридъ градъ, и преставился съ миромъ [§ 92. т. 1].—Добрица царъ, втори царъ Болгарски. Онъ былъ въ бранехъ славенъ и непобѣдимъ; билъ отъ страни Дунавскіе, за то пренеслъ престолъ царски отъ Охридъ въ Преслава. Оградилъ Преслава градомъ и поставилъ ту престолъ и крѣпостъ Болгарскою. За то возненавидѣли его Болгари Охридскіе, понеже принеслъ отъ Охридъ престолъ въ свою страну Дунавскою, и востали на него и убыли его по зависти и несогласіе [§ 27].

§ 100. Чесо ради знаменитъ былъ царъ Кардамъ? Понеже прежде его четири цари были неблагополучни, и въ мале не покорили Греци во время ихъ подъ своя властъ царство Болгарское; но той царъ Кардамъ былъ храбаръ и благополученъ: много бранъ имеялъ со Греци и много войнство побылъ и генерали ихъ много поробилъ; на бранъ никако немогли Греци победити его [§ 29]. Тако за много время свобождалъ землю Болгарскою отъ насиліе Римское, и преставился. — Почто знаменитъ былъ царъ Крунъ? Понеже и онъ весма былъ славенъ и благополученъ во бранехъ: отъелъ отъ Греци градъ Софія, Самоковъ, Фелибе, Щипъ, Струмица, Едрене, и населилъ по тая земля народъ Болгарски; и много Греци пленилъ и избилъ ихъ за вѣру христіанскою. Былъ нечестивъ, но попущеніемъ Божіимъ много пакостъ дѣялъ Грекомъ; убылъ царя Никифора, якоже речеся исперво [§§ 30, 31]. Той перво сградилъ Терново, 3 града между реку Янтру, и ту поставилъ престолъ царски.

§ 101. Чесо ради царъ Симеонъ Лабасъ знаменитъ былъ? Понеже жестока бранъ и непрестана съ цари Гречески имеялъ и восегда ихъ побѣждалъ; четири реда съ войска на Цариградъ ходилъ и много мѣста плѣнилъ и покорилъ и попалилъ. Въ то негово царство за тридесятъ и пятъ лѣтъ никако неимали миръ Греци и Болгари: отъ то время велика вражда остала и порицаніе между Греци и Болгари, и до сего времене. Тако Симеонъ царъ свобождалъ землю Болгарскою крѣпко; идуще на пути преставился.

§ 102. Самоилъ царъ, исперво благоговѣйнъ и благополученъ за много лѣта, побѣждалъ |41| крѣпко Латины и Греци и много земля отъ ныхъ взималъ и держалъ, и пресѣлялъ народи по различнихъ страны, и былъ славенъ и слышанъ по Вселеною. Последи ради убыеніе, що избылъ плѣмя царское, казнилъ его Богъ: и побѣдили его Греци и поразили войнство его, и ослепили, якоже речеся исперво за царя Самоила [§§ 43, 45].

§ 103. Чесо ради знаменитъ былъ царъ Асѣнъ стари по премного? Понеже самъ Богъ избралъ его и помазалъ и утвердилъ его на царство Болгарское. Было пало коначно и запустело отъ областъ Греческою: по того царя Асѣна паки Богъ воздвигнулъ и обновилъ въ руку его скиптру и царство Болгарское и покорилъ цари и кесари Греческіе подъ нымъ; и данъ давали сему царю и сыну его за много лѣта, якоже речеся исперво за сего благочестиваго царя Асѣна стараго [§§ 50, 56; 92. т. 21].

§ 104. По что знаменитъ былъ царъ Іоаннъ Калиманъ? Понеже былъ искусенъ и благополученъ на браны, много крали побилъ и царя Ѳеодора Ласкара ослепилъ, и много села и гради покорилъ подъ свою властъ. Отъ вси цари Болгарскіе найвече земля той царъ держалъ, преселевалъ Греци въ Болгарію, а Болгари въ землю Греческою, въ Драма градъ, то естъ Македонія, исти столни градъ Филиповъ. Въ той градъ Драма, и Серезъ, и Мелникъ, и Солунъ, — отъ вси епархии изгналъ народъ Гречески и населилъ народъ Болгарски; и донынѣ Болгари по тія епархии сѣдатъ и обретаются. Десятъ градове Греческіе отъ основаныя разорилъ, и покорилъ Греци, Латини, Сербіе, Маджари, Арбанаси, обе Влахии; всехъ тія народи и земля обладалъ и данъ отъ ныхъ взималъ. Тако написано за то въ Прологу и въ превелегии Изографски Не былъ други царъ Болгарски подобенъ сему царю Іоанну Калиману въ благополучіе и во славу царскою [§§ 57—60].

§ 105. По чесому былъ знаменитъ Костантинъ Шишманъ? Понеже и той былъ отъ рода Асѣна царя и толико былъ красенъ лицемъ и возрастомъ; отъ много страни приходили человѣци видѣти его, и поради великаго его

возраста нарекли его Шишманъ [§ 62]. Той царъ много бранъ имеялъ со цари Греческіе, но никако не могли победити его; но той много землю плѣнилъ Греческою. Два царя Гречески дали ему свои дщери, перво Ѳеодора, послѣди Марію, въ жены, како ся исперво за то рече [§ 63], — да би имеяли миръ и любовъ съ ными [§§ 72, 77].

§ 106. По что царъ Александръ знаменытъ былъ? Понеже егда убыли Сербіе царя Михаила, брата его, востали на землю Болгарскою и пришли до Мрака и Радомиръ, воевали Болгарія; тако востали и Греци отъ Черное море на гради Болгарскія и воевали ихъ; — но той царъ Александръ мало войска имеялъ, но помощію Божіею всехъ одолелъ и победилъ. И изишелъ съ нова войска противо Сербіе, и одолелъ ихъ и прогналъ отъ Болгарія; пак ся обратилъ, и царя Греческаго сос десетъ хиляди войска (а Греци осамдѣсятъ хиляди),—но победилъ и свободилъ отъ много бѣди землю Болгарскою. И предержалъ мирно и разумно за много лѣта царство Болгарское, якоже исперва речеся [1] за царя Александра [§§ 81—83].

§ 107. |42| То су были знаменити цари Болгарски, 13 цари. Зде воспоменухомъ святаго царя Давида, Іоанна Владимира: ради святое и праведное житіе ихъ предпоменухомъ зде; а прочи: Тривелія святы кралъ и святы царъ Іоаннъ Михаилъ и житіемъ были святы, и благополучіемъ царскимъ [2] храбри и крѣпки были. Тако и други деветъ цари были непобедимы на бранъ, и въ тешкая и усилная времена смотреніемъ Божіимъ свобождали своего народа Болгарскаго отъ великое озлобленіе и плѣненіе инехъ языковъ и царство. За оны прочіи цари Болгарскіе что речемъ? Некои отъ ныхъ были неблагополучни, и побеждали ихъ Греци неколико крати; некои паки самоволно предаялися Грекомъ; а други не были отъ плѣмя и родъ царски, и востаяли на ныхъ Болгари и прогонили ихъ отъ царство, други убивали за некое несогласіе; некои паки отъ цари Болгарскихъ любили миръ и имеяли велика любовъ со Греци и прочи крали: поживеяли мирно и тихо, не имеяли никаква

---

1 речется; 2 а царскимъ.

бранъ, ны войска, якоже исперво за всехъ зде по реди писася. За некои цари весма во кратце написася, како да су за едно лѣто или за мало царствовали: по много су лѣта некои царствовали, но въ кратце ся обрете дѣяные ихъ; за то ся тако и вократце и написа. Можаше отъ Греческая исторія на много цари Болгарскии[1] изобрестися, по колико лѣта царствовали, но не всѣм царемъ обрѣтается, за то не писахомъ лѣта ихъ, по колико кои царствовали.

ГЛАВА VIII.

О учителахъ Словенскихъ.

§ 107. Воспомянути потребно во кратце за святаго Кирíла и Меѳодія въ кое время составили писмена и книги на Словенски язикъ.

Во время Михаила царя иконоборца былъ Кирílъ и Меѳодія. Родилися у Солунъ градъ отъ отца именемъ Левъ, сановита и богата и добродѣтелна человѣка. Святы Меѳодія сталъ войвода Словѣнски или Болгарски и научилъ ся язикъ Словѣнски; по десятъ лѣта оставилъ санъ воински и воспріялъ чинъ монашаски. Кирílъ святы былъ помлади братъ Меѳодіевъ: учился послежде философія въ Цариградъ за едно съ Михаила царя, малаго сына Ѳеофилова, и былъ философъ изреденъ и славенъ во Цариградъ; и по совѣта брата его Меѳодія оставилъ міръ и воспріялъ и онъ монашески чинъ и провождалъ свято житіе.

§ 108. И во время то егда царствовалъ Муртагонъ въ Болгарію, пришелъ Меѳодія въ Терново,

---

[1] Болгарски и.

понеже искалъ тогда Муртагонъ царъ писца иконаго да му напише палати [вж. § 32]. Меѳодія былъ зналъ то дѣло; но вече того ради пріишелъ, да би возмогалъ научити и уловити Болгари во вѣрѣ христіанстей. Тако[1] ему заповѣдалъ Муртагонъ царъ да му напишетъ на оная палата звѣрове и птици и подобіе ловитвы; но святы Меѳодія написалъ пришествіе Христово, толико хитро и страшно. Когда |43| виделъ царъ оно написаніе, устрашился и пришелъ въ чувство и умиленіе; тогда Меѳодія улучилъ время подобно и глаголалъ царю и поучавалъ его, да пріиметъ вѣру христіанскою. И обратилъ Муртагона на сіе. Послалъ къ царици Ѳеодори, и пришелъ изъ Цариградъ епископъ посланъ отъ царици, и крестилъ царя Муртагона; нарекалъ имя ему Михаилъ. И много народъ Болгарски крестилыся въ то время, понеже Меѳодія глаголалъ имъ и училъ ихъ языкомъ Болгарскимъ. После того убеждени отъ царици и отъ иныхъ[2] Болгаровъ воспріяли Меѳодія и Кирілъ епископство, да идатъ да учатъ Болгари и прочи Словѣни вѣру христіанскою, и нарекли ихъ апостоли Болгарскіе.

§ 109. Постился святы Кирілъ 40 дни, и извадилъ 40 слова и сложилъ писмо на словенски язикъ; перво написали отъ Іоанна Евангеліе: «въ начале бе Слово», и показали то царю и прочимъ и патріарху Игнатію; и онны то велми похвалили и рекли имъ, учити Болгари и Словѣны по язику ихъ и преводити отъ Гречески кныги на Словенски. Оны пріишли въ Охридъ при архіепископа Климента: онъ

---

[1] како; [2] ныхъ.

былъ родомъ Болгаринъ, но по гречески четалъ. И ту ся собрали пѣтъ философе отъ болгарски родъ, знали Елински премудрости и писаніе: Климентъ, Сава, Наумъ, Еразмъ, Ангеларія. То су вси святы мужи петъ отъ язика Болгарскаго, и тако съ Кирíла святаго и Меѳодія были седамъ даскали, искусни и премудри. Тако собирали речи изредни и прави и отъ Болгари, отъ Сербіе, отъ Руси, отъ М[о]ск[о]вѣ, отъ Словене, отъ Лехове: то су за много время ловили речи отъ тія народи, докле су составили псалтиръ и Евангеліе и други кныги [§ 117. т. 9—14]; и предалъ ихъ перво Болгаромъ, и наречени были кныги Болгарски, како и донынѣ Грецы то знаютъ. Весъ народъ и 4 патріарси, Іерусалимъ и Синая[1], Свята Гора, — вси говорутъ: кныга Болгарская или Воргарска, а не Сербска или Словенска, по святы Кирílъ и Меѳодія.

§ 110. Послежде были поставлени епископи въ Морава Славяномъ; не Сербска Морава, що иде презъ Шумаида, но друга Морава при Окіанъ море, що ся назива море Балтинское, при Брандибура: оттамо су исперво изишли Болгари, а они, що су тамо остали, нарицаются Славяны. Тамо были за неколико епископствовали и учили оны Славяны вѣру христіанскою; и тако послежде по ради того народа нарекли писмо и кныги словенски. И тако, кой народъ чати тія кныги, тако ся нарицаютъ общо словенски; но Греци, како исперво знаютъ, Болгарски кныги кажутъ, а не инако, и донынѣ. Тако перво Болгари воспріяли

---

[1] Іерусалимскія.

писмена и кныги славенскія и святое крещеніе отъ всего[1] народа славенскаго.

§ 111. Ако ся и надносатъ Москали, и Руси, и Сербіе, и прочи да су поперво оны пріяли писмена Словенски и крещеніе, но нестъ тако: не могутъ поставити на то никакво свидетелство; ако и пишутъ Москали и Руси за то, но Гречески и Латински лѣтописи известно изявляютъ, въ коя времена Болгарски краль святы Тривелія пріялъ крещѣніе съ свой народъ Болгарски, въ лѣто 703, мало нечто по шестаго Вселенскаго Собора. И держали благочестіе |44| Болгари 78 лѣта. Неимеяли писмена по своему язику, по Латински и Гречески читали и писали, не были крѣпко утверждени въ вѣрѣ; того ради отступили паки въ поганство цари Болгарски, но не весъ народъ. Въ Охридъ градъ поставленъ былъ на пети Соборъ архіепископъ самовластенъ, за що Иустіньянъ царъ былъ отъ Охридъ родомъ (перво звали Охридъ Дарданія). И на пети Соборъ Вселенскихъ умолилъ Иустиньянъ царъ святы отци и поставили архіепископа самовластна, да му незаповеда нькой патріархъ, и оградилъ градомъ Охрида; но въ та времена Болгари узели отъ Греци Охридъ градъ и тамо имеяли столница царская. Въ Охридъ пріялъ святое крещеніе святы краль Тривелія.

§ 112. И докле имеяли въ Охридъ престолъ царски при архіепископа, пребивали въ благочестіе; а егда пренели престолъ царски въ Загоріе въ Терново, отступили отъ благочестіе цари Болгарскии, и были въ поганство деветдесятъ и две лѣта. Паки въ лѣто (Баронія

[1] своего.

листъ 908)[1] 845 Муртагонъ или Михаилъ, а не Бо[лга]-рисъ, како Баронь пишетъ [§ 34], пріялъ святое крещеніе со всѣмъ народомъ Болгарскимъ; отъ она времена и донынѣ народъ Болгарски неотступно въ благочестивою вѣру пребиваютъ. Олга княгина Русийская пріяла крещеніе въ лѣто 958 (Баронія листъ 1033), но съ неки мало человѣков отъ рода Русийскаго; священицы греческія имѣяли, а не словенскія: не умеяли Руси тогда еще никако читати славенски. Послѣ Олги княгины Владимиръ князъ Русийски и Кыовски пріялъ святое крещеніе въ лѣто 1008 (Бароній листъ 1079); весъ народъ Русийски и московски крестылися. Ту извѣстно естъ, како Болгари прежде Русийскаго и Московскаго народа за 183 лѣта пріяли со всехнародно крещеніе; тако и писмена и кныги славенски тогда пріяли. А Сербіе были подъ папа, и Римска вѣра держали: никако нема[2] ны у Латински, ны у Гречески лѣтописи за Сербіе писано, въ кое время крестили ихъ Римляне; но въ лѣто 1130 Неманіе жупанъ Сербски пріялъ святое крещѣніе, но не весъ народъ Сербски, но мало народъ. Послежде святый Сава архіепископъ, сынъ Неманіевъ, во лѣто 1190 обратилъ весъ народъ Сербски въ Православною вѣру; тако и Сербіе послѣ Болгаровъ за 345 лѣтъ пріяли вѣру православною.

§ 113. Тако Болгари отъ Словенски вси народи прежде пріяли Православія, прежде имеяли себѣ патріарха и цари и по своему язику читати почели; но Болгарія посреде Турчиномъ, близу Цариградъ: за

---

[1] лѣто; [2] не ма.

то су весма озлоблены и попраны Болгари отъ Турков, якоже видится; за то не могутъ никакову хитростъ или мудростъ книжною воспріяти. Руси и Москали имеютъ царство и свобода церковная за много время, поставили школи, и тако по мало отъ Греци и отъ Латини и отъ прочи язици воспріяли мудростъ писмена, понеже возможно имъ естъ, и щампаютъ Словенскія кныги; за то на свой языкъ много речи обращаютъ и пишутъ, како е |45| нымъ прилично. Тако и Сербіе, кои су подъ Турци даныцы, горе су прости, нищетни отъ Болгари; а кои су под Немечка держава, оны мало поискусни читати и писати, за що имеютъ свобода церковная; и отъ скорая времена почели учитися на школи, и имеютъ архіереи отъ свой языкъ и прилежни су своему народу учитися. Некои отъ ныхъ и ругаются Болгаромъ, за що су прости и некныжны въ Писаніе; но оны Руси и Серби да благодаратъ Бога, де ги е покрилъ отъ попраніе Агаренское и отъ Греческая властъ архіерейская: що Болгари страдаютъ, да су оны то мало искусили, то бы весма Болгаромъ благодарили, за що въ толико страданые и насиліе держатъ свою вѣру непремено.

ГЛАВА IX.

§ 114. Внемли, зде опасно читателю: да помниши, въ кое время поставили Болгарскіе цари себѣ патріарха въ Терново и колико святы обретаются отъ языка Болгарскаго. Симеонъ нарицаеми Лабасъ царъ Болгарски воспріялъ царство по Михаила, како исперво написахомъ [§ 35]. При Михаила заповедалъ

папа Римски 3 лѣта Болгарія, за що и Папини епископи Павелъ и Формосъ много народ Болгарски крестыли; но въ то время отступилъ Папа Римски отъ благочестіе: за то Греци изгнали изъ Болгарія Папини епископи. И поради Болгари, кои да бы ихъ имеялъ подъ своя властъ, много распра и преніе было между Греци и Римляне; за то ся конечно проклели и разлучили Греци и Римляне, и остали Болгари подъ Цариградская патріаршія неколико время. Но Греци на поставленіе архіепископа Терновскаго искали много злато и дани отъ цари Терновския. Но Симеонъ Лабасъ имеялъ велика бранъ и жестока войска на Греци за много время за то святокупсво, що зимали за поставленіе за архіереи; и за други гнѣвъ, що имеялъ на Греци, отступилъ отъ патріаршія Цароградскія и хотелъ пристати къ Римляномъ. Того ради Гречески патріарси вси четири, ово да учинатъ миръ и согласіе со Болгари, друго да не отпущатъ ихъ въ Римскою ересъ, благословили и поставили въ Терново Болгаромъ патріарха самовластна.

§ 115. Докле царствовали, Болгари поставляли патріарха и епископи отъ свой язикъ болгарски; и въ Охридъ Терновски патріархъ поставлялъ архіепископа; по патріарха былъ перви Охридски, по него Преславски, пакъ Софиски. Въ Охридъ, въ Преслава и въ София имеяли Болгарски цари палати царски и седели барони велики, содержали воинство болгарское и собирали данъ народни; ту имеяли архіепископи перво по патріарха. Тако и у Видинъ былъ баронъ велики, архіепископъ четверти по Софискаго архіепископа. Тако су имеяли цари 4 барони или беглеръ-бе-

гове по царя, що су строили воинство Болгарское; тако и четири архіепископи или митрополити, що су были по патріарха Тернавскаго, що су имеяли подъ собою по много[1] епископи по Болгарія надъ Болгарски язикъ. Тако имеяли чинъ и правленіе. А когда имеяли и Греческая земля неколико крати подъ собою цари Болгарски, воинство болгарское и барони |46| поставляли надъ оны страни и места Гречески, а владицы и священици Греческіе не дирали никако, ны что[2] заповѣдалъ патріархъ Терновски на гречески епископи и священици, но точію надъ Болгари заповедалъ, — надъ свои епископи и священици, а ва чужди епархіи духовни не са владели, но царско воинство. Тако и Греци когда зимали на время отъ Болгари некои места, воинство поставляли царское, а не епископи и священицы.

§ 116. Послежде когда узели и попрали Турци Болгарія, тогда са патріарси Цароградски съ Турская помощъ и насиліе паки освоили Терновская патріаршія подъ своя властъ; и на пакостъ и злоба, що имеютъ на Болгари еще исперво время, не поставляютъ отъ болгарскаго языка епископи Болгаромъ, но све отъ Гречески язикъ. И не радатъ отнюдъ за Болгарски школи или ученіе, но обращаютъ все на Гречески язикъ; за то су остали Болгари прости и неучени и неискусны писаніемъ, и много ся отъ ныхъ обратили на Греческая политика и тченіе и за свое ученіе и языка слабо брежàтъ. Тая вина Болгаромъ отъ греческая духовная властъ приходитъ. И много

---

[1] помного; [2] нычто.

насиліе неправедно отъ Гречески владыки терпѧтъ во сія времена, но Болгари пріимаютъ ихъ благоговѣино и почитаютъ ихъ за архіереи и сугубо плащаютъ имъ должное; за то по ныхна простота и незлобіе воспріимутъ отъ Бога мзду свою. Тако и оны архіереи, що съ Турска сила, а не со архіерейское правило творатъ Болгаромъ велика обида и насиліе, — и оны по свое дѣло и безсовестіе воспріимутъ мзду свою отъ Бога, по реченому: яко ти воздаси комужду по деломъ его!

ГЛАВА X.

Тѵ собрахомъ ко кратцѣ имена сватыхъ Болгарскихъ, колико просіяли отъ болгарски язикъ къ послѣдная времена.

§ 117. [1.] Перви святы краль Тривелія, наречени Θеоктистъ монахъ, былъ въ лѣто 703 мало по шестаго Собора Вселенскаго пріялъ святое крещеніе; и крестылся въ то негово царство весъ народъ Болгарски. То первое крещѣніе болгарское было при того святаго краля Тривелія. Онъ по мало время, что имеялъ ревностъ и усердіе къ Христу Богу, оставилъ кралевство и мірская слава, сограділъ себѣ монастиръ велики блызу Охрида, и въ той монастиръ пріялъ монашаски чинъ. И пребывалъ жестокимъ житіемъ и скончалъ свято и богоугодно свой животъ, и преставился къ Богу въ той монастиръ [§§ 24, 25, 97, 111].

2. Царъ Терновски блаженны и достопамятни Михаилъ или Іоаннъ. Отъ него ся повлекло плѣмя и род на цари Болгарски до Шишмана Іоанна послѣднаго; вси ся на то негово имя и титла подписували, кои были отъ негово плѣмя: перво писалъ свое имя, какое е[1] му было, по-

1 какое.

томъ Іоаннъ, то естъ Іоанновичъ [§ 93]. Тако держали титла и почестъ цари Болгарски своего прародителя Михаила Іоанна, отъ коего имеяли свое плѣмя царско и православною вѣру: въ ныхъ отъ него ся почела. Паки въ Терново той царъ |47|, якоже рекохомъ, втори просвѣтителъ былъ Болгаромъ по краля Тривелія [§ 98]. Въ лѣто 845 крестылъся, и чудеса показалъ Богъ съ нымъ Болгаромъ; со крестъ въ руку его и молитвою своею къ Богу избавилъ [1] Болгарію отъ велики гнѣвъ Божіи, якоже пишется о немъ въ Баронію вторія части, на листе 908. [§§ 32—34]. Поживелъ благочестно и мирно на царство Болгарское 45 лѣтъ и преставился въ вечною жизанъ.

3. Святъ царъ Давидъ: оставилъ царство волею брату своему Самуилу, отишелъ въ монастиръ и воспріялъ монашаски чинъ, и поживелъ свято и богоугодно. Въ мало время преставился къ Богу, и были мощи его нетлени извадени [2] и въ Охридъ принесены [§§ 42, 98].

4. Святы царъ Іоаннъ Владимиръ, сынъ Ароновъ: царствовалъ въ Охридъ 3 лѣта, имеялъ свято и богоугодно житіе и убиенъ отъ жены и шура своего ради чистое и воздержателное свое житіе и ради православною вѣру. И донынѣ почиваютъ нетлѣни святыя мощи его въ Елбасанска страна, якоже исперва за него речеся [§§ 45, 46, 98]. То су отъ Болгарски царове 4 цари святы и богоугодны.

5. Святый Іоаннъ патріархъ Терновски: во время царя Асѣна стараго былъ. Онъ вѣнчалъ его на царство, якоже речеся исперво [§ 50]. Скончалъ св. свое життіе въ Терново на томъ патріаршаскомъ престолѣ.

6. Святы Θеофилактъ, толкователъ Евангелски, учителъ церковны велики и премудри вѣтійя на три язика; писалъ кныги полѣзны церкви, исторіи много по гречески, латински, болгарски, много кныги превелъ на болгарски язикъ. Великъ былъ житиемъ, ученіемъ славенъ, Грекомъ и Латыномъ и Болгаромъ былъ на велика полза и похвала. Таковаго великаго святытеля и учителя воздвигалъ Богъ

---

1 и избавилъ; 2 изъ Вадени.

Болгаромъ отъ рода ихъ, и просвѣтилъ своимъ житіемъ и ученіемъ вся Болгарія. Призвалъ его царъ Асѣнъ и царица Марія, супруга Асѣнова, отъ Охридъ съ велико моленіе, и поставили его въ Терново патріарха. И былъ за много время ту; живелъ и красилъ престолъ Терновски и прогналъ ересъ Новатіанску и Армянскую отъ Болгарія, тако и Латинская отъ Влахія [§§ 52, 53]. На томъ престолѣ скончалъ святое свое житіе.

7. Святы Евѳимія патріархъ Терновски, ученыкъ святаго отца Ѳеофилакта : тако ученъ былъ и мударъ и святый житіемъ, како и учитель его. Ученыкъ святаго учителa, по всему подражателъ житіе и труди и ученіе Ѳеофилактово; по немъ и наместникъ престола его. Много книги написалъ и житія святыхъ превелъ на болгарски язикъ и похвали святымъ многимъ; написалъ святогорскимъ калогеромъ много правила, и чинъ церковни показувалъ; и за све его вопрашали: онъ имъ на то премудро отписувалъ. И донынѣ обретается въ рукописныхъ книги писаніе его. При Іоанна сына Асѣнова |48| после былъ; и ходатайствомъ и настояніемъ его много монастири зградилъ царъ Іоаннъ въ Болгарію по различныхъ места и по пустыни [§ 60]: онъ въ тія монастири поставлялъ и монаси много, и предавалъ имъ чинъ и уставъ монашаски, и много умножилъ славословіе Божіе на много места по вся Болгарія. И былъ на велика полза Болгарскому своему роду, якоже и учителъ его; и преставилъся въ старости глубоцей на своемъ престолѣ въ Терново.

8. Святы Іоакимъ. Тако и онъ былъ патріархъ Терновски и имеялъ свято и чисто житіе. Неправедно убыенъ отъ Святослава царя ради Перское войнство, що побыли Болгаровъ: тая вина налагалъ Святославъ на святаго Іоакима, за коя онъ не былъ никако повиненъ; и свергалъ его царъ съ высока гора и скончалъся мученически [§ 79].

Тыя четыри патріарси святы́ Болгарски имеяли цѣли и нетлѣны свои мощи въ Терново, якоже писано въ книга Кормчія на петомъ листе.

9. Святы́ Климентъ архіепископъ Охридски, велики чудотворецъ; и донынѣ почиваютъ мощи его въ Охридъ цѣлокупни.

10. Святы́ Наумъ: близу при Охридъ въ монастире его и донынѣ цѣлы святыя мощи его, подаваютъ исцѣленіе, и много народъ приходитъ ту на поклоненіе.

11. Святы́ Еразмъ.

12. Святы́ Ангеларія.

13. Святы́ Савва.

Тіи петъ святы: Климентъ, Наумъ, Еразмъ, Савва, Ангеларія были во время св. Киріла и Меѳодія, родомъ Болгари, но учены были Елински. И имеяли свято и славно и слишано житіе повсюду; были въ страну Охридскою, по различни места живеяли. Къ нымъ поишли Кирілъ и Меѳодія въ Охридъ, собрали ихъ, и имеяли написани Кирілъ и Меѳодія букви Славенскія, но не могли совокупити толико речи изредни отъ Славенски язикъ: и составили псалтиръ перво; но тыя петъ святи много помагали имъ и разспратили повсюду, где ся говори славенски. И собырали речи по граматика Греческая: колико има тамо[1] речи написани, съ прости оны речи собрали отъ весъ Славенски язикъ; и составили перво псалтиръ и евангеліе въ Охридъ и въ Солунъ. За то Греци известно знаютъ, и тако написано обретается въ Гречески стари Отечницы рукописны. И даскали Гречески иконописцы вси седамъ за едно пишатъ на иконы и именуютъ ихъ даскали Словенскія, кои извадили и составили кныги Славенскія [§ 109]. Ту заедно съ нымъ и святый Кирілъ и Меѳодія [§ 108].

14. Святы́ Ныколая архіепископъ Охридски: много чудеса сотворилъ въ животе своемъ. Нему ся явила Пресвѣтая Богородица и повелѣла ему поставити Иларіона святаго епископа Мегліи, якоже пишется въ житія ихъ. И преставился святы Ныколае въ Охридъ на своемъ престоле.

15. святы́ Иларіонъ Меглински епископъ: велики и святы житіемъ и ученіемъ былъ, много бранъ со еретицы Новатіани и Армены имеялъ, но |49| помощію Божіею всех одолелъ и посрамилъ, и искоренилъ отъ свою паству. Ту ся было найвече умножила оная ересъ въ Меглинская епархія. И Гречески царовѣ много наказувалъ и

---

1 тама.

удержалъ отъ ереси своимъ премудрымъ ученіемъ, якоже написалъ въ житіе его пространо Евѳимія патріархъ Терновски [§ 117. т. 7]. Въ то время принелъ мощи сего святаго Иларіона царъ Іоаннъ сынъ Асѣновъ отъ Мегліи въ Терновъ [§ 60]. Святы́ Евѳимія многими похвалами ублажаетъ и похваляетъ его.

16. Святы́ Никодимъ мироточецъ: былъ въ страну Охридскою, поживелъ и скончалъ свое теченіе. Последи пренесени мощи его въ Белиградъ Арнаутски, и донынѣ подаваютъ много исцѣлѣніе и пребываютъ нетлени.

17. Святы́ Іоаннъ Рилски [§ 39]: въ Рилскую пустыню за много лѣта богоугодно и святое житіе препроводилъ и много напасти отъ бѣсовъ претерпѣлъ; и скончалъ свое теченіе въ той пустини, и святыя мощи его и донынѣ нетлѣни и цѣли почиваютъ въ монастире его. И отъ всея Болгарія приходатъ народи на поклоненіе мощей святаго отца Іоанна; и пріемлютъ много исцелѣніе и душевну ползу Болгари, кои съ усердіемъ приходятъ къ нему во святую обытель его на поклоненіе. Отъ вся слава Болгарская, що были исперво толико монастири по Болгарія велики и царски, въ тая наша времена единъ той монастиръ Рилски оставилъ Богъ цѣлъ пребывати, молитвами святаго отца Іоанна. И на велику ползу е той всемъ Болгаромъ: за то су должни вси Болгари прилежно чувати и милостину давати въ той святи Рилски монастиръ, да не угаснетъ толикая полза и похвала Болгарская, що пріемлютъ отъ той монастиръ Рилски молитвами святаго отца нашего Іоанна, славнаго святаго Болгарскаго.

18. Святы́ Гаврилъ Лесновски: поживелъ въ пустиню Лесновскою, въ епархія Щипскія; много лѣта препроводилъ постническо и свято житіе, и преставился къ Господу.

19. Святы́ Прохоръ Пшински: въ пустиню Пшинскою, въ епархіи Скопскія поживелъ богоугодно и свято и дивно житіе; имеялъ даръ пророчески и за много вѣщи предсказовалъ, како писано пространо въ житіе его. И донынѣ святые его мощи точатъ миро цѣлѣбное.

20. Святы́ Іоакимъ Саранда порски[1] пустиножителъ; въ той пустини за много лѣта препроводилъ и скончалъ святое свое житіе. Но отъ скорая времена монастиръ его запустѣлъ, и мощи его или во землю лежатъ, или некуде ихъ пренели кологери; за то неизвѣстно естъ, де ся обрѣтаютъ.

21. Святы́ Іоаникія Девичаски: живеялъ въ гору Девичу, на предѣлъ Сербіски и Болгарски, въ епархіи Грачанскіе на Бело-поле; ту поживелъ и скончалъ свое теченіе. И донынѣ святыя его мощи изъ гроба точатъ миро, и приходатъ много народи ради исцѣленіе и поклоненіе въ монастиръ Девически къ нему.

За тія четири святыхъ преподобныхъ отци наши Гаврила, Прохора, Іоакима, Іоаникія глаголется и обретается писано во 50 славословія людская и мірская, за що су были ученици преподобнаго отца Іоанна Рилскаго: онъ ихъ научилъ и просвѣтылъ святымъ житіемъ и правиломъ монашаскимъ. За много время въ Рилскою пустыню пребивали съ нымъ; последи пратилъ ихъ святы отецъ Іоаннъ по оны пустыни составляти монастири и собырати человѣци, кои ка нымъ приходятъ и желаютъ быти монаси, предавати имъ чинъ и правило монашаско. И тако молитвами отца Іоанна святаго просіяли како звѣзди четири ученици его тыя святыи. Отъ ныхъ ся почело въ Болгарію перво чинъ монашаски и много монастири ся соградили во время ихъ въ Болгарію, и вси держали правило и преданіе ихъ, како що были пріяли отъ святаго отца Іоанна исперво. Тако святы́ отецъ Рилски началнык инокомъ въ Болгарію былъ; а по немъ много отъ ученици его просіяли и чуднымъ житіемъ, аще и не обретается за то, и нынѣ отъ много время преишла въ забвеніе безъ писаніе.

22. Святы́ преподобни отецъ Θеодосія Терновски, ученыкъ святаго Григорія Синаита; во время царя Іоанна сына Асѣнова и патріарха святаго Евѳимія просіялъ въ гору Сливенскую. Ту соградилъ царъ много монастири на подобіе святыя Гори Аѳонстей, и былъ надъ вси оны монастири

---

1 Саранда, полски.

началникъ и наставникъ святы отецъ Θеодосія Терновски. Былъ родомъ отъ Терново благороденъ и честно; оставилъ всѣхъ мірское пристрастіе и вдался Богу вседушно и всесердечно; просіялъ чуднимъ и святымъ житіемъ. Тако и негови ученицы много просіяли святымъ житіемъ отъ тія монастыри: негови ученици поставляли патріарси Терновски много епископи по Болгарія и красили свои епископіи чуднымъ своимъ житіемъ и ученіемъ. Отъ ныхъ былъ:

23. Святы́ Марко, митрополитъ Преславски: онъ принеслъ мощи преподобнія матери нашеи Параскеви отъ Епифатъ въ Терново [§ 60]. Былъ велики святы житіемъ и ученіемъ, и на томъ своемъ престоле въ Преслава [1] преставился къ Господу.

24. Святы́ преподобни отецъ Козма Изуграфски.

25. Святы преподобни отецъ Симонъ Петровски.

26 Святы́ преподобни отецъ Филотеискитски.

Тыя три святы́ преподобны отци отъ рода Болгарского просіяли во святыя Гори Аѳонскія: святы́ Козма близу Изуграфъ въ едину пещеру жестоку и страшну за много лѣта поживелъ; имеялъ велики даръ прозорливи и много предсказувалъ братіямъ хотящая бити, како пишетъ въ житіе его. Святы́ Симонъ живелъ во единъ каменъ въ малу пещерицу жестоко [2] житіе и свято, и было ему явленіе отъ Бога многократи звѣздою на той каменъ, де нынѣ монастиръ зградилъ и нарицается Симонъ Петаръ, то естъ Симоновъ каменъ; имеялъ даръ исцеленія и много человѣци отъ различны болезни исцелилъ и Маджарскаго краля дщеръ отъ беса свободилъ; той краль и монастиръ ему сограділъ. Святы́ Филотеи былъ за много время последи; сограділъ на |51| томъ месте монастиръ и по имени его нареченъ Филотеи Никако хлѣба не вкушалъ святы́ Филотея, но костани былъ снедъ его во вся дни живота его. Последи много напасти претерпелъ отъ своихъ монаси и изшелъ отъ Святая Гора въ Едрене, и тамо преставился. Братъ его Діонисія былъ митрополитъ въ Едрене; тако писано во гре-

---

[1] Преславна и ; [2] жестоку.

чески святогорски отечникъ за Филотея и Діонисія, како су были оба святы мужи родомъ Болгари.

27. Святы́ Пиминъ преподобни: въ Изуграфъ воспріялъ монашество, и преживелъ за много время во Изуграфъ; былъ иконописецъ. Имеялъ свято житіе, но потаено отъ человѣци: покривался мудро и хитро прѣдъ человѣци; последи изишелъ въ Софиская епархія. Въ тія лѣта далъ царъ Турски христіаномъ волю правити церкви: той святы Пиминъ настоялъ и трудился, много церкви и монастири обновилъ въ Софискую епархію (отъ тамо и родомъ былъ); последи обновилъ Черепинъски монастиръ при край реки Искра. Ту се преставилъ къ Господу. По многа лѣта обрѣли святыя мощи его въ гробе цѣли и нетлѣнни, и были пренесены въ епархію Видинскою въ монастиръ Суходолски. Той святы́ Пиминъ былъ въ лѣто 1610.

28. Святы́ Михаилъ воинъ: отъ село Потука былъ по Сливенстей епископіи, родомъ Болгаринъ, но Грекомъ воевалъ. И имеялъ велики чинъ воински, и былъ храбаръ во бранехъ и святы житіемъ: молитвою и мечемъ убылъ змія страшнаго. И царъ Іоаннъ [§ 60] отъ Потука въ Терново въ церковъ 40 мучениковъ принелъ мощи его.

29. Свя́ты Димитрія нови. Въ лѣто Господне 1685 живелъ просто и человѣкъ мірянинъ былъ, но духъ Божи идѣже хощетъ, тамо дишетъ и пребиваетъ. Той святы былъ имеялъ неколико овци и при едина река и стена[1] пребивалъ; и начинылъ себѣ мало виноградецъ и ископалъ колиба въ оная стена, и тако весъ животъ преживелъ самъ единъ на онно место. Но имеялъ свято и просто житіе, и угодилъ Богу въ то свое просто житіе и преставился къ Господу въ оно место. Ту и погребенъ былъ. Последи открилъ Богъ некоимъ человѣкомъ мощи его и принели ихъ въ село Басарбово близо Свищовъ, въ епархію Терновскую, и ту подаваютъ много исцелѣніе. Тако просіялъ въ послѣдня времена сей святы́ Димитрія въ Болгарстей земли простимъ житіемъ простому народу Болгарскому, но Богъ прославилъ его по смерти многими чудесми.

---

[1] Истена.

§ 118 а. Святы мученицы Болгарскихъ колико именуются перво во Святѣй Горѣ Аѳонстей, въ монастиръ Зографъ: отъ Латини, когда пожигали и разорали Св. Гора и избыли много святыи отци, пріишли въ Изуграфъ. Ту былъ Ѳома игуменъ, мужъ святый житіемъ и ревнителъ по благочестывою и православною вѣру; глаголалъ своимъ монахомъ: „ако ся боите смерти, скритеся въ гору, а кои хощете за православною вѣру умрети, да послѣдуете ми“. Тако поишелъ на пиргъ, и съ нымъ поишли 25 человѣка, 4 52 были мірски, не были еще стали монаси; а други побѣгли по горахъ и скрилися. Святый отецъ Ѳома много обличавалъ отъ пиргъ Латини ради ереси: оны зажегли отъ всюду пиргъ; тако въ пиргу святыи отци имеяли прилежна молитва и исходна къ Богу. И пришелъ гласъ съ небесѣ страшни — всемъ слишанъ, и Латиномъ — сицѣвъ: „радуйтеся и веселитеся, яко мзда ваша многа естъ на небесѣхъ“. Тако предали святыя своя души въ руце Божіи 25 мученицы; имена имъ перви и начални: 1. Ѳома святы игуменъ. 2. Варсуноѳей, 3. Кирілъ, 4. Михей, 5. Симонъ, 6. Иларіонъ, 7. Іаковъ, 8. Мартиміянъ, 9 Іовъ, 10. Киприанъ, 11. Савва, 12. Іаковъ, 13. Козма, 14. Сергія, 15. Мина, 16. Іосифъ, 17. Іоанникія. 18. Павелъ, 19. Антонія, 20. Евѳимія, 21. Дометіанъ. 22. Партенія. Еще на троица не писали имена. То су Изографски святы мученицы. Но по Святая Гора въ то время много побыени отци отъ рода Болгарскаго. и остало неписанно. колико ихъ было; и имена ихъ Богъ вестъ, и онъ ихъ написалъ въ кныгахъ животныхъ.

§ 118 б. Были 12 монастири въ то время, читали по болгарски; и по келии и по скитове много монаси болгарски пребывали въ то время, повече были во Святая Гора Болгари отъ Греци. И донынѣ стоятъ по монастири и келіи и скитове стари кныги болгарски и превелегии царски, — по монастири, що са цари Болгарски въ та времена много прилагали села и метоси и отвсюду приходъ монастиремъ Болгарскимъ и монахомъ на потребное житіе. Въ то время найвече ся обновила и прославила Святая Гора Аѳонская. Нынѣ точію осталъ Болгаромъ ту единъ монас-

тиръ Изуграфъ, въ кой пострадали тыя святыи 25 мученици, ихже святую кровію ихъ и молитвами хранимъ есть единоязичнимъ ихъ и Болгаромъ.

§ 119. Во градъ София обретаются три святы мученици: перви св. Георгія; 2. святы Николай; 3. святы Θерапонтія: былъ свящѣникъ въ Тернъ, де нынѣ приходитъ много народъ ради исцелѣніе; де посекли его турци израсалъ дубъ, и молитвами его подаются при той дубъ много исцелѣніе. Тако и святы Георгія и Ныколая отъ безбожныхъ Турци пострадали въ царство Селимово, и святыя ихъ мощи подаютъ исцелѣніе въ томъ граде София.

§ 120. Въ лѣто 1750 въ Битолъ, гдѣ седитъ Турски и Македонски паша, мучили и посекли Турци за вѣру христіанскою единаго юноша, краснаго лицемъ и возрастомъ: много его нудили и мучили отврещися Христа, но онъ премудро и дерзновено обличавалъ безбожною вѣру ихъ. Много ответи его написалъ владыка Бытолски; по гречески язикъ написалъ страданіе его. И показалъ Богъ велико знаменіе надъ мощи его. Име ему Ангелъ, отъ село Флорина. Тако тый святый мученыкъ Ангелъ въ наша времена просіялъ въ Болгарскою землю.

§ 121. |53| Толико възмогохъ святыхъ мученіковъ имена изобрести, що су были отъ Болгарски родъ и язикъ: 29 мученіковъ имена обрѣтеся въ Болгарія. Исперва времена много народъ Болгарски побыли Турци по градове ради вѣру христіанскою, но человѣци отъ простота и нераденіемъ неписали страданіе ихъ. И тако прейшло отъ рода въ рода въ забвеніе страданіе и имена ихъ. Такожде, якоже многажде речеся исперво въ сію исторійцу, Болгари отъ простота и нераденіемъ невнимали исперво собирати и преписовати житія святыхъ Болгарскихъ и правила и деянія царская и архіерейска, тако и страданія мученическая, но на мало ся места обретало, а потомъ и погибло отъ много время, и неможетъ се на вси святы Болгарски и цари найтися пространо на деяніе ихъ: некоим ся отъ ныхъ находитъ пространно и известно, некой едва во кратце по различни истории, щампи рукописни, [1] — по мало и

[1] рукописни.

редко. Азъ вси монастири Святогорскія истражихъ, где имеетъ Болгарски стари кныги и царски превелегии. Тако по Болгарія по много места стари кныги Болгарски повише не обретеся за цари Болгарски писано; некоимъ святымъ житія имеетъ пространо, но во кратце написахъ зде, колико совокупити ихъ вси въ купе въ сію исторіицу краткою, да знаютъ вси Болгари, колико имеютъ святыхъ отъ рода Болгарскихъ Петдесятъ и осамъ святыи написахася [2] зде: толико ся обретоха.

[ПОСЛѢСЛОВИЕ].

§ 122. Азъ Паисїѧ їеромонахъ и проигꙋменъ Хиландарски совокꙋпихъ и написахъ — ѿ рꙋски речи прости ѡбратихъ на болгарски прости речи и словенски. По мало снедаше мѐ ревностъ и жалость по рода своегѡ̀ Болгарскаго, за щò не имеатъ исторїѧ за єдїно совокꙋпленна за преславнаѧ деѧнїѧ испервая времена̀ рода нашега и стыхъ и црй. Тако и оукарахꙋ насъ многажды Сербїе и Греци, за щò неимеема своѧ исторїѧ. Азъ зрехъ по многи кныга и исторїѧхъ ради Болгари много известїе написано; того ради воспрїѧхъ трꙋдъ много за две лета собирати по мало ѿ много исторїи. И оу Немска землѧ̀ повече за тò намеренїе ходихъ. Тамо ѡбретохъ исторїѧ Мав-

1 написахся.

рꙋби́рова за Се́рбїе и Бо́лгари: въ кра́тцѣ за цр҃и, а за ст҃ы́ ны́како неписа́лъ; лати́нынъ бы́лъ, неисповѣ́дꙋетъ ст҃ы Бо́лгарски и Се́рбски, коѝ просїѧ́ли послѣ́ди ѿ ка́ко сѧ ѿдѣлили Лати́ни ѿ Гре́ци. Но и за Се́рбски ст҃ы́ злѐ пи́шетъ и покрива́етъ; а за Бо́лгарски ны́како непоменꙋ́етъ. Та́ко а҆́зъ презре́хъ своѐ главобо́лїе, ꙗ҆́ко за мно́го вре́мѧ страда́хъ; та́ко и оутро́бою боле́хъ велми́: и то̀ ѿ жела́нїе мно́го, що̀ имеѧ́хъ, презре́хъ. И ѿ мно́го-вре́мѧнна погребе́наѧ и забве́наѧ е҆два̀ совакꙋпи́хъ за́едно —ре́чи и слова̀ напи́сахъ. Неоучи́хсѧ ни граматика̀, ны полити́ка ны́како, но про́стимъ Бо́лгаромъ про́сто и напи́сахъ: не бы́сть мнѐ тща́нїемъ за ре́чи по грамати́ка слага́ти и сло́ва помеща́ти, |54| но совакꙋпи́ти за́едно сыю́ исторїйцꙋ.

§ 123. И совакꙋпи́хъ сїю́ въ Хиланда́ръ монасты́ръ, при и҆гꙋ́мена Лавре́нтїѧ, бра́та моего̀ еди́но ро́днаго и старе́йшаго менѣ́: бѐ емꙋ̀ тогда̀ лѣ́та шестдесѧ́тъ, а менѣ́ чет҃ыдѧ́сѧтъ. Въ то̀ вре́мѧ даѧ́ше Хиланда́ръ да́нъ Тꙋ́ркомъ три́ хи́лѧди гро́ша, и задолжилсѧ бѧше два́десѧтъ и се́дамъ хилѧ́ди гро́ша, и бѐ мно́го смꙋще́ные и несогла́сїе бра́тско; за

то немого́хъ стерпе́ти к' томꙋ̀ въ Хиланда́ръ. И изи̑дохъ и прїидо́хъ въ Изꙋгра́фъ, и тꙋ є̑щѐ мно́го ѡбрѣто́хъ и̑звѣ́стїе и писма ра́ди Бо́лгари. И присовакꙋпи́хъ и сконча́хъ рече́наѧ въ сїю̀ исто́рїйцꙋ на по́лзꙋ ро́дꙋ на́шемꙋ Бо́лгарскомꙋ, во сла́вꙋ и похвалꙋ́ Гдⷭ҇ꙋ̀ на́шемꙋ Іи҃сꙋ Хрⷭ҇тꙋ̀, є̑мꙋже подоба́етъ всѧ́каѧ сла́ва, че́стъ и поклоненїе со бе́значалнымъ є̑гѡ̀ Оц҃е́мъ и прѣсвѣти́мъ и̑ бл҃ги́мъ и́ животворѧ́щимъ є̑гѡ́ Дх҃омъ, ны́нѣ и̑ при́сно и̑ во вѣ́ки вѣко́въ

АМИНЪ.

Бѣлѣжки и оправки.

1. Числата, пачатани у Лонгинова съ черковни букви, сѫ въ това издание или изпуснѫти съвсѣмъ, ако сѫ стояли до тѣхъ сѫщитѣ числа и съ арабски цифри, или пъкъ сѫ прѣписани само съ арабски цифри.

2. Буквитѣ ѯ, ѱ, ѵ отъ нѣкои думи сѫ прѣдадени съ обикновенитѣ *кс, пс, и* и *в*.

3. При печатаньето сѫ се замѣнили — подъ влиянието на сегашния ни правописъ и граматика — тукъ тамѣ буквитѣ *е, і, ы, ъ* съсъ *ѣ, и, ь;* намѣстѣ е станѫло и обратното, па се изпуснѫлъ и крайниятъ *ъ*. Сѫщо така сѫ се раздѣлили нѣкои частици и думи отъ други думи, съ които сѫ писани у Лонгинова слѣто, или пъкъ споени съ чъртичка —.

4. Трѣба да се оправѭтъ печатнитѣ грѣшки по страници и редове (*г* = отгорѣ, *д* = отдолу) както слѣдва: **23,** 3 *д* поживш*е*. — **24,** ь *г* и *без* безчисленого; 14 *г* и честнии. **26,** 6 *д і* юроде. — **28,** 3 *г* время *отъ свой родъ и язикъ;* 12 *д* Болгари[2]; 1 *д* [2]*Болгаринъ*. — **29,** 11 *г* на *м*ного; 17 *г* рукописни; 4 *г* обретали[3]; 1 *д* [3]обертали; 12 *д* латинин*ъ*; 6 *д но*; 3 *д [и]*. — **31,** 2 *г і е*демъ; 8 *д* на[*и*]перво. — **32,** 14 *д* произишли[4]; 1 *д* [4]произиишли. — **37,** 7 *д* лѣт*а*. — **42,** 5 *г* венецъ,. — **43,** 5 *г* въ; 9 *д го*; 7 *д* ишла[3]; 1 *д* [3] и шла. — **47,** 7, *г по*губЫлъ. — **50,** 11 *г* начин*илъ*[1]; 0 *д* [1]начиналъ. — **52,** 9 *г* Онъ. — **53,** 10 *г* Греч*аски*. — **55,** 5 *г* Романъ. — **60,** 15 *г т*ако. — **63,** 14 *г* Болга*ромъ;* 8 *д* посла*нъ*. — **65,** 13 *г п*ріяли. — **68,** 4 *д* Иванк*ово*. — **72,** 5 *г* много *въ*. — **74,** 7 *г -ли* по море. — **75,** 1 *д* но н*е*сть. — **82,** 10 *д* болгарское. — **84,** 2 *д* кра*йну*. — **90,** 9 *д* покарали[2] и скончали. — **94,** 12 *д* писалъ. — **96,** 17 *д* озлобили. — **105,** 12 *г М*осковски. — **108,** 3 *г* Терн*о*вскаго; 4 *д* ученіе.

Показалецъ

на по-характернитѣ думи отъ езика на Паисия и на нѣкои собствени имена (главно на български владѣтели), които изискватъ нѣкоя забѣлѣжка или оправка. При имената: * показва, че името е недѣйствително; = кое лице е то споредъ сегашната българска история; цифрата — параграфътъ отъ текста. Въ азбучния редъ сѫ изравнени буквитѣ *е* и *ѣ*; *і*, *и* и *ы*; *т* и *ѳ*; *ь* и *ъ*.

Абіе *веднага.*
Азотъ 43 = Ашотъ.
ак—ожде *вж. якожде;* **-и** *както;* **-и бы** *като че*
аманетъ *залогъ.*
Асень I., *велики 26, 92, 99.**
аще *ако, ако и (да), при все че.*

Баронъ *войвода.*
Батоя *18, 22, 23.**
безсовестіе *безсрамство.*
Белое море *Егейско, Срѣдиземно 13; Адриатическо 19.*
Берцестая *28 Берсития.*
бесед-ую,-я *говоря, разговарямъ се.*
Бечъ *Виена.*
бытіе *случка.*
благо-получіе *щастие;* **-полученъ** *честитъ;* **-честіе** *права вѣра;* **-честивъ** *правовѣренъ.*
блюду ся *пазя се, водя се.*
бо *а, защото.*
Болгарисъ *34, 112 = Борисъ.*
бол-е *пд-добръ, по-вече;* **-ши** *по-голѣмъ.*
Борисъ *21.**
брань *бой, сражение.*
брежу *маря, имамъ грижа.*

Веденіе *знание.*
вел-едушенъ *великодушенъ;* **-ми** *много;* **-мужъ** *велможа.*
вемъ (весть) *зная.*
веселіе *пиръ.*
весма *яко, много.*
вѣтійя *ораторъ.*
вече *повече.*
вѣщь *нѣщо.*
взищу *издиря.*
вина *бѣда, вина.*
виноград-ъ,-ецъ *лозье.*
високоуміе *високомѣрие.*
витезски *юнашки, витезки.*
вище *по-вече.*
Владимиръ *Іоаннъ 45,* **Владиславъ** *43,* **Владисавъ** *98 =* **Владиславъ.**
власть *владѣние, управа.*
внемлю, внимаю *слушамъ, внимамъ.*
воз-двизаю *въздигамъ;*—**люблю** *обикна;* **-мню** *помисля;* **-могу** *мога; замогна;*—**растъ** *растъ.*
воин-ство *войска, воюване;* **-ствую** *служа въ войска, подчиненъ съмъ;* **-ъ** *войникъ.*
вой-на *битка;* **-ска** *война.*
волхованіе *врачуване, влъшба.*
вопреки *наопаки, противно.*
воскрай *покрай, въскрай.*
воспетъ, воспятъ *назадъ.*
воетану *-стана, дойда;* **-яю** *вдигамъ се.*
воюю *вдигамъ война.*
восхищу *грабна, отнема.*
всеконеч-енъ *свършенъ, съвършенъ;* **-но** *окончателно.*
Вукичъ *20.**

Горе *по-злѣ, по-вече.*
господ-ие *велможи;* **-етвую** *господарувамъ.*
государ-ство *държава;* **-ь** *господарь.*
градъ *градъ, замъкъ, градище, крѣпость.*

Даже *дори, та че.*
дан-ь *данъкъ;* **-икъ** *пвдвластенъ, данникъ.*
дебра *лѣсъ, дъбрава, дебръ.*
держава *владѣние, държава.*
де-ю *върша;* **-яніе** *работа, дѣло.*

дирю *задѣвамъ.*
Добрица *27.**
Доаруджа *43 = Драчъ.*
довлею *стигамъ, доста съмъ.*
должное *щото се дължи.*
дондеже *докле.*
доселе *досега, досенова.*
Драгичъ *20.**
Дунавія *49 Дунавска България.*

Егда, еда *когато, щомъ.*
едва *тепърва, едва(мъ).*
елико *колкото.*
Еразмъ *109 = Гораздъ.*

Желаю *жалѣя.*
жестокъ *суровъ, жестокъ, строгъ.*
жи-зань, -тіе *животъ.*

За *до, слѣдъ, прѣзъ;* **-то** *затуй;* **-що** *че, понеже.*
забвеніе *забрава.*
зажегу *запаля.*
зазоренъ *позоренъ.*
законъ *вѣра, законъ.*
закоснею *забавя се, закъснѣя.*
Заморія *27 = Месемврия.*
заповедаю *владѣя, обладамъ.*
запущу *опустоша, запустя.*
заседу *обсадя, заприщя, засадя.*
застану *заловя, завземя.*
затеку *застигна, възпра.*
зде *тукъ.*
зѣло *прѣ-,много.*
зрю *виждамъ, гледамъ.*

И, ихъ *ги;* **-же** *който, които.*
идеже *дѣто.*
иждену, изждену *изгоня.*
изважду *измисля.*
из-вестенъ *ясенъ;* **-вещу** *обяснявя.*
излиха *прѣмного, яко.*
изнесу *изкарамъ, издигна.*
изобиленъ *плодовитъ.*
изреденъ *личенъ, изреденъ.*
иконый писецъ *живописецъ.*
именіе *имотъ, иманье.*
ин-и *други;* **-окъ** *монахъ, инокъ, калугеръ;* **-очаски** *калугерски.*
ис-перва *изпърво, по-напрѣжъ;* **-прежде** *изпреди.*
исти *сѣщи, исти.*
истражу *разгледамъ, споходя.*
исходенъ *прощаленъ.*

Ка *къмъ.*
каз-ань *наказание, казънь;* **-ню** *накажа.*
како *че, какъ, както, като.*
Калиманъ *18, 57 = Калоянъ.*
карабчія *корабникъ, моряк.*
Кафиль *26 = калифъ.*
кесарь *императоръ.*
колико *колкото.*
Комистопулъ *42 комитопулъ,= Шишманъ.*
кондика *списъкъ, таблица.*
кон-ачно, -ечно, *окончателно, докрай;* **-ецъ** *край.*
користъ *плѣнъ, плячка.*
Костантинъ Шишманъ *62, 72 = К-нъ Асѣнъ.*
костанъ *кестенъ.*
краина *страна, земя, краина.*
крамола *размирие, крамола.*
кратъ *пѫть (за броенье).*
креп-ко *силно;* **-ость** *замъкъ, градище.*
Крунъ *18, 30 = Крумъ.*
купля *търговия, купило.*

Лаганъ *77 = Ивайло (Лахана)*
латин-ъ, -инъ *католикъ.*
лето *година.*
Лех-ія *Полша;* **-ове** *поляци, леси.*
лоза *потекло, родъ, лоза*

Магистрія *магистъръ, военачалникъ.*
мал-о, въ -е *малко (врѣме);* **въ -е не** *смаль не.*
мановеніе *воля, повеля.*
мерски *мръсенъ, поганъ.*
место *мѣсто, страна.*
мзд-а *отплата, мъзда;* **-овоздаяніе** *награда.*
Милошъ Момчила *85 = Милошъ Обиличъ.*
милую *обичамъ, милувамъ.*
Михаилъ *18. 32 = Борисъ*
Мичо *61 = Мицо (Михаилъ Асѣнъ).*
мнится *струва се.*

мног-ажде, -ажды, -о кратъ *много пѫти.*
Мойсей *91.**
Муртагонъ *31 = Мортагонъ (Омормагъ).*

Навожденіе *вж.* **насважденіе.**
надношу *хвалѭ, надигамъ.*
наказую *нарѫчвамъ, поучавамъ,*
налагаю *свалямъ, товарѭ.*
напасть *нападъ, изкушение, напасть.*
напрасно *насилно, ненадѣйно, напусто.*
народъ *множество, свѣтъ, човѣци.*
насважденіе *подука, навѣтъ, насвада.*
натрагъ *сърб. назадъ.*
начертаю *напишѫ.*
начиню *направѭ.*
нечастивъ *вж.* **нечестивъ.**
небоязнено *безъ страхъ, безъ боязънь.*
не-брегу *немарѭ;* **-бреженіе** *немарливость*
неведеніе *незнание.*
невоеванъ *запазенъ отъ война.*
невозбранно *безъ прѣчка.*
недугъ *болесть, недѫгъ.*
незабитенъ *незабравенъ, незабитенъ.*
незлоб-ивъ *искренъ, незлобивъ;* **-іе** *незлобивость, незлоба.*
неискусенъ *неопитенъ, неумѣлъ.*
непотребенъ *невреденъ, негоденъ.*
непременно *неизмѣнно.*
непреодоленъ *ненадвитъ.*
неудобенъ *несгоденъ.*
нечестивъ *поганъ, невѣрникъ, езичникъ.*
Нисіа *59 Пелопонесъ.*
нищетенъ *безпомощенъ, нищетенъ*
но *а то, защо, затуй.*
новесмо *новота, измислица.*
Нога *77 Ногай.*
нужду *насилямъ, нудѭ.*

О *за.*
обе *двете.*
обетъ *обѣщание, обетъ.*
облад-аніе *владуванье;* **-аю** *завладамъ.*
областъ *власть*
облежу *обсадѭ.*
облич-авати *винѭ, бѣдѭ;* **-у** *уловѭ.*
обнищаю *изпаднѫ, обѣднѣѭ.*
образъ *дѣло.*
обрещу *намѣрѭ.*
обручникъ *годеникъ.*
об-седу, -теку *обсадѭ, обиколѭ.*
ово-друго *едно-друго.*
оглашу *прогласѭ.*
одею ся *облѣкѫ се.*
одолею *надвиѭ, наддѣлѭ.*
оже *за което.*
озлобл-ю *разгнѣвѭ, обидѭ, озлобѭ;* **-еніе** *негодуванье, недоволство, злина.*
окрестни *околенъ; околность.*
Окіанъ море *Балтийско, Сѣверно море.*
они *оня, ония.*
опасно *важно.*
осмотреніе *провидение, угода,*
от-вергу *отфърлѭ, отвъргнѫ, отвърнѫ;* **-вержу** *отворѭ.*
отвещеваю *отговарямъ.*
отимаю *отнимамъ.*
отложу *махнѫ, напуснѫ, отметнѫ.*
отнюдь *никакъ, досущь.*
отчаяникъ *отчаенъ, отчаеникъ.*
ошуею *отлѣво.*

Пагуба *погуба.*
пак-и *пакъ, па, пъкъ;* **-ъ** *пакъ, та па*
патрикія *боляринъ, първенецъ.*
перси *гърди.*
персона *снага, стасъ.*
Петаръ *III. 78, 92 = Тертеръ.*
писаніе *писмо.*
питомъ *родовитъ.*
пиргъ *кула.*
пленю *прѣвземѫ, ограбѭ.*
по *за, слѣдъ;* **-что** *съсъ що, по що, понеже.*
повесть *разказъ.*
поганство *езичество, невѣрство, поганство.*
подзрю *под(о)зрѭ.*

подоб-енъ *сгоденъ;* **-іе** *образъ;* **на-** *както, подобно на.*
позорище *сцена, гледка, показъ.*
поиму *уловѧ, вземѧ, поемѧ.*
покараю *покорявамъ,*
покорливъ *покоренъ, покорливъ.*
покрию *укрыѧ, завардѣѧ.*
полити-ка *нравъ, обичай;* **-ченъ** *възпитанъ.*
помену *смисльѧ се за.*
понеже *защото, понеже.*
поношу *ругамъ, хулѧ.*
попираю *тъпчѧ, гнетѧ.*
попраніе *поробянье, робия.*
попрежде *вж.* **прежде.**
попру *потъпчѧ, смажѧ.*
попущ-еніе *позволеніе, воля;* **-у** *допусна, напратѧ.*
порабощеніе *робство.*
поревную *зарадѣѧ, загорѧ.*
порицаю *корѧ.*
после-ди *послѣ;* **-жде** *по-послѣ, сетнѣ.*
посмотраю *обръщамъ внимание.*
поступка *случка.*
потеку *затекѫ се, търтѧ.*
потераю *погна, потирѫ.*
потреблю *изтрѣбѧ.*
похищ-аю *грабѧ;* **-у** *заграбѧ.*
правлю *управямъ, водѧ.*
пребуду *траѧ, прѣбѫдѫ.*
превожду *прѣкарвамъ, мѣстѧ.*
предаваю *уча.*
предержу *продържѫ.*
прежде *прѣди, по-прѣди.*
преиду *прѣминѫ, прѣкарамъ.*
прекостъ, у—*сърб. напукъ.*
пре-ластъ *измама, лъсть;* **-лащаю** *мамѧ, излъстямъ.*
премного, но — *най-вече.*
преставл-ение *смърть;* **-ю ся** *умрѫ.*
претолкую *прѣведѫ, изложѫ.*
прибитокъ *печалба, добивъ.*
привиденіе *привидность, за очи.*
прилагаю *дарѧ.*
прилеженъ *ревностенъ.*
при-лика *случай, сгода, угода;* **-лично** *сгодно, угодно.*
приложу *вж.* **прилагаю.**
прилучи ся *случи се.*
принципъ *принцъ, дворянинъ.*
приобщу *вземѫ за участникъ, приобщѧ.*
пристану *поведѫ се, пристанѫ къмъ.*
притеку *дойдѫ, стигнѫ.*
притворю себе *присторѧ се.*
провожду *прѣкарвамъ.*
прозорливъ *прѣдвидливъ, за прѣдричанье.*
просіяю *прославѧ се. просвѣтнѫ.*
про-стру,-тру *похарчѫ.*

Работа *робство;* **-ю** *служѫ.*
ражду *грижѫ се, радѧ, залѣгамъ.*
ради *за, заради.*
Радомиръ *45* = *Романъ.*
развоева-нъ *разбитъ;* **-ю** *обявѧ война, разбиѧ.*
разнесу *пръснѫ, разнесѫ.*
розхожду ся *разиждамъ се.*
распра *прѣпирня, свада.*
расточенъ *разпелѣнъ.*
рат-ую *враждувамъ;* **-ь** *борба, война.*
редъ *пѫть, редъ.*
речь *дума.*

Самовластенъ *независимъ, самовластенъ.*
самомнено *произволно, отъ свой умъ.*
сан-овитъ *съ високъ чинъ, сановитъ;* **-ъ** *званіе, чинъ.*
Селевкія *42.**
свержу *свалѧ, фърлѧ.*
свобожд-аю *държѫ въ свобода, избавямъ;* **-у** *освободѧ.*
свояси, во — *дома си.*
святокупство *подкупъ, светокупство.*
се, сей, си, сія *това, тоя, тая, тия.*
синклитъ *съвѣтъ, чинове, власти.*
сказую *приказвамъ, разправямъ.*
скончаю *свършѫ.*
Скандавія *14 Скандинавия.*
слишано *чутно.*
слово *буква, слово.*
смертоносіе *моръ.*
смет-еніе *смущение;* **-у ся** *побъркамъ се, смаѧ се.*
смотр-аю *гледамъ;* **-еливъ** *съ-*

образителенъ, прѣдвидливъ; **-еніе** *опрѣдѣление;* **-ю** *забѣлѣзвамъ.*
снедь *ястие, ядиво.*
снизкаю *добиѫ.*
соблазню *помамѫ, съблазнѫ.*
сова-куплю, сово — *съберѫ.*
совершено *съвсѣмъ.*
со-держу *държѫ;* **-жегу** *изгорѫ.*
сокров-енъ *скритъ;* **-ница** *съкровище, съкровница.*
сокрушаю ся *разбивамъ се.*
солгу *слъжѫ.*
сосвою *подсебѫ, обсебѫ.*
со-творю *сторѫ;* **-храню** *спазѫ.*
стежаніе *придобивка.*
стена *скала, стена.*
стидъ *срамота.*
стократоръ *севастократоръ.*
столни *прѣстолни;* **-ца** *столнина, столица.*
стрежу *вардѫ.*
стрій *стрико, чичо.*
строю *редѫ, управямъ.*
студно *безсрамно, позорно.*
Суботинъ *42.**
сугубо *двойно, дважъ по-вече.*

Таганъ *27* = *Боянъ.*
тако *тогазъ;* **-жде** *вж.* **тожде;** **-и** *сѫщо и, така, затуй, та.*
твержду *утвърдѫ.*
творю *правѫ.*
тегота *тегоба.*
теж-ка *голѣма, тежка;* **-ки, -окъ** *лошъ, зълъ, лютъ.*
Телезвія *27* = *Телецъ.*
Тербалъ *91.**
теченіе *животъ, вѣкъ.*
тожде *сѫщо.*
токмо *вж.* **точію.**
толико, за — *прѣзъ толкова.*
точію *само, токо.*
точу *изпущамъ, струѫ, точѫ.*
тражу *дирѫ.*
Тривелія *18, 24, 97* = *Тервель.*
ту *тукъ, тогава.*
тщаніе *трудъ, усилие, грижа.*

У, -нихъ *о (за, по, споредъ) тѣхъ.*
убо *а, но, ала.*
удавлю *удушѫ.*
уже *вѫже.*
узи *окови.*
укоризна *хула, укоръ.*
улучу *сполучѫ, улучѫ, погодѫ.*
умно *умствено.*
упованіе *надежда.*
урочище *прѣдѣлъ.*
усердствую *имамъ присърце, радѣѫ.*
усрещу *срѣщнѫ.*
уставлю *наредѫ, отредѫ, устано(во)вѫ.*
устижду ся *засрамѫ се.*
утеку *избѣгамъ.*
утракъ, велики — *82* —*?*

Фортуна *лат. сѫдба.*

Хитр-и *изкусни;* **-о** *умѣло;* **-ость** *изкуство, умѣніе.*
хожду *потеглямъ;* **-по** *слушамъ.*
хризъ *доброчестъ.*

Церемония *похватъ, етикетъ.*

Чесо, -ради *за що, за какво.*
чествую *тачѫ.*
чинъ *началство, постѫпка, начинъ.*
что *вж.* **що; ни** — *нито нѣщо.*
чуваю *пазѫ, чувамъ.*

Щампа *образъ, печатъ;* **-ю** *изписвамъ, печатамъ.*
що *що, дѣто, че, като;* **-бы** *за да;* **по** — *понеже.*

Юнейши *по-младъ.*
юродъ *глупакъ.*

Яве *явно е, вижда се.*
язикъ *езикъ, племе, народъ.*
яко, -жде, -же *както, щомъ, ако, че.*